

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Eraõiguse instituut

Rutt Laugus

LAPSE ÄRAKUULAMINE PEREKONNAVAIDLUSTES

Magistritöö

Juhendaja: T.Göttig, LL.M

Tallinn 2012

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud magistritöö iseseisvalt.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

Rutt Laugus

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. LAPSE ÕIGUS OLLA ÄRAKUULATUD.....	9
1.1. Arutelu lapse sõnaõiguse üle.....	9
1.2. Kasutegurid ja ohud lapse kaasamisel perekonnavaidlusesse.....	14
1.3. Lapse huvide ja arvamuse tähtsus ning välja selgitamine.....	20
1.4. Lapse vanus ja arengutase kui kriteeriumid.....	29
2. SPETSIALISTIDE OSATÄHTSUS LAPSE ÄRAKUULAMISEL.....	34
2.1. Lapse ärakuulamine kohtu poolt.....	34
2.2. Sotsiaaltöötaja osakaal lapse õiguste kaitsel.....	42
2.3. Lapse advokaadid ja teised kaitsjad.....	49
2.4. Psühholoogi, psühhiaatri ja teiste ekspertide roll.....	56
3. ETTEPANEKUD LAPSE ÄRAKUULAMISE EDENDAMISEKS.....	63
3.1. Suurem toetus perekonnavaidluses osalevale lapsele.....	63
3.2. Perekonnakohtu eelised tavakohtu ees.....	70
3.3. Lapsi kaasava mediatsiooni pakutavad võimalused.....	75
KOKKUVÕTE.....	82
HEARING CHILD'S OPINION IN FAMILY DISPUTES.....	86
KASUTATUD LÜHENDID.....	89
KASUTATUD ALLIKAD.....	90
Kasutatud kirjandus.....	90
Kasutatud normatiivmaterjal.....	96
Eestis kehtinud ja kehtivad õigusaktid.....	96
Välisriikide õigusaktid.....	97
Kasutatud kohtupraktika.....	98
Eesti kohtulahendid.....	98
Euroopa Inimõiguste Kohtu lahend.....	99
USA ja Saksamaa kohtulahendid.....	99
<i>De Lege Ferenda</i>	101
Lisa 1 – küsitlusankeet maakohtu kohtunikele.....	102

SISSEJUHATUS

Viimasel kahel aastakümnel on maailmas järjest enam elavnenud diskussioon lapse õiguslikust seisundist ja lapse huvide väljaselgitamisest mitmetes erinevates õigusvaldkondades. Ühiskonna ja õiguse areng on jõudnud sinnamaani, et aina rohkem leitakse, et lapsel peab olema õigus ja võimalus öelda oma sõna sekka kõikide last otseselt puudutavate otsuste tegemisel.¹ Praegusaja täiskasvanute suhtumine lapsesse on muutunud. Lastele antakse järjest rohkem võimalusi arvamusi välja öelda.²

Käesolevat teemat ajendas valima asjaolu, et Eesti õiguskirjanduses on teenimatult vähe puudutatud lapse ärakuulamise temaatikat. Samuti ei ole autorile teadaolevalt sel teemal siiani avaldatud ühtegi teadustööd.³

Tänapäeval on abielu ja perekonna purunemine muutunud täiesti tavapäraseks osaks elust – rohkem kui pooled Eesti Vabariigis ametlikult sõlmitud abieludest lahutatakse.⁴ Euroopas valitseb lahutuste osas samuti tõusev trend – viimase 30 aasta jooksul on lahutuste arv lausa kolmekordistunud.⁵ Sellised olulised suunad omavad suurt mõju indiviididele, perekondadele ja ühiskonnale üldiselt, kuid eriti puudutab see väga paljusid lapsi, keda vanemate suhte lagunemine mõjutab otseselt.⁶

Samas iga konkreetse lapse jaoks parimate tingimuste välja selgitamine ei saa toimuda lapse huve silmas pidades nii, et lapse arvamus on jäetud välja selgitamata.

¹ E. Liiv Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses. - Juridica, 2006, nr 4, lk 257.

² R. Hodgkin. P. Newell. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child – Third Edition. Unicef: Geneva 2007, p. 149. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.unicef.org/publications/index_43110.html, 14.04.2012.

³ Tartu Ülikooli raamatukogu, Tartu Ülikooli Õigusinstituudi raamatukogu, TTÜ raamatukogu, Tallinna Ülikooli raamatukogu ja internetis teemakohase otsingu jaanuar 2012 seisuga.

⁴ Eesti Statistika. Abielud ja lahutused. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.stat.ee/34272>, 12.05.2010.

⁵ NationMaster – andmebaas, mis kajastab erinevate riikide statistilisi andmeid kasutades allikatena CIA Wold Factbook'i, UN-i ja OECD. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.nationmaster.com/graph/peo_div_rat-people-divorce-rate, 22.04.2012.

⁶ A.L. James. G.M. Haugen. M. Rantalaiho. R. Marples. The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England. - International Journal of Children's Rights 18 (2010), pp. 313-314.

Seoses lapse ärakuulamisega perekonnavaidlustes võib tekkida mitmeid probleeme. Üheks nendest on lapse vanuselise kriteeriumi määratlemine. Tulenevalt tsiviilkohtumenetluse seadustiku⁷ (edasi TsMS) § 552 prim kohaselt kuulab Eesti Vabariigi kohus last puudutavas asjas ära vähemalt 10-aastase lapse isiklikult, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Kohus võib ära kuulata ka noorema lapse. Kuid lapse õiguste konventsiooni (edaspidi ka LÕK)⁸ artikkel 12 punkt 1 sätestab, et osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Tulenevalt sama artikli punktist 2 antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt. Siiski tuleb artiklit 12 vaadata ja tõlgendada laiemalt, sest ainuüksi ärakuulamisest ei piisa, vaid on vaja ka lapse seisukohtadega arvestada, mis tähendab, et lapse ootused ja huvid peavad kajastuma ka tehtavas otsuses. Õigem oleks seda protsessi nimetada kaasarääkimiseks otsuse tegemisel, mis annab lapsele õiguse väljendada oma vaateid, olla ära kuulatud ja anda oma panus otsusele, lähtudes tema huvidest ja seatud sihtidest. Lapse õiguste konventsioon rõhutab, et laps on isik, kellel on õigus olla lugupeetud nagu igal teiselgi koos oma vaadete ja personaalsete eelistustega teiste indiviidide poolt ning samuti ka riigi ja tema institutsioonide poolt.⁹

Esmapilgul tundub, et Eesti Vabariigis alla 10-aastaseid lapsi reeglina perekonnavaidlustes ära ei kuulata ja nende arvamust välja ei selgitata. Arvestades asjaolu, et lapse ärakuulamine on oluline informatsiooniallikas lapsesse puutuvate küsimuste lahendamisel, ongi käesoleva töö eesmärgiks uurida ja välja selgitada, kuidas ja millistel alustel peaks toimuma lapse ärakuulamine, millistele kindlatele argumentidele ja seaduslikele alustele peaks see protseduur rajatud olema.

Töö on jagatud kolmeks suuremaks osaks. Esimene pool keskendub küsimusele, miks üldse anda alaealisele lapsele hääleõigus, mis sellega kaasneb ja millised on võimalused lapse seisukoha välja selgitamiseks. Käsitlemist leiab “lapse huvid”

⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 20. aprill 2005. - RT I 2005,26, 197.

⁸ ÜRO lapse õiguste konventsioon. 20. november 1989. – RT II 1996, 16, 56. Eesti Vabariik ühines 26. septembri 1991. a. otsuse (RT 1991, 35, 428) alusel.

⁹ L. Krappmann. The Weight of the Child's view (Article 12 of the Convention on the Rights of the Child). - International Journal of Children's Rights, 2010/18, pp. 501-502.

mõiste erinevates riikides, kas ja mis tingimustel kaasata laps perekonnavaidlusesse oma seisukoha avaldamiseks ning loetletud on muid otsustuskriteeriumeid, nagu näiteks lapse vanus ja vaimne arengutase.

Teine pool tööst analüüsib, kuidas toimib lapse ärakuulamise praktiline pool kohtuniku, sotsiaaltöötaja, lapse advokaadi, psühholoogi ja teiste ekspertide kaudu. Lisaks toob autor välja hästi toimivad praktikad erinevate riikide näitel.

Kolmas osa tööst on suunatud lapse õiguste edendamise võimalustele Eesti Vabariigis. Selles peatükis tuuakse välja erinevaid võimalusi ja praktilisi juhtnööre, millest lähtudes saavad lapsega kokku puutuvad professionaalid toetada lapse osalemist sellisel pingelisel ajal, nagu seda on perekonna lahkuminek. Lisaks analüüsitakse selles osas perekonnakohtu poolt pakutavaid eeliseid ja lapsi kaasava mediatsiooni osatähtsust kui võimalikult säästvat lähenemist kõigile perekonnavaidluse osapooltele.

Magistritöös on püstitatud järgmised hüpoteesid:

1. Lapse ärakuulamise tähtsus ja teostamisvõimalused Eesti Vabariigis on ebaselged, mistõttu vastava valdkonna spetsialistid ei ole võimelised tagama alaealisele lapsele õigust olla ärakuulatud ÜRO lapse õiguse konventsiooni artikkel 12 kohaselt.
2. Lapsega kokkupuutuvatel spetsialistidel puuduvad konkreetsed juhtnöörid lapse ärakuulamise läbiviimiseks. Kas nende juhtnööride olemasolu oleks üldse vajalik ja asjakohane või pigem lapse ärakuulamisõigust piirav?

Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi andmetel¹⁰ on lapse väärtustamise ja õiguste edendamisega Eestis aastaid nii riigi kui ka mittetulundusühingute tasandil tegeletud, kuid meie ühiskonna teadlikkus ei ole veel piisav. Eesti ühiskond lapse arvamuse küsimist põhimõttena küll toetab, kuid käitumise tasandil lapse arvamusega siiski ei arvestata. Nimelt nähtus Emori läbi viidud uuringust, et enamik (90%) eestimaalastest nõustub täielikult, et lastega tuleb rääkida samavõrra kui täiskasvanutega. Tegelikku käitumist vaadates tuleb siiski tõdeda vastuolu eelöelduga. Veerand elanikkonnast on veendunud, et lapse arvamusega ei pea arvestama. 82% eestimaalastest on väga või

¹⁰ Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf, 13.04.2012.

pigem veendunud, et vanemad teavad enamasti paremini, mis lapsele hea on. Alla poole, üksnes 44% eestimaalaste hinnangul tuleb laste arvamuse küsimisel sellega ka arvestada.¹¹

Oluliseks lapse õiguseks on osaleda ühiskonnaelus ning rääkida kaasa tema elu puudutavates küsimustes. Aktiivse ja vastutustundliku kodaniku kujundamiseks on vajalik lastele järk-järgult ning vastavalt arengutasemele anda kohaseid võimalusi ühiskonnaelus kaasa rääkimiseks. Lapsele pakutav abi ja teave peavad olema kättesaadavad talle arusaadavas keeles, seda nii rahvuskeele kui ka lapsesõbraliku keelekasutuse mõttes. Osalemine tähendab lapsele võimalust väljendada oma seisukohti, mõjutada otsuste tegemise protsessi ning ellu viia muudatusi. Laste osaluse toetamine ja kaasamine on töövorm ning oluline põhimõte, mis peaks toimuma kõigil tasanditel – alates kodust kuni valitsuseni, kohalikust tasandist rahvusvaheliseni.¹²

Töö allikmaterjalideks on suures osas rahvusvaheline ja vähesel määral ka Eesti õiguskirjandus, Eestis kehtivad ja kehtinud õigusaktid ja seletuskirjad, rahvusvahelised konventsioonid, välisriikide õiguskirjandus ning kaks ulatuslikku uurimustööd Austraalia ja Kanada õigusruumist. Võõrkeelsetest materjalidest toetub autor inglisekeelsetele teadusartiklitele, vähemal määral ka saksakeelsele õiguskirjandusele. Õigusaktide valikus on lisaks siseriiklikele seadustele ja kohtupraktikale kasutatud ka rahvusvahelisi konventsioone ning Saksamaa ja Ameerika õigusakte.

Lisaks on autor Eestis perekonnaasju lahendavate maakohtunike seas läbi viinud küsitluse, millele vastas kokku 24 kohtunikku. Selle küsitluse põhjal on käesolevas töös kajastatud Eesti kohtunike seisukohti.

¹¹ Tns Emor (jaanuar-aprill 2008). Laste kaasatus ja vanemaharidus Eesti ühiskonnas. Väärtushinnangute uuring RISC. Lisa Eestimaa aruandele. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/RISC_20eriaaruanne_Pere_20ja_lapsed_2008_L6plik_28.05_1_.pdf, 10.04.2012.

¹² Rahvusvaheline laste õiguste kaitse teavitusportaali Save the Children. It's all about Children, May 2011. Tegevusstandardid laste kaasamiseks otsustetegemise protsessi. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://web.stc-resources.org/wp-content/uploads/2012/02/Child_Informed_UNCRC_Reporting.pdf, 15.04.2012.

Magistritöös on kasutatud võrdlevat uurimismeetodit, võttes võrdlusmaterjaliks eelkõige Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia, Saksamaa, Kanada ja Austraalia poolt käsitletud lapse ärakuulamise põhimõtted. Põhjendus eelnimetatud riikide valikule seisneb selles, et neil on olemas aastatepikkune praktika alaealiste ärakuulamisel ja erinevad põhjalikud teadusuuringud. Näiteks Kanada IICRD (*International Institute for Child Rights and Development*)¹³ uuringu läbiviimisel küsitleti 460 lapse arvamust, mis autori arvates on väga olulise tähtsusega, kui rääkida lapse õigusest olla ärakuulatud.

Töö vormistamisel on lähtutud Tartu Ülikooli Õigusinstituudi üliõpilaste kirjalikele töödele esitatavatest vormistamise ja viitamise nõuetest.

Autor tänab juhendajat Triin Göttig'ut asjakohaste märkuste, nõuannete ja konstruktiivse kriitika eest, mis on olnud abiks magistritöö kirjutamisel.

¹³ International Institute for Child Rights and Development. Teaduslik instituut, mis tegeleb LÕK-ist tulenevate laste õiguste ja arengu tagamisega, kasutades selleks innovatiivseid uuringuid ja võimalusi. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.iicrd.org/>, 20.02.2012.

1. LAPSE ÕIGUS OLLA ÄRAKUULATUD

1.1. Arutelu lapse sõnaõiguse üle

Kaasaegsed demokraatia ja humanismi ideedest lähtuvad õiguskorrad käsitlevad õiguse subjektina kõiki inimesi. Siiski ei saa „kõikide“ hulka arvestada indiviide, kes tsiviilseadustiku üldosa seaduse¹⁴ § 8 lõike 2 kohaselt ei ole veel 18 aastat täis. See tähendab, et isik on küll sünnipäraselt õigusvõimeline, kuid ta ei saa oma õigusvõimet realiseerida, kuna tal puudub teovõime. Sellise sõnastuse järgi peaks ka laps olema õigussuhte subjekt, kes omab õigusvõimet, kuid piiratud teovõimet.¹⁵ Õigusvõime on inimese võime omada õigusi ja kanda kohustusi, õigusvõime algab inimese elusalt sündimisega ja lõpeb surmaga. Teovõime tähendab inimese võimet oma tegudega omandada õigusi ja kanda kohustusi. L. Auväart on oma uurimuses „Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses“ jõudnud tõdemuseni, et nii Euroopa kui ka Ameerika õiguskirjanduses on lapsi käsitletud viimase ajani küllaltki põgusalt ja pealiskaudselt. Laste huvide eristamine muutus üldisemaks alles 20. sajandi alguses, kui anglo-ameerika õigussüsteemis hakati looma noorukitele kohtuid. Kuid siiski käsitleti ka tol ajal lapsi kui õiguse objekte, mitte subjekte.¹⁶

Rootsis on välja antud esseede kogumik ÜRO lapse õiguste konventsiooni (edaspidi nimetatud ka konventsioon) põhimõtete rakendamise kohta praktikas. Nimetatud kogumikus märgitakse, et igaüks vajab oma inimõiguste kaitseks sõltumatuid riigisiseseid institutsioone. Võttes arvesse, et lapsed on oma arengutaseme tõttu täiskasvanute- ja ka valitsusepoolsetele inimõiguste rikkumistele eriti haavatavad, siis on lastel tõsisemaid probleeme õigussüsteemi kasutamisel oma õiguste maksmapanekuks.¹⁷

Rääkides isikute õigus- ja teovõimest, tuleks defineerida ka mõiste „võime“. Üheks võimaluseks „võime“ defineerimisel on väide, et see tähistab aruka täiskasvanu

¹⁴ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27. märts 2002. - RT I 2002, 35, 216.

¹⁵ TsÜS § 8-9.

¹⁶ L. Auväart. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 1999, lk 39.

¹⁷ R. Hodgkin. B. Holmberg. Lapse arenevad võimed. VI essee. Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas. Tallinn, 2005. Print Best, lk 85-96.

suutlikkust ja oskusi vastvalt tegutseda. Laste puhul peaks võime seostuma iga lapse erilise potentsiaaliga. Lapsele antakse iseseisvus ulatuses, millises nad on suutnud nn täiskasvanulikke võimeid omandada. Seega on antud kontekstis formaalses mõttes võime võrdsustatud teovõimega.¹⁸

Lapse õigus olla ärakuulatud on maailmas alles küllaltki noor õigus. 1924. aasta lapse õiguste deklaratsioonis (*Declaration of the Rights of the Child*) ei mainita veel lapse õigust olla ärakuulatud, samuti ei ole seal juttu ka lapse osalemisest kohtuprotsessil. Ka ei näe 1959. aasta lapse õiguste deklaratsioon ette laste vaadetega arvestamist, isegi mitte õigust vabalt väljendada oma vaateid, mis küll hiljem lisatakse konventsioonile artikkel 13. näol. Murrang toimub alles siis, kui Poola teeb 1978. aastal ettepaneku, et kõik lapse õigused peaksid olema kätketud konventsioonis. Siis võetakse Poola esindajate poolt saadetud arvamus juba valminud eelnõuga koos menetlusse.¹⁹ Selles valminud eelnõus oli Ühinenud Rahvaste 1959. aasta deklaratsioon just ümber formuleeritud, kuid eelnõus ei sisaldunud viidet lapse õigusele olla ärakuulatud. Mitte ükski 36-st kommentaarist 1978. aasta eelnõule ei tõstatanud küsimust lapse arvamuse ärakuulamise kohta last puudutavas asjas. Vaid Kolumbia märkis põgusalt laste arendusprogrammidega tegelevatele osapooltele, et lapsega tuleks arvestada kui ühiskonna aktiivse liikmega.²⁰

Seega oli küllaltki ootamatu, et esitatud Poola eelnõu 1979. aastal lisas deklaratsioonile artikli 7, mis sisaldas lapse õigust väljendada oma arvamust teda puudutavates küsimustes. Selles eelnõus täpsustatakse, et tegemist on siiski vaid selliste küsimustega nagu abiellumine, elukutse valik, meditsiiniline ravi ja haridusküsimused. Inimõiguste Komisjoni (*Commission on Human Rights*)²¹ poolt asutati töögrupp, et uus lapse õiguste konventsioon saaks vastu võetud veel Rahvusvahelise lasteaasta sees ehk aastal 1979. Nagu teada, läks sellega aega siiski aastani 1989, mil uus konventsioon üldkoosolekul lõpuks üksmeelselt vastu võeti. Töögrupp arutas artikkel 7 lisamist eelnõusse nii 1981. aastal kui ka uuesti teisel lugemisel 1989. aastal. Ei ole viiteid, et osalisriikide töögruppide delegatsioonid

¹⁸ L. Krappmann. *Op.cit.*, p. 501.

¹⁹ *Ibid.*, p. 502.

²⁰ *Ibid.*, p. 504.

²¹ The United Nations Commission on Human Rights. Inimõiguste alane komisjon, mis tegutses alates 1946 kuni aastani 2006, mil asus tegutsema United Nations Human Rights Council. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/index.htm>, 10.04.2012.

oleksid sellisele lapse õigusele vastu olnud, pigem oli arutelu all küsimus, kuidas täpselt sellist õigust formuleerida.²²

Seega lõik, mis pidi lisanduma artiklile 3 lapse parimates huvides, lisati selleks, et teatud kohtuprotsessidel oleks võimalik kuulata ära lapse seisukoht. See täiendav lõik märkis, et lapse arvamust ei pea lihtsalt ära kuulama, vaid lapse vaateid tuleb ka arvesse võtta. Selline kohustus puudus eelnõu artiklist 7, mis lihtsalt kajastas lapse õigust oma vaateid väljendada. Kui see muudatus artiklis 3 hiljem lisati artiklile 7, siis väljend „arvesse võtta“ sõnastati ümber kohustuseks „kaaluda“ lapse vaateid. Töögrupp laiendas ja tugevdas ilma kahtluseta algseid ettepanekuid.²³

Teine oluline samm oli piiravate küsimuste kõrvaldamine, mille osas laps võis oma isiklikke seisukohti väljendada. Esiteks tehti ettepanek lisada sõnastus „lapse isikut puudutavates küsimustes“, mille kohta lapsel peaks olema õigus oma vaateid väljendada. Kuid sellise nimekirja koostamine tundus ilma lõputa, seega otsustati, et nimekiri asendatakse sõnastusega „kõikides küsimustes“. Hiljem otsustati lisada kõikide küsimuste juurde klausel „mis last puudutavad“.²⁴

Edasised ettepanekud ulatuse kitsendamiseks sõnastuses „kõikides last puudutavates küsimustes“ lükati tagasi, samuti lükati tagasi ettepanek „lapse õigusi mõjutavad küsimused“. Siinkohal andis komisjoni algne eelnõu sellele artiklile rohkem kaalu. Samuti väärrib mainimist asjaolu, et sõna „vabalt“ lisati artiklile 7 selleks, et sõnaselgelt garanteerida lapsele vabadus oma vaateid väljendada. Sealt edasi lisati sooline neutraalsus inglise keeles selliselt, et „his või her“²⁵ vahetus välja sootu „his“ vastu. Lisaks kustutati termin „mõistlik vanus“ ja see asendati terminiga „laps, kes on võimeline oma vaateid kujundama“.²⁶

Selleks, et vältida artiklite 3 ja 7 kordamist, koondati vastavad lõigud artiklisse 7, mis lõplikus konventsiooni versioonis nimetati artikliks 12. Siiski pandi tähele, et artiklid 7 ja 3 on omavahel tihedas seoses, kuna lapse parimaid huve ei saa kindlaks määrata, ilma et lapsele antaks võimalus olla ärakuulatud ja tema seisukohti kaalutlemata.

Lapse õigus olla ärakuulatud oli märgitud ka teistes konventsiooni sätete kontekstides: kui kaalutakse lapse eraldamist tema vanematest, siis kõikidele

²² L. Krappmann. *Op.cit.*, p. 503.

²³ *Ibid*, p. 505.

²⁴ *Ibid*.

²⁵ Inglise keeles tähistatakse meessoost isikut terminiga „he“ ja naissoost isikut terminiga „she“, autori märkus.

²⁶ L. Krappmann. *Op. cit.*, p. 506.

huvitatud pooltele tuleb LÕK-i artikkel 9 § 2 alusel anda võimalus oma vaateid väljendada, sealhulgas ka lapsele. Lapsendamise puhul peab olema hangitud kõikide osapoolte nõusolek. LÕK-i artikli 21 kohaselt on arusaadav, et selline nõue hõlmab ka last, kui laps on võimeline selles küsimuses oma vaateid väljendama. Kui laps jäetakse ilma sellisest õigusest, siis on lapsel LÕK-i artikli 37 kohaselt õigus esitada vastuväide, mis tähendab seda, et lapsele antakse õigus oma vaateid väljendada. Kohtuvaidluste puhul on lapsel LÕK-i artikli 40 alusel õigus otsustada, kas ta soovib oma seisukohta avaldada või mitte.

Eeltoodud viited lapse õigusele olla ärakuulatud, mis läbivad konventsiooni erinevate artiklite näol, rõhutavad üheskoos, et õigus olla ärakuulatud on iga lapse kõikehõlmav eesõigus, mida tuleb rakendada reeglina iga juhtumi puhul, kus on kaalumisel lapse elu puudutavad otsused. Kõige eelneva põhjal loodigi 1991. aastal Lapse õiguste konventsioon, kus artikkel 12 pole pelgalt lapse õigus, vaid kogu konventsiooni aluspõhimõte.²⁷

Kuigi LÕK-i artikkel 12 ei loetle üles konkreetseid olukordi, millal on lapsel õigus oma seisukohta väljendada, siis UNICEF²⁸ toob välja loetelu, mille hulka kuuluvad järgmised valdkonnad: valitsuse poliitika, hääleõigus, kaebuse esitamise õigus, perekonnakeskkond, lastekaitse, lapsendamine, asendushooldus, koolikeskkond, lapse tööhõive, kohalikud teenused, keskkonnakaitse, tervist puudutavad otsused, meedia, asüüli- ja immigratsiooniprotseduurid.²⁹

Seega on LÕK-i eesmärgiks tagada, et lapsed saaksid osa võtta neid puudutavatest perekonnavaidlustest ning et menetlejad kaasaks lapsed vaidlustesse ja arvestaks nende seisukohtadega. Laste osavõtu kaudu saavad kohtud ja teised perekonnavaidlusi menetlevad institutsioonid võtta otsuste tegemisel arvesse lapse

²⁷ L. Krappmann. *Op. cit.*, p. 507.

²⁸ The United Nations Children's Fund. Ühendatud Rahvaste Lastefond on organisatsioon, mille ülesandeks on ülemaailmne laste õiguste ja heaolu kaitse vastavalt LÕK-i põhimõtetest lähtuvalt. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.unicef.org/>, 12.04.2012.

²⁹ R. Hodgkin. P. Newell. *Op. cit.*, pp. 155-170.

huve ning vajadusi ning sellega teha lapse huve maksimaalsel võimalikul määral arvestava lahendi.³⁰

Euroopa Liidu põhiõiguste harta³¹ artikkel 24 sätestab lapse õiguse vabalt väljendada oma seisukohti ning kohustuse nendega lapsega seotud küsimustes arvestada vastavalt lapse vanusele ja küpsusele; seada esikohale lapse huvid kõigis lastega seotud avalik-õiguslike asutuste ja eraõiguslike institutsioonide toimingutes ning iga lapse õiguse säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole vastuolus lapse huvidega.

Eestis reguleerib lapse ärakuulamist tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 552 prim, mis annab kohtule võimaluse kuulata igas last puudutavas asjas ära vähemalt 10-aastane laps isiklikult, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Alla 10-aastase lapse ärakuulamine on aga kohtu otsustada, konkreetse juhtumi asjaolusid arvestades.³² Lisaks on tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud lapse õigus isiklikule esindajale (advokaadile) perekonnaasjas, kui see on vajalik lapse huvide kaitseks, sh kui lapse huvid on oluliselt vastuolus tema seadusliku esindaja huvidega. Veel on lapse õigustega seotud põhimõtted reguleeritud lapse õigustega Eesti Vabariigi lastekaitseseaduses³³ ja perekonnaseaduses³⁴. Lastekaitseseaduse (edaspidi ka LaKS) järgi on lastekaitse põhimõtteks alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid ning last tuleb alati kohelda nagu isiksust, tema omapära, iga ja sugu arvestavalt. Vastavalt perekonnaseadusele (edaspidi ka PkS) teeb kohus lapsesse puutuvaid asju läbi vaadates esmajoones lapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Samuti küsib kohus last puudutavas menetluses valla- või linnavalitsuse seisukohta. Sotsiaalhoolekande seaduse³⁵ alusel tuleb last puudutava küsimuse lahendamisel arvestada vanema soovi, samuti vähemalt 10-aastase lapse enda soovi.

³⁰ A. Henberg, Lastekaitse seaduse alusanalüüs. Sotsiaalministeerium 2003. Arvutivõrgus. Kättesaadav:

http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Lastekaitse_seaduse_alusanalueues.pdf, 01.02.2012.

³¹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta, nüüd nimetatud ka Euroopa põhiseaduse leping. – RT II 2006, 13, 35.

³² Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seotud seaduse muutmise seaduse eelnõu (194 SE II) seletuskiri. 11.02.2008. Lk. 38. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=240492&u=20110426121029>, 11.04.2012.

³³ Lastekaitseseaduse § 3. - RT 1992, 28, 370.

³⁴ Perekonnaseaduse § 123 lg 1. - RT I 2009, 60, 395.

³⁵ Sotsiaalhoolekande seaduse § 25 prim lg 2. - RT I, 1995, 21, 323.

Milline peaks siis olema lapse positsioon perekonnavaidlusprotsessis? Tänapäevani tõusetuvad küsimused sellest, kas lapsi ei peaks mitte säästma ja kaitsma vanematevahelisest konfliktist. Kuigi praktika erinevate riikide ulatuses varieerub, on siiski ühine suund selle poole, et lapsi kaasatakse ja kuulatakse ära järjest rohkem.

1.2. Kasutegurid ja ohud lapse kaasamisel perekonnavaidlusesse

Käesolev alateema käsitleb erinevate osapoolte kasu ja ka negatiivseid külgi, mida lapse ärakuulamine endaga kaasa võib tuua. Selle peatüki paremaks hoomamiseks analüüsitakse eraldi laste ja ka vanemate seisukohti lapse ärakuulamise kohta perekonnavaidluste raames.

Kanadas asuva rahvusvahelise lapse õiguste ja arengu instituudi IICRD (*International Institute for Child Rights and Development*) poolt läbi viidud uuring³⁶, mis hõlmas 460 alaealist last, toob välja nimekirja, mida lapsed oma ärakuulamisega saavutada tahavad:

- Võimalus informatsioonile: et lapsele seletatakse, mis on perekonnavaidluse protsessi olemus, nii protsessi enda kui ka laste õiguste kohta ja mida see kõik nende endi ja vanemate jaoks kaasa võib tuua;
- Oma hääl protsessis: võimalus rääkida otsustajaga, mis on lapse jaoks tähtis ja millised on lapse ootused, olenemata lapse vanusest ja konkreetsetest asjaoludest;
- Võimalus osaleda protsessis turvalisel viisil: lapsel on olemas toetus, kui ta seda vajab, juurdepääs infole. Lapsel on võimalus oma arvamusega proaktiivselt osaleda ning last ei sunnita olukorda, kus ta peab tunnistama vastu oma tahtmist.

³⁶ S. Williams. Through the Eyes of Young People: Meaningful Child Participation in BC Family Court Processes. International Institute for Child Rights and Development. Research 2006, pp. 24-25. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.iicrd.org/work/projects/justice/hear_the_child, 12.02.2012.

Näitena peatutakse siinkohal ühel olulisel Suurbritannia uurimusel³⁷, kus vaadeldi 104 lapse vaateid, tundeid ja arusaamist nende rollist vanemate lahutusprotsessis. Uurimuses leiti, et vanemate ja laste arusaamine asjade käigust võib olla väga erinev. Nimelt leidis 99% vanematest, et nad olid lapsele lahutusest teatanud, aga vaid 71% lastest jagasid vanematega sama arusaama. Vähesed lapsed leidsid, et neid oli „ette valmistatud“ nende vanemate poolt, isegi kui vanemad ise oma lahkuminekut planeerisid. Üks lastest avaldas oma arvamust järgmiselt: „Vanemad ütlesid mulle, et tegelikult ei ole see üldse sinu probleem, sa ei pea seda lahutuse asja kaasa tegema. Kuid keegi ei paistnud tajuvat seda, et ma juba tegelikult olin selle asja sees. Mu vanemad olid hõivatud enda toimetustega“.³⁸

Sellest võib teha järelduse, et lastega ei räägita vanemate ega riigi poolt piisavalt informatiivselt ja neid ei kaasata teadmisse, mis toimub vanemate või hooldajate lahutus-, hooldusõigus-, eestkoste- jne protsessides. Noored inimesed tahavad oma elu puudutavates küsimustes kaasa rääkida ja usaldusväärsetele inimestele küsimusi esitada.

Austraalias tehtud uuringu³⁹ kohaselt tajuvad lapsed enamikel juhtudel, et nii nende kui ka vanemate jaoks saab teha paremaid otsuseid, kui lapsed on protsessi kaasatud. Lapsed suhtuvad oma osalemisse kui praktiliselt kasutoovasse ja efektiivsesse võimalusse, mis tagab vanematele ja otsutajatele võimaluse teada saada rohkem nende elu ja individuaalsete olukordade kohta ja seeläbi teha õigetest alustel järeldused. Alljärgnevalt toon välja mõned illustreerivad näited, millised on laste arvamused oma ärakuulamise kohta.⁴⁰

Vaid lapsed oskavad vanematele ja teistele täiskasvanutele anda enda kohta informatsiooni. (Maddie)⁴¹

³⁷ G. Douglas. Children's Perspectives and Experience of Divorce. Economic and Social Research Council. Research L129251014 2000. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.esrc.ac.uk/my-esrc/grants/L129251014/read>, 12.02.2012.

³⁸ S. Williams. *Op. cit.*, p. 25.

³⁹ Graham and Fitzgerald. FRC 2010, Sothorn Coross University. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <https://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm2010/fm84/fm84f.html>, 11.04.2012.

⁴⁰ R. Fitzgerald. A. Graham. The Changing Satus of Children Within Family Law. From Vison to Reality? - Griffith Law Review (2011), vol 20 no 2, p. 431.

⁴¹ *Ibid.*

Oma arvamuse välja ütlemine on minu jaoks väga tähtis, sest muidu ei saada teada, millised on minu soovid. Kui laste käest midagi ei küsita, siis vanemad ka ei pruugi teada ja olukorda ei olegi võimalik lahendada. (Grace)⁴²

Lisaks eelnevale on laste jaoks oluline, et neid tunnustatakse kui indiviide, kellel on õigus oma arvamusele ja tunnetele, ning neile antakse võimalus konstruktiivselt kaasa rääkida nende igapäevaelu korraldamises. Kui lastele luuakse võimalused osaleda perekonnavaidlustes, siis nad tunnetavad lugupidamist enda suhtes ja suurema tõenäosusega väljendavad austust ka teiste suhtes ja kannavad oma osa otsusega ette nähtud vastutusest. Samuti on lapsed paremal positsioonil tegemaks vahet, mis on nende võimuses ja mida nad ei ole võimelised muutma, ning mõistmaks ja aktsepteerimaks, et on asju, mis nende elus hakkavad olema teisti, kui need siiani on olnud.

Lapsed näevad osalemises positiivset sidet oma sisemise minapildi ja enesehinnanguga, mis kaasneb, kui lapsele antakse hääl ja roll otsustamisprotsessis.

Ütluste andmine meeldib mulle. See on selline tunne, nagu keegi kuulab mind ära ja nüüd nad saavad teada, mida ma tahtsin öelda. (Timothy)⁴³

See (ärakuulamine) annab meile rohkem enesekindlust. Rääkimine inimestega. Kui sa hoiad seda kõike enda sees luku taga, siis sellest ei ole kellelegi kasu. Kellelegi peab sellest rääkima, enne kui see liiga halvaks läheb. (Gabby)⁴⁴

Veel saame Austraalia näitel lastelt teada, et kaasarääkimine aitab neil õppida, kuidas teha häid otsuseid ja kasvatada kodaniku kohusetunnet. Sellise arvamusega tuli lagedale 14-aastane poiss, kes leidis, et lastele on vajalik omada enda tuleviku osas kaasarääkimispraktikat, sest:

Kui lapsi kontrollitakse ja juhitakse terve nende elu, siis neile ei anta võimalust ise enda eest seista. Kui nad ühel päeval „vabaks lastakse“, siis nad ei oska järsku ilma piirideta muud teha kui pööraseks minna. (Nathan)⁴⁵

⁴² R. Fitzgerald. A. Graham. *Op. cit.*, p. 431.

⁴³ *Ibid.*, p. 432.

⁴⁴ *Ibid.*

Eelnimetatud Austraalia uuringu põhjal joonistus välja selge seisukoht, et mitteosalemisel olid laste jaoks negatiivsed mõjud. Laste ütluste kohaselt tekitas nende kõrvalejätmine vanemate lahutusprotsessist neile vihatunnet, hämmeldust, üksindust, ärritust ja kurbust. Näiteks küsimuse peale, mida Zac tunneb, et temapoolset arvamust hooldusõiguse küsimuses ei uuritud, vastab poiss järgnevalt:

*Tõeliselt halvasti. Ma saan väga vihaseks, kuna nad kunagi ei kuula mind. Siis ma lihtsalt tõstan käe ja löön endale vastu pead, sest mind ei kuulata.*⁴⁶

Austraalias läbi viidud uuringu kohaselt võib lapsele mitte sõna andmine viia selliste tagajärgedeni nagu probleemi süvenemine ja depressioon.⁴⁷

Lapsed on korduvalt rõhutanud, et nende osalemine omab olulist tähtsust erinevatel viisidel ja nad saavad otsustamisprotsessil osalemisest kasu.

Vastukaaluks eeltoodule on lastel ka ridamisi põhjuseid, miks nad otsustavad loobuda oma sõna sekka ütlemisest. 70% eelnimetatud uuringus osalenud lastest leiab, et kui nende käest küsitakse arvamust, siis see paneb nad „raskesse olukorda“.

Lapsed ei oska või ei soovi vanemate vahel valida, sest nad pelgavad, et vanemad saavad nende peale pahaseks. Samuti esineb hirm tagajärgede ees, mis võib järgneda väljaõeldud eelistusele. 10-aastane Heidi kartis, et ta teeb oma vanemad kurvaks, kui ütleb emale, et soovib elada koos isaga, samuti kartis ta, et ema hakkab tema järele igatsema. Teine, 11-aastane laps, kelle isa oli teinud eelnevalt enesetapukatse, kartis, et kui ta ema juurde elama jäämise soovi välja ütleb, siis mis võib tulevikus isaga juhtuda.⁴⁸ Eelnevatest näidetest on näha, et lastel on hirm sattuda vanemate vahel valides lojaalsuskonflikti. Lastele võib negatiivselt mõjuda ka protsessi käigus saadud informatsiooni kogus, mida laps ei suuda mõista. Samuti arvavad lapsed ekslikult, et

⁴⁵ R. Fitzgerald. A. Graham. *Op. cit.*, p. 433.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 434.

⁴⁷ P. Parkinson. J. Cashmore. Children's and Parent's Perceptions of Children's Participation in Decision-Making After Parental Separation and Divorce. - Family Court Review, (2008) Vol. 46, No. 1, pp. 91-104. Social Science Research Network. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1128043, 26.03.2012.

⁴⁸ P. Parkinson. J. Cashmore. The Voice of A Child in Family Law Disputes. Oxford University Press 2008, pp. 68-69.

oma arvamuse avaldamisega on nemad need isikud, kes peavad vanematevahelises konfliktis otsustajad olema.⁴⁹

Eelnimetatud uuringu raames küsiti ka üheksakümnelt lapsevanemalt arvamust laste ärakuulamise kohta (uuringul osales 43 ema ja 47 isa). 87% vanematest leidis, et erinevate ettapide kaupa ja kvalifitseeritud tugiisiku olemasolul on igati asjakohane küsida lapse arvamust teda puudutava perekonnavaidluse osas. Osa vanemaid, kellel olid alla 10-aastased lapsed, seisis selle eest, et laste seisukoht saaks ära kuulatud.⁵⁰

Näiteks üks 7- ja 8-aastase lapse isa leidis, et ühelt poolt võib ju kohus küll öelda, et laps on ärakuulamiseks liiga noor, kuid kui laps kindlameelselt teab, kuhu ta tahab elama minna ja millistel põhjustel ta seda soovib, siis kohus peaks sellise seisukohaga olenemata lapse noorusest ikkagi arvestama.⁵¹

Samas need vanemad, kes alla 10-aastaste laste kaasamist vaidlustesse ei pooldanud, tõid välja järgmised põhjendused: esiteks survestab see last asjatult ja paneb tema õlgadele vastutusekoorma; teiseks mure selle pärast, millise valiku laps võib teha, eriti sellises olukorras, kus üks vanem omab lapse üle mõjuvõimu; kolmandaks oli „vanem teab paremini“ argument. Alljärgnevalt üks sellekohane näide:

*Lapsed on ennekõike siiski lapsed. Vanemad vastutavad oma lapse eest ja neil peaks olema ettekujutus, mis on lapse jaoks parim valik, kuni ta täiskasvanuikka jõuab. Ja ma arvan, et kui sul on süda õige koha peal, siis sa ka tead, et laste jaoks on alati parimaks lahenduseks olla koos nii oma emaga kui ka isaga. (11-a ja 8-a lapse isa)*⁵²

Samas leidis ka vastupidiseid arvamusi, nagu seda väljendab järgmine seisukoht:

Varem ma arvasin, et lapsed ei saa pereasjadest aru ja ei oska pere lahkuminekul seisukohta võtta. Ma natuke isegi kartsin, et mis juhtub siis, kui nad otsustavad minu

⁴⁹ R. Hunter. Close encounter of a judicial kind: “hearing” children’s “voices” in family law proceedings. - Child and Family Law Quarterly, Vol 19, No 3, 2007, pp. 290-291.

⁵⁰ P. Parkinson. J. Cashmore. The Voice of A Child...*Op. cit.*, p. 77.

⁵¹ *Ibid.*, p. 78.

⁵² *Ibid.*

*juurde mitte elama tulla. Aga ma arvan, et siiski on oluline kuulata ära lapse arvamus, sest tema soov on minu soovist palju tähtsam. (7-a ja 9-a lapse isa)*⁵³

Üldjuhul leidsid vanemad, et lapse arvamus tuleb küll ära kuulata, kuid see ei tohiks omada otsustamisel määravat tähtsust. Samuti oldi üksmeelsel arvamusel, et alati tuleb lapse seisukoha ära kuulamise otsustamisel lähtuda ka konkreetse lapse vanusest ja arengutasemest. Lisaks väljendasid vanemad uskumust, et lastel ei paluta langetada konkreetseid valikuid, vaid sooviti teada saada laste eelistusi konkreetsest olukorrast lähtudes.⁵⁴

Enamik vanemaid leidis, et vanuse ja arengutaseme kriteeriumid olid põhilised, millest lapse ära kuulamisel juhinduda, kuid siiski avaldati muret ka vanema mõjutuste ja manipulatsiooni ulatuse kohta lastele. Vanematel olid lapse vanuselise kriteeriumi osas väga erinevad seisukohad – osad arvasid, et ära võiks kuulata juba 2- ja 3-aastaseid lapsi, teised leidsid, et isegi 14-aastane ei ole veel küps oma vaateid kohtule väljendama. Siin ühe vanema näide, kes leidis, et ka väikesed lapsed on võimelised oma arvamust väljendama:

*Ma olen näinud väga noori lapsi vanuses 3 kuni 4 eluaastat, kellel ei ole veel piisavaid oskusi enese väljendamiseks, kuid 3-aastane võib olla väga häälekas. Kui lapsele antakse piisavalt aega ja arvestatakse tema ealiste iseärasustega, siis saab ka selles vanuses lapselt väga palju informatsiooni tema eelistuste kohta. (4-a lapse ema)*⁵⁵

Osa vanemaid oli mures, et lapsed ei oska enda parimatest huvidest lähtuvalt otsusi teha, kuna neil puuduvad vastavad elukogemused või nad soovivad olla mõlema vanema osas õiglased.⁵⁶ Siiski joonistus välja ka kolm vanemate toetavat seisukohta, miks on oluline lapsi vaidlusesse kaasata ja ära kuulata. Esiteks, laste vajadus, et nende tundeid ja arvamusi teadvustatakse ja arvesse võetakse; teiseks, uskumus või lootus, et selle põhjal tehakse teadlikum otsus, mille tagajärjeks on parem tulemus ja õnnelikumad lapsed. Kolmandaks, mõndade vanemate jaoks omas lapse ära kuulamine

⁵³ *Ibid.*, p. 79.

⁵⁴ *Ibid.*, pp. 79-80.

⁵⁵ P. Parkinson. J. Cashmore. *The Voice of A Child...Op. cit.*, p. 80.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 82-84.

teraapilist kasu lapsele, kellel oli seeläbi võimalus väljendada ja toime tulla oma tunnetega, mis omas positiivset mõju lapse enesehinnangule ja üldisele arengule.⁵⁷

Lähtudes eeltoodust on lapse kaasamisel siiski oluline jälgida, et lapse õigus olla ärakuulatud oleks tasakaalustatud lapse õigusega olla kaitstud täiskasvanute surve ja konfliktide eest.⁵⁸ Seda nii oma vanemate kui ka kaasatud spetsialistide poolt ärakuulamise käigus paratamatult esineva surve eest.

1.3. Lapse huvide ja arvamuse tähtsus ning välja selgitamine

Laused „võimeline oma vaateid väljendada“ ja „vastavalt eale ja küpsusele“ on lapse kaitsjatele põhjustanud pidevalt muret. Lapse esindajad nõuavad, et lapsel alates varajasest east peaks olema võimalus selgitada oma vaateid ja ootusi. Samasugune ootus oli ka konventsiooni väljatöötanud komitee eesmärk. Selline komitee eesmärk baseerub konventsiooni tõlgendamisel ja artiklil 12. Lapsel kui inimesel on õigus väljendada oma vaateid alates oma elu algusest, kasutades selleks nuttu, žeste, kehareaktsioone, mis omavad olulist tähendust suhtlemisel, nagu näitavad imikutega tehtud uurimused.⁵⁹

Lapse kaasamine perekonnavaidlustesse peaks alati toimuma lapse huvidest lähtuvalt. Seda nii tulenevalt Eesti, Ameerika, Suurbritannia ja Saksa perekonnaõigusest kui ka CEFL-i⁶⁰ poolt väljatöötatud printsiipidest (eelkõige lapse huvidest lähtumise üldpõhimõttest – pm 3:3). Käesolevas alapunktis uuritakse, mida nimetatud riikide

⁵⁷ *Ibid.*, p. 85.

⁵⁸ N. Taylor. P. Tapp. M. Henaghan. Respecting Children's Participation in Family Law Proceedings. – International Journal of Children's Rights 15 (2007), p. 79.

⁵⁹ United Nations. Convention on the Right of the Child. Committee on the Right of the Child. General comment No. 7 (2005). Implementing child rights in early childhood. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/GeneralComment7Rev1.pdf>, 15.03.2012.

⁶⁰ Euroopa perekonnaõiguse komisjon (CEFL) loodi 1. septembril 2001 eesmärgil ühtlustada ja harmoniseerida perekonnaõigus Euroopas ning seda eriti Euroopa Liidu kodanike vaba liikumise kontekstis. CEFL on 22-st Euroopa riigist kaasatud ekspertide töögrupiga välja töötatud ühtsed Euroopa perekonnaõiguse põhimõtted abielu lahutuse ja sellest tuleneva ülalpidamise (*Divorce/Maintenance*), vanemliku vastutuse (*Parental Responsibilities*) ning varaliste suhete (*Property Relations*) kohta. Ametlik koduleht: <http://ceflonline.net/>, 22.04.2012.

seadustes defineerimata kontseptsioon „lapse (parimad) huvid“ endast täpsemalt kujutab.

Üheks lapse ärakuulamise motiiviks on näidata lapsele, et tema arvamusega arvestatakse lisaks kodule ka ühiskonnas. Peale selle annab lapse ärakuulamine võimaluse tegutseda lapse huvides. ÜRO lastekaitse konventsiooni artikli 12 lõige 2, millega sätestatakse lapse arvamuse ärakuulamise kohustus, on seotud sama konventsiooni artikli 3 lõikega 2, mis sätestab tegutsemise lapse „parimates huvides“.⁶¹

Eestis tuleneb lapse huvide esmane arvestamine PkS § 123 lg-st 1. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskirja kohaselt on sellise paragrahvi näol tegemist seadusandja poolt kohtule antud nn katusparagrahviga, mis sätestab, et kohus peab tegema kõiki perekonnaseaduse 10. peatükis („Vanema õigused ja kohustused“) reguleeritud lapsesse puutuvaid asju läbi vaadates esmajoones lapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. See säte on mõeldud orientiirina kohtule kõigil neil juhtudel, mil seadusest ei tulene täpsemaid otsustuskriteeriume.⁶² Töö autor leiab, et kuna lapse seisukoht on üks kaalukamaid faktoreid lapse huvide üle otsustamisel, võiks see sisalduda ka nimetatud paragrahvis.

Samuti saab märkida, et Riigikohtu lahendites tunnistatakse last üha enam kui õigussubjekti ning rõhutatakse kohtu uurimisprintsipi olulisust antud asjades. Näiteks on Riigikohtu tsiviilkolleegium laste elukoha määramise kohtuotsuses leidnud, et alama astme kohtud on jätnud tähelepanuta tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 230 lg 3, mis lubab kohtul lapse huve puudutavas vaidluses koguda tõendeid omal algatusel.⁶³ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtumääruses lapse hooldusõiguse äravõtmiseks ja alaealisele eestkostja määramiseks on kolleegium väljendanud

⁶¹E. Liiv. *Op. cit.*, lk 258.

⁶² Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE III) seletuskiri. 28.05.2007. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=95322&u=20120205152301>, 15.03.2012.

⁶³ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 13.12.2011. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-125-11. H.K kassatsioonkaebus Tartu Ringkonnakohtu 23.05.2011. a otsusele H.K hagi P.J vastu otsustusõiguse andmiseks laste elukoha määramiseks ja elatise tasumise kohustuse puudumise tuvastamiseks.

seisukohta, et eestkostja varaline seisund ei saa olla keeldumise aluseks eestkostjaks määramisel, olulisemad on lapse huvid.⁶⁴

Ka vana perekonnaseadus sisaldas lapse huvide tagamise põhimõtet, sätestades aga lapse huvide kindlaks tegemise orientiiriks lapse soovid. Uus perekonnaseadus lapse seisukoha ärakuulamist otseselt ei reguleeri, küll teeb seda aga tsiviilkohtumenetluse seadustik⁶⁵ (edaspidi TsMS).

Laste huvide esmane arvestamine perekonnavaidlustes on Eestis hõlmatud ka LaKS §-ga 3, mis sätestab, et lastekaitse põhimõtteks on alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid.

Rahvusvahelistest õigusaktidest tuleneb Eestile kohustus arvestada lapse huvisid veel LÕK-i artiklist 3, mis sätestab osalisriikide kohustuse tegutseda laste parimates huvides.

Saksa seadusandja pole samuti otseselt defineerinud „lapse parimate huvide“ (*Wohl des Kindes am besten*) mõistet. Tulenevalt BGB § 1666 lg-st 1 jagunevad aga lapse huvid füüsiliseks, vaimseks ja psühholoogiliseks heaoluks. Tulenevalt BGB⁶⁶ § 1626 lg-st 3 sisaldavad lapse parimad huvid endas lapse kontakti mõlema vanemaga. Saksa õiguslane kirjandus on aga püüdnud leida kitsamat definitsiooni – et kindlaks teha lapse parimad huvid, tuleb juhendada üldiselt küsimusest, kas mingid objektiivsed lapse arengut soodustavad standardid on täielikult tagatud (absoluutselt kohaldatavad). Eelkõige lähtutakse objektiivsetest kasvatuslikest põhimõtetest, mis sisaldavad endas: lapse arengu edendamist; lapse kasvatamist isikuks, kes on võimeline enda eest vastutama ning kogukonnas elama; asjaolude järjepidevust ja stabiilsust, mille alusel lapse eest hoolitsetakse, ning austust lapse seesmiste sidemete vastu. Lisaks eelnevale võetakse arvesse konkreetse indiviidi asjaolusid, nagu näiteks tema sotsiaalset keskkonda ning vanust.⁶⁷

⁶⁴ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 23.11.2011. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-98-11. A.P määruskaebus Tallinna Ringkonnakohtu 19.04.2011. a määrusele A.P avalduses eestkostja määramiseks A. ja A.P ning V. ja I.P.

⁶⁵ TsMS § 552 prim.

⁶⁶ Saksamaa Liitvabariigi tsiviilseadustik Bürgerliches Gesetzbuch. Vom 18.8.1896 (Zuletzt geändert durch 15.03.2012). Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>, 22.04.2012.

⁶⁷ K. Boele-Woelki, B. Braat, Curry-Sumner, I. European Family Law in Action. Volume III: Parental Responsibilities. Antwerp-Oxford: Intersentia, 2005, p. 481.

Ka Ameerika Ühendriikides on „lapse parimates huvides“ (*the best interests of the child*) põhiliseks kriteeriumiks, otsustamaks lapsega seonduvaid asju. Mõningate osalisriikide seadustes on jäetud see mõiste lahti kirjutamata ning nii on antud kohtutele vabad käed otsustamiseks, mis „lapse parimatest huvidest“ lähtuv täpselt on. Järjest enam on osariikide seadustele omaks saanud aga lähenemine töötada vähemal või suuremal määral välja detailne nimekiri asjakohastest faktoritest, mis defineerivad lapse parimaid huvisid. Näiteks Minnesota osariigi põhikiri (*Minnesota Statutes*)⁶⁸ sätestab, et „lapse parimad huvid“ nõuavad kohtult arvestada ja hinnata kõiki asjakohaseid tegureid, kaasa arvatud: 1) lapse vanemate või vanema soovid; 2) lapse mõistlik eelistus, kui kohus leiab, et laps on piisavas vanuses väljendamaks oma eelistusi; 3) lapse primaarne hooldaja; 4) iga vanema ja lapse suhte intiimsusaste; 5) lapse suhtlemine lapse vanema või vanematega, õdede-vendadega ja teiste isikutega, kellel võib olla olulist mõju lapse huvidele; 6) lapse kohanemine kodu, kooli ja kogukonnaga; 7) aja pikkus, mille jooksul laps on elanud stabiilses, rahuldavas keskkonnas ning soovituslik järjepidevuse säilitamiseks; 8) olemasoleva või välja pakutud perekonnaüksuse püsivus; 9) kõikide asjaosaliste vaimne ja füüsiline tervis; 10) osapoolte võime ja kalduvus jagada lapsele armastust, tähelepanu ja juhendamist ning lapse jätkuvat harimist ja kasvatamist kultuuris ja religioonis või usus, kui laps mõnda peaks kuuluma; 11) lapse kultuuriline päritolu; 12) vanematevahelise koduvägivalla puhul ahistaja tegevuse mõju lapsele; 13) koduvägivalla puhul kummagi vanema soodumus julgustada ja lubada sagedasi ja järjepidevaid kohtumisi teise vanemaga.⁶⁹

Nimetatud loetelu kohaldamise juhtnööriks võib tuua Minnesota Ülemkohtu (*Supreme Court of Minnesota*) seisukoha, mille kohaselt lapse parimate huvide analüüsis on menetleval kohtul siiski suur diskretsiooniõigus, kuna mõnel seaduses sätestatud otsustamiskriteeriumil on erinevate juhtumite puhul suurem või väiksem kaal kui teisel ning et harva on sellise otsuse tegemine kerge.⁷⁰

⁶⁸ Minnesota Statutes 2010. Minnesota osariigi 2010.a põhikiri. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <https://www.revisor.mn.gov/statutes/year=2010>, 05.02.2012.

⁶⁹ Minnesota Statutes 2010. *Op.cit.*, § 518.17. Subd. 1 (a).

⁷⁰ J. DeWitt Gregory. P.N. Swisher S.L. Wolf. *Understanding Family Law*. 2nd ed. Newark, New York: LexisNexis Group, 2001, p. 463.

Tallinna Ringkonnakohus on kinnitanud kompromissi, mille kohaselt määrati 6-aastase lapse elukohaks isa elukoht, kuigi laps oli eelnevalt juba kolm aastat emaga koos elanud. Lapse esindaja sõnul on arvamuse kujundamisel lähtutud sellest, et vaidlus tuleb lahendada vanemate arvamuse põhjal ning määrusest ei nähtu, et seisukoha kujundamisel on küsitud lapse arvamust.⁷¹ Samas on 6-aastase lapse puhul tegu piisavalt vana lapsega, kes suudab oma seisukohta elukoha osas väljendada. Autor asub seisukohale, et antud juhul on küsitav lapse huvides tegutsemine, kuna lapse käest on seisukoht jäetud küsimata.

Euroopa lapse õiguste konventsioonist⁷² tulenevalt peavad lapsele olema tagatud mitmed protseduurilised õigused, sealhulgas õigus saada asjakohast perekonnavaidlust puudutavat informatsiooni ja õigus olla perekonnavaidluses ärakuulatud.

Sügavamale antud alapunkti minnes tekib aga küsimus, kuidas teha vahet lapse parimate huvide ja lapse seisukoha vahel. Selle probleemi saab võtta lahti kolmeks osaks: esiteks parimate huvide välja selgitamine; teiseks lapse seisukoha ärakuulamine; ja kolmandaks tasakaal lapse huvide ja seisukoha vahel.

Esiteks on küsitav, millisel alusel selgitada välja lapse parimad huvid. Järgnevalt tuuakse välja mõned eristamise võimalused. Üheks võimaluseks on nn sisuliste seisukohtade väljatoomine lapse huvide kohta asjakohaste õigusaktide või kohtupraktika pinnalt, samuti asjakohased tunnustatud reeglid või raamid hästi toimivast praktikast. Teiseks tuleb arvestada, et iga otsutaja näeb lapse parimaid huve subjektiivselt vastavalt oma elukogemusele, kultuurilisele taustale ja omandatud haridusele – seega ei saagi olla ühest arvamust, milline on lapse jaoks ideaalne kasvukeskkond. Samuti on määramatu iga valiku lõpptulem, kuna ei ole võimalik teada *ex ante*, milliseks kujuneb lõpptulemus iga konkreetse lapse jaoks.⁷³

Ühest või mõlemast vanemast eraldi elavatel lastel on õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt oma mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse

⁷¹ Tallinna Ringkonnakohtu 01.11.2010. a määrus tsiviilasjas nr 2-09-23400. U. K avaldus lapse elukoha määramiseks.

⁷² Üro lapse õiguste konventsiooni artiklid 12 ja 13.

⁷³ D. Archard. M. Skivenes. Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views. - International Journal of Children's Rights 17 (2009), p. 7.

huvidega vastuolus.⁷⁴

Riigikohus on asunud seisukohale, et lapse huvid on piisavalt olulised, et nende tagamiseks võib piirata isegi perekonnaõiguse ühte kaalukat aluspõhimõtet – kehtiva perekonnaseaduse § 116 sätestatud vanemate õiguste võrdsuse põhimõtet. Lapsest lahus elavale vanemale kuuluva lapsega suhtlemise õiguse kõrval on veelgi olulisem kehtiva PKS § 143 lg 1 ja 2 järgi lapsele kuuluv sellekohane õigus ja huvi. Vastavalt lastekaitseaduse §-le 28 on ühest või mõlemast vanemast lahutatud lapsel õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt mõlema vanemaga ja lähedaste sugulastega, välja arvatud juhul, kui see kahjustab last.⁷⁵

Norra Ülemkohus on selgelt öelnud, et hooldusõiguse küsimustes on lapse parimates huvides omada häid suhteid mõlema vanemaga. Samuti peetakse kodust stabiilsust, sõpru, kooli ja vabaaja tegevusi lapse heaolu juurde kuuluvaks. Mitmete juhtumite puhul seisneb aga dilemma selles, kuidas käituda lapse parimatest huvidest lähtudes, kui lapse suhe oma bioloogiliste vanematega on ebapiisav ja laps asetatakse seeläbi riskiolukordadesse. Nii näiteks ei saagi alati toetuda lihtsale põhimõttele, et kontakt mõlema vanemaga on lapsele parim lahendus, tavaliselt on asjakohased nüansid palju mitmetahulisemad.⁷⁶

Teine kogum küsimusi on seotud lapse vaadete ehk seisukohaga. Kuidas seda teada saada? Millised on võimalused ja protseduurid, et välja selgitada lapse seisukoht? Kas lapse seisukoht on saadud otse lapse enda käest või on siin vahemeheks mõni esindaja? Ja kui tegemist on viimase juhuga, siis kuidas on see esindaja koolitatud ja millistel alustel välja valitud? LÕK-i artikkel 12 kohaselt tuleb igale lapsele anda võimalus avaldada arvamust, eriti teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses vahetult või esindaja kaudu või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt.⁷⁷

⁷⁴ Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 24 lõige 3.

⁷⁵ Riigikohtu peaspetsialistide poolt koostatud ringkonnakohtu otsuste annotatsioonid. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/1261/tsiviil-ringk-11.xls>, 30.03.2012.

⁷⁶ D. Archard. M. Skivenes. *Op. cit.*, p. 8.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 9.

Tähtsad on mõlemad – nii lapse ärakuulamine kui ka tema seisukohaga arvestamine vastavalt lapse küpsusastmele. Kuid kuidas lapse vaadetega arvestada? Selline protseduur nõuab hinnangu andmist nii lapse küpsusele, vanusele kui ka arusaamisele asja sisust. Siin võib tekkida ilmne vastuolu, kui sama ekspert, kes hindab, mis on lapse parimates huvides, kaalub samuti ka lapse vaateid, mis peaks olema lapse enda hinnang. Arst, kes leiab, et laps on vaja saata ravile, kuna see on lapse parimates huvides, võib kergekäeliselt otsustada, et laps, kes keeldub tema professionaalsetest korraldustest, on ebaküps või ei ole suuteline mõistma asja sisu. Seega ei ole eeltoodud näite põhjal üks ja sama ekspert (või ekspertide grupp) piisavalt pädev otsustama, mis on lapsele parim. Üks võimalus kindlustada, et sellisest põhimõttest kinni peetakse, on küsida, millistel põhjustel kaheldakse lapse vaadete küpsuses ja sealt pinnalt edasi minnes tuleks arutleda, kas ka täiskasvanud inimese puhul tekiks küsitavus isiku seisukoha kompetentsuses. Tõenäoliselt on vastus eitav, kuna inimesed reageerivad olukordadele erinevate tunnetega ja see ei ole võrdsustatav ebaküpsusega.

Praktilise näitena tuuakse järgnevalt välja kaks Norra hooldusõigusega seotud kaasust. Esimesel juhul soovisid kaks ühest perest pärit last (9- ja 12-aastane) elada koos emaga, kuigi see oleks laste jaoks tähendanud elukoha muutust ja kooli vahetust. Kohus kinnitas laste seisukoha olulisust. Kuigi kohus asus seisukohale, et keskkonnavahetus ei ole just laste parimates huvides, leiti siiski, et oluline on arvestada laste kompetentsust selle küsimuse otsustamisel. Kohus tegi otsuse järgmise kolme elemendi pinnalt: järjepidevus, millega lapsed oma arvamust väljendasid; põhjused, mis olid seisukoha aluseks; ja laste nõusolek tagajärgedega, kui kohus nende vaadetega peaks nõustuma. Kohus leidis, et laste arvamusel oli antud asjas otsustav tähtsus, ja tegi lahendi nende kasuks.⁷⁸

Samas ühes teises kaasuses, kus 10-aastane tüdruk avaldas soovi oma isaga mitte kohtuda, tegi kohus lapse soovidest erineva lahendi. Põhjendades oma vastupidist otsust, ütles kohus selgesõnaliselt, et lapse vaated olid moonutatud ebausaldusväärsest informatsioonist ja seega ei olnud lapsel võimalik oma kogemustest lähtudes adekvaatset seisukohta kujundada. Selles juhtumis seadis kohus küsimuse alla viisi,

⁷⁸ D. Archard. M. Skivenes. *Op. cit.*, p. 10.

kuidas sai lapsel selline seisukoht tekkida, samas ei olnud vaja hinnata enam tegeliku otsuse olemust.⁷⁹

Ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast saab tuua vastava näite, kus kohus on teinud lapse soovidele vastupidise otsuse, põhjendades seda lapse soovide ja lapse parimate huvide lahknevusega.⁸⁰

Laps sarnaselt täiskasvanule võib väljendada oma arvamust mõningatel juhtudel ka sellisel kujul, nagu ta arvab, et teised seda kuulda sooviksid. Sellisel juhul ei ütle laps välja, millist olukorda ta tegelikult soovib. Kui tekib kahtlus, et laps ei väljenda oma isiklikku seisukohta, vaid on kellegi poolt mõjutatud, siis ta ei pruugi olla piisavalt küps, et mõista seda, kuidas täiskasvanu poolt programmeeritu on vastupidine tema (lapse) tegelikele huvidele. Olenemata sellest, on oluline teada saada, mis on tegelikult ja siiralt lapse enda seisukoht. Selleks, et tagada lapse isikliku seisukoha väljendamine, mitte kellegi teise arvamuse, on vajalik järgida teatud samme – laps peab olema küsitatud inimese poolt, keda ta usaldab, kes omab sellist koolitust, et ta oskab „kätte saada“ lapse enda vaated. Lisaks peab see toimuma eemal nendest inimestest, kes võiksid last liigselt mõjutada, ja olukorras, mis annab piisava võimaluse väljendada enda tegelikku seisukohta.⁸¹

Järgnevalt toob töö autor näiteid Ameerika ja Saksa kohtupraktikast seoses laste manipuleerimise kahtlusega.

New Jersey Ülemkohtu (*Supreme Court of New Jersey*) hinnangul leidis menetlev kohus õigesti, et kuigi lapsed olid siirad ja ausad oma soovis jääda emaga, oli nende ütlusi ja eelistusi ema poolt siiski mõjutatud. Samuti omasid lapsed teadlikult või mitteteadlikult sarnaselt emaga negatiivset suhtumist ema ühisesse hooldusõigusesse

⁷⁹ *Ibid*, p. 11.

⁸⁰ Euroopa Inimõiguste Kohtu 20.02.2007. a lahend (kaebus nr 16013/04: CASE OF Holger KLEINERT v. GERMANY). H. Kleinerti kaebus Saksamaa Liitvabariigi vastu Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste kaitse konventsiooni art 8 ja art 14 rikkumises. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkm.asp?sessionId=38262364&skin=hudoc-en&action=html&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=67610&highlight=>, 10.04.2012.

⁸¹ D. Archard. M. Skivenes. *Op. cit.*, p. 15.

isaga. Sellise järelduse tegi menetlev kohus, jälgides lapsi, kes väljendasid armastust mõlema vanema vastu ning soovisid jätkata kohtumisi isaga.⁸²

Müncheni kõrgeim piirkondlik kohus (*Oberlandesgericht München*) lükkas tagasi arvamuse, mille kohaselt 6-aastase ja 15-aastase lapse tahe oleks mõjutatud ühe vanema poolt, kuna lapsed väljendasid oma soovi ema juures elada arusaadavalt ning põhjendatult. Vanem laps avaldas soovi elada ema juures, kuna tema sõbrad ja treeningvõimalused asusid ema elukoha läheduses. Samamoodi leidis noorem laps, et soovib elada ema juures, kuna kool asub ema elukohast jalutustee kaugusel, kuid isa elukohast 10 km kaugusel. Lisaks väljendas noorem laps, et siiani praktiseeritud vahetusmudel muutus stressirohkeks ning et mõnikord ta ei teadnud, kas tuleb minna ema või isa juurde. Kohus andis laste elukoha määramise õiguse emale.⁸³ Ka Berliini piirkonna kõrgem kohus (KG) nägi sarnase juhtumi puhul 7-aastase lapse tahet elada tulevikus isa juures piisavalt sõltumatult. KG ei pidanud aga lapse tahet enne 12. eluaastat siiski oluliseks ja kindlaks otsustusalusel, vaid arvestas seda kui otsusele jõudmise ühte kriteeriumi. KG jättis muutmata alama astme kohtu otsuse, millega ainuhooldus määrati isale.⁸⁴

Eelneva põhjal saab teha olulise järelduse, et hinnang lapse küpsusele peaks tehtama eraldiseisvana hinnangust lapse seisukohtade osas. Vastasel juhul tekib oht, et laps hinnatakse ebaküpseks pelgalt tema isiklike vaadete põhjal. Lapsel, sarnaselt täiskasvanule, on õigus väljendada oma arvamust just talle omasel viisil.⁸⁵

Olenemata aga riikide püüdlustest teha kindlaks asjaolusid, mille alusel lapse parimaid huvisid määrata, kindlat definitsiooni sellele mõistele pole – lapse parimad huvid on midagi sellist, mida tuleb iga lapse puhul eraldi defineerida.

⁸² Beck vs Beck . 432 A.2d 63 (N.J. 1981). New Jersey Ülemkohtu 02.07.1981. a otsus M.A. Beck apellatsioonkaebus M.A. Beck hagi S.M. Beck vastu piiranguteta suhtlusõiguse määramiseks. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.docstoc.com/docs/37736394/BECK-V-BECK_-86-NJ-480_-see-also---LEXSEE-86-NJ-480, 07.04.2012.

⁸³ OLG München, 27.09.2006 – 4 UF 270/06. Ema taotlus laste L.L ja N.L elukoha määramise õiguseks. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.lexsoft.de/cgi-bin/lexsoft/lexsoft.cgi?chosenIndex=156x89&templateID=tree_onelevel&tree_ordner_id=0000919:UAN_nv_926&a1=156x89&c1=1&c2=01&c3=21&c4=2102, 07.04.2012.

⁸⁴ KG Berlin, 22.09.2006 – 25 UF 21/06. Vanemate vaidlus 7-aastase lapse üle ühise hooldusõiguse lõpetamiseks ning ainuhooldusõiguse määramiseks. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://home.snafu.de/kammergericht/entscheidungen/25_UF_21-06.pdf, 07.04.2012.

⁸⁵ D. Archard. M. Skivenes. *Op. cit.*, p. 16.

1.3. Lapse vanus ja arengutase kui kriteeriumid

LÕK-i art 12 rõhutab, et ära tuleb kuulata iga laps, kes on võimeline oma vaateid väljendama. Selle klausliga ei ole sugugi mõeldud seda, et lapse arvamuse kuulda-võtmiseks peab olema välja arenenud teatud vanuseline kriteerium ja küpsusaste. Mõeldud on seda, et esmalt tuleb kontrollida, kas laps on võimeline aru saama vaidlusalusest teemast üldiselt, mitte aga terve probleemi ulatusest ja tagajärgedest, mis talle osaks võivad saada. Näiteks on laps võimeline omama arvamust enda olukorra kohta juba sellisel juhul, kui ta mõistab lapsepärast, milles on asi ja mis kaalul.

Kindlasti peaks kaaluma kaasata kõiki lapsi, kes on võimelised avaldama arvamust oma hetkeolukorra ja oma tuleviku osas. Isegi need lapsed, kes veel ei kõnele, on suutelised oma seisukohta väljendama. Selleks, et sellest oleks otsuse tegemisel kasu, tuleb vastavalt koolitatud spetsialistil lapse tundeid tõlgendada. Sellest, kuidas seda täpsemalt teostada, tuleb lähemalt juttu teises peatükis. Üldiselt tuleb lapse võimekusse oma arvamust väljendada suhtuda n-ö laiendavalt, sest vastasel juhul on raske säilitada artikli 12 dünaamika ja samuti tekib oht, et põhjendamatult võidakse välistada terve suur hulk alaealisi. Selline järeldus omab olulist tähtsust, eriti seoses erinevate siseriiklike seadustega, mis enamjaolt panevad kohtunikule kohustuse kuulata ära alles teatud vanusesse jõudnud laps.⁸⁶

Kuigi lapse vanus on ärakuulamise puhul oluliseks kriteeriumiks, tuleb mõista, et lapse kompetentsuse ehk küpsuse üle otsutamisel ei saa lähtuda ainuüksi vanusest. Kuigi üldise arengutaseme ja vanuse vahel on võimalik tuua mitmeid paralleele, võib siiski esineda erinevust vaimse küpsuse ja ealise numbri vahel. Nimelt on erinevad lapsed väga erineva arengutasemega ja samas vanuses lapsed on suutelised hoomama erineva raskusastmega küsimusi.⁸⁷

⁸⁶ M-F. Lücker-Babel. The right of the child to express views and to be heard: An attempt to interpret Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child. - The International Journal of Children's Rights (1995), Vol 3, p. 397.

⁸⁷ D. Archard. M. Skivenes. *Op. cit.*, p. 14.

Laste isikliku ärakuulamise nõue on võetud Eesti menetlusõigusesse ilmselt Saksa õigusest, kus ligi 30 aastat on kehtinud seadus⁸⁸, mis näeb ette laste ärakuulamise ilma vanusepiiranguteta (FGG § 50b lg 1). Et võimalikult hästi kindlaks teha lapse tahe, peab Saksa Liidu Põhiseaduskohus (BVerfG) lapse personaalset ärakuulamist vajalikuks alates 3. eluaastast. Juhul, kui laps on aga napilt alla 3-aastane, tuleks BVerfG kohaselt lapse tahte kindlaks tegemiseks kasutada teist viisi, kaasates eksperdi või eestkostja.⁸⁹ BVerfG on sellist praktikat õigustades viidanud sellele, et „lastele kui inimõiguse ja inimväärikuse kandjatele tuleb hooldus- ja suhtlusõigust puudutavates vaidlustes jätta võimalus väljendada oma isiklikku suhtumist teistesse perekonnaliikmetesse“.⁹⁰

Euroopa eri riikides erinevad normid ärakuulatava lapse vanuse kohta alates vanusepiirangute puudumisest (Saksamaa, Leedu, Tšehhi, Rootsi, Sloveenia, Inglismaa ja Wales) kuni kindlate vanusepiiranguteni materiaals- või protsessiõiguses (nt Ungaris alates 14. eluaastast). On ka riike, kus vanusepiirangut sätestatud ei ole, kuid kohtupraktika käigus on välja kujunenud vanus, millest alates laps kindlasti ära kuulatakse (nt Soomes 12 a, kuigi kuulatakse ära ka nooremaid).⁹¹

Eesti tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 552 prim kohaselt kuulab kohus ära vähemalt 10-aastase lapse isiklikult, kuid võib ära kuulata ka noorema lapse. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu seletuskirjas on märgitud, et ärakuulatava lapse vanuse alampiiri toomine allapoole ei ole mõistlik, kuna lapsed võivad olla väga erineva arengutasemega.⁹² Siiski tundub kohtunike küsitlusankeetidele tuginedes, et sellise vanusepiirangu kehtestamine lapse ärakuulamiseks loob olukorra, kus alla 10-aastaseid lapsi praktikas üldiselt ära ei kuulata.

⁸⁸ Reichsgesetz über die freiwilligen Gerichtsbarkeit (edaspidi FGG). Seadus hagita menetluse kohtualluvuse kohta. Vom 17.05.1898. (BGBl. I S. 470). Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://dejure.org/gesetze/FGG>, 23.04.2012.

⁸⁹ BVerfG, 26.09.2006 – 1 BvR 1827/06. Isa kaebus GG art 6 lg 2 lause 1 rikkumises tulenevalt suhtlusõiguse korraldusest. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20060926_1bvr182706.html, 22.04.2012.

⁹⁰ E. Liiv, *Op. cit.*, lk 258.

⁹¹ Ibid, lk 258.

⁹² TsMS eelnõu seletuskiri. *Op.cit.*, lk 37-38.

Näiteks ei kuulunud Harju Maakohus elukoha ja suhtluskorra määramisel ära 5-aastast last, tuues põhjenduseks asjaolu, et kohus ei pea ära kuulama alla 10-aastast last, ja seega lapse vanusest lähtudes ei olnud ära kuulamine eeldatav.⁹³

Samas võib ette tulla olukordi, kus lapse ära kuulamine ei osutu vajalikuks. Siinkohal on asjakohane tugineda põhimõttele, et erinevate hagita perekonnaasjade juures tuleb tähele panna, et lapse ära kuulamine on seotud veel täiendavate eeldustega, ehk igas hagita perekonnaasjas kehtivad erinormid ära kuulamise vajaduse hindamiseks.

Soomes on lapsel õigus vastavalt oma eale ja arengutasemele saada teavet teda puudutavate perekonnaasjade kohta ja võimalus oma arvamust väljendada. Ametlikult peab ära kuulama 12-aastaseks saanud lapse, kuid ka alla 12-aastastel on õigus oma arvamust väljendada lapsendamisasjades. Soome lastekaitseadus (*lastensuojelulaki*) sätestab, et lapse õigusi kaitstes on alati vaja välja selgitada lapse soovid ja aramus ning neid on tarvis võtta ka arvesse. Lisaks ei tohi ära kuulamisel lapsele anda sellist infot, mis võiks ohustada lapse tervist või arengut.⁹⁴

Saksamaal on hooldusõigust puudutavates kaasustes nõutud ka lapse seisukoha ära kuulamine lapse east ja arengutasemest lähtuvalt. Lisaks sätestab sama paragrahv⁹⁵, et lapse aramus tuleb välja selgitada alati peenetundeliselt ja selliselt, et sellega ei kahjustataks ei last ega tema vanemaid, samuti suhteid muude lähedaste inimestega.

Lapse arvamust ei ole vajalik küsida juhul, kui selle välja selgitamine võiks ohtu seada lapse tervise ja arengu või juhul, kui see on ilmselgelt tarbetu. Liidu Konstitutsioonikohus on sõnaselgelt öelnud, et lapse heaolu kindlaks tegemiseks on lapse ära kuulamine alates kolmandast eluaastast kohustuslik. Alla kolmeaastase lapse tahte kindlaks tegemisel on võimalik kasutada psühholoogi või muu eksperdi abi, kes aitab kindlaks teha lapse tegeliku tahte.⁹⁶

⁹³ Harju Maakohtu 09.07.2010. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-12058. L.K-B avaldus lapse elukoha ja lapsega suhtlemise korra määramiseks.

⁹⁴ Suomen lastensuojelulaki § 20. 417/2007. Kehtiv alates 01. jaanuar 2008. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#P14>, 15.01.2012.

⁹⁵ Gesetz über die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit § 50 b. *Op. cit.*

⁹⁶ U. Wanitzek . Die Rechtsprechung zum Recht der elterlichen Sorge und des Umgangs seit 2006. - Zeitschrift für das gesamte Familienrecht. 55. Jahrgang, Heft 10, 15. mai 2008, s. 946.

Ka Ameerikas peetakse lapse ärakuulamist üha enam väga oluliseks faktoriks, et kindlaks teha lapse parimad huvid. Näiteks Arkansase osariigi seadustik (*Arkansas Code*) sätestab, et kindlaks tegemaks lapse parimaid huvisid, peab kohus arvestama lapse eelistusi, kui laps on sobivas vanuses ja pädeva kaalutlusvõimega, olenemata tema kronoloogilisest vanusest.⁹⁷

Lapse õigus olla ärakuulatud on Rootsi Kuningriigis üks perekonnaõiguse aluspõhimõtteid.⁹⁸ Siiski nagu igal pool, tuleb ka Rootsis arvestada lapse ealist ja arengulist küpsust ning sellest lähtuvalt ei ole väga noortel lastel võimalik omada selget seisukohta. Vanemate ja küpsemate laste suhtes kehtib aga ideoloogia, et laps on iseenda olukorra peremees ning mida vanemaks ta saab, seda rohkem tekib tal juurde ka otsustamisõigust.⁹⁹

Siiski võib esineda ka juhtumeid, kus lapse ärakuulamisest tuleb mõjuval põhjusel loobuda.¹⁰⁰ Mida pidada mõjuvaks põhjuseks, sõltub iga juhtumi asjaoludest ja on kohtupraktika sisustada. Näiteks võiks pidada mõjuvaks põhjuseks asjaolu, et last ähvardab ärakuulamise käigus lapse poolt öeldava tõttu tagakiusamine ühe vanema poolt või laps on nii ülitundlik, et ta saaks ärakuulamise tulemusel šoki.¹⁰¹ Samuti saab loobuda lapse ärakuulamisest juhtudel, kus last puudutav hagi on ilmselgelt põhjendamata, näiteks siis, kui esitatakse hagi hooldusõiguse saamiseks juhtudel, kui vanemate elamistingimused on jäänud samaks. Soomes tuleb kohtunikul lapse ärakuulamisest loobumist oma otsuses alati ka põhjendada.¹⁰² Samuti tuleb Eesti kohtunikul TsMS § 442 lg 8 kohaselt lapse arvamuse arvestamist või mitteamvestamist kohtuotsuses põhjendada.

Eeltoodu põhjal asub autor seisukohale, et lapse nooruse tõttu ei peaks tema ärakuulamisest kindlasti loobuma, vaid tuleb otsida erinevaid võimalusi selle

⁹⁷ Constitution Of The State Of Arkansas Of 1874 – Arkansas Code. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/arcode/Default.asp>, 25.04.2012.

⁹⁸ M. Jänträ-Jareborg. Commission on European Family Law. Parental Responsibilities. National Report: Sweden. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.ceflonline.net/Reports/pdf2/Sweden.pdf>, 15.01.2012.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ TsMS § 552 prim lg 3.

¹⁰¹ E. Liiv. *Op. cit.*, lk 259.

¹⁰² Lastensuojelun käsikirja. Sosiaaliportti. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/valmistelu/lapsenmielipide/>, 15.01.2012.

läbiviimiseks. Tähtsaks ei tasu pidada 2-aastase lapse seisukohta pulgakommi nõudmisel, kuid kui samas vanuses laps tunneb hirmu isa kodus magades, kuna seal elab veel teisigi inimesi lisaks isale, siis tuleb sellega juba arvestada. Sellisel juhul on oluline tagada lapsele turvaline keskkond kasvamiseks, leida võimalus, kuidas nii noort last ära kuulata. Töö autor leiab, et Eesti tsiviilkohtumenetluse seadustikku oleks asjakohane viia sisse muudatus, mille kohaselt oleks kohustuslik kuulata ära laps alates 7. eluaastast. Seda põhjendusel, et kooliealine laps on piisavalt võimeline oma seisukohta väljendama ja kaasa rääkima teda puudutavas perekonnavaidluses. Alati saab lapse huvidest lähtuvalt ära kuulamisest ka loobuda, kuid tänapäeva Eesti kohtupraktikat analüüsides tundub, et kohtunikud jätavad alla 10-aastased lapsed ära kuulamata vaid laste vanusest lähtuvalt. Sisse peaks kindlasti jääma lause, et kohus võib ära kuulata ka nooremaid lapsi.

2. SPETSIALISTIDE OSATÄHTSUS LAPSE ÄRAKUULAMISEL

2.1. Lapse ärakuulamine kohtu poolt

Ükski konventsioon ega ka Brüssel II a määrus¹⁰³ ei kehtesta kohtuniku poolt isikliku ärakuulamise nõuet, vaid seda võib teha ka vastavate ekspertide kaudu.¹⁰⁴

Euroopa lapse õiguste rakendamise konventsioon (*European Convention on the exercise of Children's Rights*)¹⁰⁵ paneb kohtutele mitmed kohustused, sealhulgas:

- kohustuse enne otsuse langetamist arvestada, kas tal on piisavalt infot, et langetada lapse parimaid huvisid arvestav otsus¹⁰⁶;
- kohustuse kontrollida, et laps oleks saanud piisavalt vaidlust puudutavat infot¹⁰⁷;
- kohustuse vajadusel kuulata laps isiklikult ära ning arvestada tema seisukohtadega.¹⁰⁸

Kui kohtunik võtab maha pinged ja tutvustab küsitlemise reegleid, võib laps oma sõnadega väga kenasti enda seisukohta tutvustada. Oma sõnadega rääkimise eelis seisneb selles, et see aitab küsitletavale teemale keskenduda ning sellesse süveneda. Kui sellel etapil last segama hakata, siis võib ära kaduda motivatsioon süvenemiseks. Mälupsühholoogia uurimised¹⁰⁹ on leidnud, et kui inimene ise omas järjekorras olukorda kirjeldab, siis teeb ta seda detailsemalt, võrreldes kellegi poolt ette antud järjekorraga.

¹⁰³ Brüssel II a määrus (32003R2201), mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, jõustus Euroopa Liidu liikmesriikide suhtes alates 27. november 2003. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003R2201:ET:HTML>, 22.04.2012.

¹⁰⁴ E. Liiv. *Op. cit.*, lk 258.

¹⁰⁵ European Convention on the Exercise of Children's Rights. Strasbourg, 25.I.1996. Nimetatud õigusakt jõustus 2000. aasta juulikuus, kui selle oli ratifitseerinud 3 riiki. Hetkel on selle konventsiooni ratifitseerinud enamus Euroopa Liidu liikmesriigid, Eesti sellest loetelust puudub. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/HTML/160.htm>, 02.04.2012.

¹⁰⁶ *Ibid.*, Article 6.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ R.P. Fisher. R.E. Greiselman. Memory Enhancing Techniques for Investigative Interviewing: The Cognitive Interview. Springfield 1992.

Kohtunikul on hiljem, s.o pärast lapselt ütluste võtmist, võimalus saadud fakte korrastada ja süstematiseerida. Ütluste kvaliteedile mõjub negatiivselt lapse vaba meenutuse mittelubamine ja intervjuu algusjärgus paljude suletud või suunavate küsimuste esitamine. Mida varem intervjuu käigus hakatakse küsima suunavaid küsimusi, seda suuremal määral väheneb küsitlemise täpsus. Seepärast on äärmiselt tähtis, et lapsele vaba meenutuse faasis vahele ei segataks, vaid ta põhjalikult ära kuulatakse ning alles seejärel hakatakse asjaolusid täpsustama.¹¹⁰ Autor nõustub eeltoodud arvamusega ja lisab, et vaba meenutuse faasis on väga oluline mitte katkestada ütluses tekkinud pause. Pausid toimivad ainult siis, kui neid mitte katkestada. Sageli tundub paus vastuse ootajale pikem, kui see on tegelikkuses.

Eesmärgiga ära hoida lapsel pingete tekkimist seoses lojaalsusega vanemate suhtes, ei ole vanemate või nende esindajate kohalviibimine lapse ära kuulamise juures soovitatav. Lapsevanema kohalolu mõjutab last psühholoogiliselt ja laps ei tunne ennast oma arvamuse avaldamisel vabana.¹¹¹ Tegemist pole kindlasti absoluutse nõudega. Vanema kohalolek on teatud asjaoludel õigustatud, näiteks kui see aitaks kohtunikul tajuda lapse ja vanema suhteid, eriti juhtudel, kui laps on vanemaga konfliktis või laps ei ole nii kaua vanemaga kontaktis olnud, et on temast võõrdunud. Tehnikavahendite kasutamine on mugavaim viis, kuid võib tekitada lapses võõristust ja hajutada kohtuniku tähelepanu, selle tulemuseks on omakorda nn loomuliku vestluse kadu.¹¹²

Tsiviilkohtumenetluse seadustik ei sea piiranguid lapse ära kuulamise koha suhtes.¹¹³ Ideaalis peaks lapse ära kuulamine toimuma sellises kohas, kus laps tunneb ennast mugavalt ja turvaliselt ning on valmis ennast kohtunikule „avama“. ¹¹⁴ Seega võib see toimuda nii kohtus kui ka väljaspool kohtumaja: kas lapse kodus, lasteaias, koolis või mujal (pargis jalutades või palli mängides). Juhul kui lapse ära kuulamine toimub kohtumajas, on soovitatav, et kohtunik pingutab selle nimel, et muuta ruum, kus ära kuulamine toimub, lapse jaoks võimalikult mugavaks ja pingevabaks.¹¹⁵ Igal kohal

¹¹⁰ Kask, K. Menetlejate küsitlemistehnikad. Alla 14-aastaste laste ülekuulamisprotokollide analüüs. - Juridica 2010 nr 2, lk 121.

¹¹¹ N. Taylor. P. Tapp. M. Henaghan. *Op. cit.*, p. 76.

¹¹² E. Liiv. *Op. cit.*, lk 260.

¹¹³ TsMS § 552 prim lg 1.

¹¹⁴ R. Hunter. *Op. cit.*, p. 298.

¹¹⁵ R. Hunter. *Op. cit.*, pp. 298-299.

on eri olukordades omad eelised ja halvemused, millega tuleb arvestada“.¹¹⁶ Autor on seisukohal, et vanemate juuresviibimise üle peaks otsustama iga juhtumi puhul eraldi, kuid võimalusel peaks sellise olukorra tekkimist vältima. Seda seetõttu, et vanem saab oma juuresviibimisega lapse ütlusi mõjutada. Näiteks tajuvad lapsed väga hästi oma vanemate reaktsiooni läbi näoilmete, samuti ei julge lapsed vanemate juuresolekul vanemat kritiseerida, kuna pelgavad sellele järgnevat hukkamõistu.

Kõige parem oleks, kui lapse ülekuulamine toimuks selleks ettenähtud ja vastavalt sisustatud ruumis, mis võib olla kohtumajas või miks mitte ka kohtuga koostööd tegevas asutuses. Lapse küsitlemiseks ei piisa ühest ja vahel ka kahest vestlusest. Esimene vestlus on suuresti täidetud usaldussuhte loomisega küsitleja ja lapse vahel, samuti on oluline lapsele toimuvat ja selle vajalikkust selgitada. Lisaks tuleb arvestada, et sõltuvalt lapse vanusest võib vestlus kesta igal korral ainult mõnikümmend minutit, sest edasi toimub lapse tähelepanu hajumine. Last tuleks üle kuulata privaatsest, kuid mõne juhtumi puhul võib tulla kasuks, kui vestluse alguses viibib lapse juures vanem, kes alles hiljem lahkub seda lapsele sobivalt põhjendades.¹¹⁷ Selline ülekuulamine tuleks helisalvestada või veel parem – videosalvestada, et teha hiljem kokkuvõtteid ja saadud informatsiooni korrastada.

Aus ja õiglane on lapsele kohe selgitada, et vestlus protokollitakse ja vanemad saavad seda hiljem lugeda. Eelnevalt tuleks seega kokku leppida, et lapsel ei ole saladusi, mis jäävad ainult tema ja kohtuniku vahele.¹¹⁸ Samas tuleb arvestada, et konfidentsiaalsuse mittetagamine paneb lapsed dilemma ette, kuna nad saaksid oma tõelisi tundeid väljendada vaid siis, kui tagatud oleks absoluutne konfidentsiaalsus.¹¹⁹ Sellised saladused kujundaksid küll kohtuniku siseveendumust, kuid oleksid kasutud, sest kohtuotsuse motiveerimisel neid kasutada ei saa. Eelnevalt peaks kohtunik püüdma välja selgitada, miks lapsel selline saladuse hoidmise soov on. Võib juhtuda, et lapse kartused on täiskasvanute meelest asjatud ja need on võimalik kõrvaldada. Harvadel juhtudel tuleb saladusse jätmisel kaaluda lapse huvisid saladuse hoidmisel ja tsiviilmenetluse läbipaistvuse ning ausa menetluse printsiipe.¹²⁰

¹¹⁶ E. Liiv. *Op. cit.*, lk 259.

¹¹⁷ *Ibid.*, lk 260.

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ R. Hunter. *Op. cit.*, p. 300.

¹²⁰ E. Liiv. *Op. cit.*, lk 260.

Autor ei nõustu eeltooduga ja on seisukohal, et kui laps on avaldanud soovi tema poolt antud informatsiooni saladusse jätmiseks, tuleb nii ka toimida, välja arvatud juhul, kui sellise informatsiooni mitte avaldamine tooks kaasa ohu lapse elule või tervisele. Täiskasvanu ei pruugi mõista lapse kartuse sügavust. Kui laps saab alaealisena kogemuse, et kohus ei hoidnud tema saladust, võib see kaasa tuua maailmapildi purunemise ja usaldamatuse kogu eluks.

Tähtsust omab ka asjaolu, millal lapse ärakuulamine aset leiab. Soovituslik oleks laps ära kuulata pärast seda, kui kohtunik on eelnevalt ära kuulanud vanemate ja teiste tunnistajate seisukohad. Seda just põhjusel, et kohtunik, kes kohtub lapsega protsessi alguses, ei oska last lähtuvalt tervikpildist küsitleda, kuna tal ei ole vaidluse osas tekkinud veel isiklikku siseveendumust.¹²¹ Tulenevalt TsMS § 436 lg-st 6 ei ole kohus perekonnaasjas esitatud asjaolude ja seisukohtadega seotud. Seega lapse ärakuulamise käigus saadavat informatsiooni ei saa kasutada tõendina, millele rajada otsust, vaid kohtuniku ülesanne on ära kuulata lapse tahe ja soovid.¹²² Seda on kinnitanud ka Riigikohus, märkides, et iseenesest ei saa lapse, sh alla 10-aastase lapse elukoha üle otsustada üksnes lapse arvamuse alusel, vaid arvestada tuleb kõiki asjaolusid, et tagada lapse huvidele vastav lahend.¹²³ Samas ei ole lapse ärakuulamine lihtsalt formaalsus. Lapse arvamuse arvestamist või mitteamvestamist tuleb kohtuotsuses motiveerida¹²⁴ (vt TsMS § 442 lg 8 lause 4). Samas kohtuasjas märkis kohus, et lahendi tegemiseks lapse põhjendatud soovi vastaselt peab olema oluline põhjus.¹²⁵

Eesti kriminaalmenetluses on tehtud uuring¹²⁶, mis käsitleb alla 14-aastaste laste ülekuulamiste videosalvestiste protokollide analüüsi, kus võeti lähema vaatluse alla järgmised küsimused: Mitu küsimust lapse käest korraga küsida? Millist liiki küsimusi rohkem kasutatakse ja kui pikalt on need sõnastatud? Millist liiki küsimustele vastavad lapsed pikemalt? Kui esitatakse valikvastustega küsimus, siis

¹²¹ R. Hunter. *Op. cit.*, p. 299.

¹²² E. Liiv. *Op. cit.*, lk 260.

¹²³ RKTL lahend nr 3-2-1-64-10. M.S määruskaebus Tartu Ringkonnakohtu 15.02.2010. a määrusele. M.S avalduses lapse elukoha määramiseks.

¹²⁴ E. Liiv. *Op. cit.*, lk 260.

¹²⁵ RKTL lahend nr 3-2-1-64-10. *Op. cit.*

¹²⁶ Justiitsministeerium. Alaealiste ülekuulamine kriminaalmenetluses. Uuringu lõpparuandega saab tutvuda Justiitsministeeriumi kodulehel. Arvutivõrgus. Kättesaadav.: <http://www.just.ee/20495>, 12.01.2012.

millise variandi lapsed pigem valivad (esimese või teise)? Kas vanuse kasvades sõnade arv laste vastustes suureneb?¹²⁷

Autor asub seisukohale, et ka perekonnavaidluste lahendamisel saab neid kriminaalmenetluses praktiseeritavaid tehnikaid lapse küsitlemisel edukalt kasutada ja seega tuuakse järgnevalt välja erinevate küsimuste kategooriad:

- vaba meenutuse hõlbustajad („Räägi mulle...“, „Jutusta...“);
- juhitud meenutuse hõlbustajad („Sa mainisid tüli, räägi mulle sellest lähemalt.“);
- avatud küsimused („Mis...“, „Kes...“, Kuidas...“);
- valikvastustega küsimused („Kas eelistad vahetada või jääda edasi samasse kooli?“);
- suletud küsimused („Kas sulle meeldib emaga elada?“);
- suunavad küsimused („Ema ju hoolitseb su eest paremini?“);
- lapse jutu kinnitamine, peegeldamine, hõlbustavad kommentaarid („Jah“, „Mhmmh“);
- selgitamised („Ma nüüd tutvustan sulle, mis juhtuma hakkab...“);
- kiitus („Tubli, et sa sellest mulle rääkisid.“)¹²⁸

Autor asub seisukohale, et küsiteljal on oluline eelnevalt kindlaks määrata lapse sotsiaalne ja emotsionaalne küpsus. Selleks ei piisa pelgalt lapse vanuse teadmisest, sest alati ei pruugi vastavad oskused olla eakohased. Lapse puhul mängib täiskasvanust oluliselt suuremat rolli tema elukeskkond ja sotsiaalsed suhted. Samuti see, millist sõnavara ta on harjunud igapäevaselt kasutama. Lisaks tuleb arvestada koduse ettevalmistusega ja sellega, mida on lapsele enne ärakuulamisele minekut räägitud.

Lõuna-Aafrika Vabariigis on laste vaadetega tutvumine otsuse langetamisel kohustuslik ja kohtunikud, kes teevad otsusi, on kohustatud põhjendama lastele oma

¹²⁷ K. Kask. *Op. cit.*, lk 122.

¹²⁸ *Ibid.*

vaateid lapsele arusaadaval viisil. Seda kõike seepärast, kuna otsustajal on lapse suhtes aruandmis- ja selgituskohustus.¹²⁹

Nagu eelnevalt juba (punktis 1.4) põgusalt mainitud, on kõige pikemaajalisem praktika kohtuniku poolt isiklikult laste ärakuulamise osas Saksamaal, kus ligi 30 aastat on kehtinud seadus¹³⁰, mis näeb ette laste ärakuulamise ilma vanusepiiranguteta. Saksamaal suhtutakse lastesse kui protsessiosalistesse¹³¹, kellel on oma põhiõigused eestkost- ja hooldusõiguslikes vaidlustes ja kellel peab olema võimalus teavitada kohut oma suhetest mõlema vanemaga. Saksamaa kohtud on kohustatud ära kuulama iga lapse vaated isiklikult, eeldades, et laps on võimeline oma vaateid väljendama. Kuigi Saksamaa kohtud on järjekindlalt märkinud oma otsustes, et nad eeldavad, et alates neljandast eluaastast on lapsed võimelised oma vaateid väljendama, siis praktikas kohus koolieelseid lapsi siiski ära ei kuula.

Kohtud põhjendavad laste soovidega mitteamvestamist tihtipeale sellega, et lapsed ei suuda hinnata, mis on nende heaolu jaoks parim, või ka sellega, et lapse otsus on mõjutatud ühe vanema poolt. Näiteks Kölni Liidumaaülemkohus (*Oberlandesgericht Köln*) arvestas olulisel määral 9-aastase lapse sooviga, kuna laps põhjendas väga selgelt, miks ta soovib pigem elada oma emaga.¹³² Saksamaa süsteemi eesmärgiks on suunata vanemaid kompromissile ja kohtuniku ülesandeks on anda vanematele mõista, et nendevaheline pidev vaidlus on lapsele kahjulik. Samuti rõhutatakse lapse vajadust pideva kontakti järele mõlema vanemaga, eeldusel, et see on lapsele ohutu. Kohus ei ole seotud poolte esitatud tunnistuste ja tõenditega, kohus võib omal initsiatiivil juurdluse alata või delegeerida selle algatamise vastavale institutsioonile.¹³³

Vestlus, mille Saksamaa kohus viib läbi lapsega, on sisult järgmine:

- kohtunik kohtub lapsega ilma vanemate ja juristide juuresviibimiseta;
- kohtunik selgitab lapse ja enda rolli protsessis;
- kohtunik paneb vestluse kirja, et koostada nimekiri intervjuudest;

¹²⁹ S. Williams. *Op. cit.*, pp. 43-44. Arvutivõrgus. Kättesaadav:

http://www.iicrd.org/work/projects/justice/hear_the_child, 23.03.2012.

¹³⁰ Gesetz über die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit § 50 b. *Op. cit.*

¹³¹ S. Williams. *Op. cit.*, p. 75.

¹³² U. Wanitzek. *Op. cit.*, S. 936.

¹³³ S. Williams. *Op. cit.*, p.75.

- lapsel on võimalus avaldada oma seisukoht;
- pärast vestlust annab kohtunik vanematele ja advokaatidele asjakohasel viisil (lepitusele suunavalt) tagasisidet: kuidas laps käitus, mida laps rääkis, mis on kohtuniku seisukoht toimunust.¹³⁴

Kohtuniku eesmärk lapsega vahetul suhtlemisel:

- annab võimaluse tutvuda lapse soovide, hirmude, huvide ja vajadustega;
- võtab lapselt vastutuskoorma, et otsus ei ole lapse teha;
- kui olukord nõuab sekkumist lapse ja vanema vahelisse suhtluskorda, siis kohtunik saab võimaluse ettevaatlikult lapsele selgitada selle vanema huvisid ja soove, kellega laps koos ei ela, ja kui asjakohane, siis kujundada oma seisukohta lapse ja eelnimetatud vanema suhtest;
- julgustab last võtma iseseisvat seisukohta, kuna laps tunneb oma vanemaid kõige paremini ja tihtipeale suudab teha ka konkreetseid ettepanekuid positiivse tulemuse saavutamiseks, isegi kui jäävad mõned lahkarvamused.¹³⁵

Kuigi Kanadas läbi viidud uuringu kohaselt valitseb lapse kaitsjate ja vanemate poolne seisukoht, et lapsed ei tohiks rääkida kohtunikuga otse, on lapsed ise avaldanud vastupidist soovi. Nimelt on paljud küsitletud lapsed avaldanud ise otsest soovi rääkida kohtunikuga kui inimesega, kes teeb lõpliku otsuse. Lapsed, kes ise soovisid kohtunikuga vestelda ja kellele selline võimalus ka anti, olid tänulikud, et said rääkida „kõige tähtsama inimesega“.¹³⁶

Eesti kohtupraktikast saab välja tuua näite, kus Tallinna Ringkonnakohus on tühistanud maakohtu määruse 11-aastase poisi elukoha määramisel¹³⁷ seetõttu, et kohus jättis ära kuulamata lapse isikliku seisukoha. Kuigi maakohus viitas poisi soovile elada isa juures, siis ringkonnakohus ei pidanud seda lapse isiklikult

¹³⁴ S. Williams. *Op. cit.*, p.76.

¹³⁵ *Ibid.*, p. 77.

¹³⁶ *Ibid.*, pp. 28-29.

¹³⁷ Tallinna Ringkonnakohtu 31.08.2010. a määrus tsiviilasjas nr 2-09-66820. U.M avaldus lapse elukoha määramiseks.

väljendatud seisukohaks ja leidis, et antud küsimuses tuleb laps põhjalikumalt ära kuulata.

Samas otsustas Viru Maakohus jätta ära kuulamata 6-aastase lapse, olles seisukohal, et lapse ärakuulamine võib kahjustada lapse huve ja vaimset ning hingelist seisundit, kuna laps ei olnud teadlik, et tema faktiline hooldaja ei ole tema bioloogiline ema.¹³⁸

Norra on Euroopas üks selline riik, kus kohus ei kohtu üldjuhul vaidlusesse kaasatud lastega, vaid palkab selleks perekonnavaidluste eksperdi ja lapse arengu eksperdi, kes üheskoos annavad oma hinnangu lapse seisundi osas.¹³⁹

Paljud kohtunikud on samas ka keeldunud laste ärakuulamisest, kuna nad tunnevad, et neil puuduvad vajalikud oskused lapsega suhtlemiseks.¹⁴⁰ Arvestades seda, et lapsele tuleb läheneda ettevaatlikult, peavad kohtunikud läbima baaskursused psühholoogias ja lastepedagoogikas. Samuti on hindamatu kohtuniku oskus laskuda lapsega ühele tasemele ja mõista lapse emotsioone kaasnevas olukorras.¹⁴¹

Eeltoodu põhjal asub autor seisukohale, et ka Eesti perekonnaasju arutavatele kohtunikele on vaja teha erialaseid koolitusi selleks, et edendada nende pedagoogilisi ja psühholoogilisi oskusi laste ärakuulamisel. Samuti selgub vajadus kohtunike erialase koolituse järele ka kohtunikele tehtud küsitlusest, kus üle poolte kohtunist leidsid, et neil puuduvad lapse ärakuulamiseks vajalikud lisateadmised ja nad tunnetavad vajadust erialase koolituse järele. Kui kohtunikud tunnevad ennast lapsega suheldes kindlalt, siis eelduslikult hakkab tõusma ka laste ärakuulamiste arv alla 10-aastaste laste puhul.

¹³⁸ Viru Maakohtu 19.07.2010. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-19229. Sillamäe linna avaldus vanemaõiguste äravõtmiseks. Kättesaadav avalikust kohtulahendite registrist. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.kohus.ee/1527>, 02.04.2012.

¹³⁹ D. Archard. M. Skivenes. Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views. - International Journal of Children's Rights 17 (2009), p. 9.

¹⁴⁰ R. Hunter. *Op. cit.*, p. 294.

¹⁴¹ D. Archard. M. Skivenes. *Op. cit.*, p. 10.

2.2 Sotsiaaltöötaja osakaal lapse õiguste kaitsel

Kõige olulisem inimene oma vanemate ja perekonna järel lapse toetamissüsteemis peaks olema lapse elukohajärgne lastekaitsetöötaja.

Kehtiva lastekaitseseaduse¹⁴² järgi tagatakse lastekaitse korraldus riiklike, omavalitsuslike ja ühiskondlike organite kaudu. Lastekaitse kontseptsiooni eelnõu¹⁴³ kohaselt eristatakse lastekaitstes kahte peamist paradigmat – laste päästmise mudel ning peresid toetav mudel. Esimese mudeli puhul keskendutakse peamiselt lapse eraldamisele ohtlikust keskkonnast ning vanemate õigustele pööratakse vähem tähelepanu. Teise mudeli puhul on peaarõhk pere toetamisel, et aidata perel toime tulla oma rolliga pakkuda lastele piisavalt head kasvukeskkonda. Eesti kontekstis saab öelda, et hetkel on meil sugemeid mõlemast lähenemisest, kuid suund on järjest enam peresid toetava mudeli juurutamisele.¹⁴⁴

Euroopa mitmetes riikides (nt Rootsis, Šotimaal, Soomes ning Inglismaal ja Walesis) on lapse ärakuulamine korraldatud nii, et seda teevad reeglina sotsiaaltöötajad või muud oma ala spetsialistid ilma kohtuniku osavõtuta.¹⁴⁵

Ühendkuningriikides on juba üle 10 aasta tegutsenud spetsiaalne organisatsioon laste ja perede toetamiseks kohtuvaidlustes (sh perekonnavaidlused), mis kannab nime CAFCASS (*Children and Family Court Advisory and Support Service*)¹⁴⁶. Tegemist on valitsuse poolt loodud tugiteenusega, mis tegutseb perekonnakohtute reeglite ja juhendamise all ning mille rolliks on kaitsta ja edendada lapse heaolu, nõustada perekonnakohtuid, tagada lapsele esindusõigus ning toetada lapsi ja perekondi vajaliku informatsiooni ja teenustega.

Seega on lastekaitsetöö eesmärgiks lapse huvi välja selgitamine ja selle maksimaalne tagamine. Lapse õiguste tagamiseks on vaja kindlustada laiaulatuslik ennetustöö

¹⁴² LaKS § 4.

¹⁴³ Sotsiaalministeeriumi poolt koostatud lastekaitse kontseptsioon. Kiidetud heaks Vabariigi Valitsuse protokollilise otsusega 27.01.2005. a, lk 3-4. Arvutivõrgus. Kättesaadav: https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/sotsiaalministeerium/LASTEKAITSE_20_KONTSEPTSIOON_201_plik.pdf, 14.04.2012.

¹⁴⁴ Lastekaitse kontseptsioon. *Op. cit.*

¹⁴⁵ E. Liiv. *Op. cit.*, lk 258.

¹⁴⁶ CAFCASS kodulehekül. Tegemist on riikliku laste ja perede toetussüsteemiga, mis seisab laste õiguste eest perekonnavaidlustes. Samuti teeb CAFCASS kohtutele ettepanekuid lapse huvidest lähtudes. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.cafcass.gov.uk/>, 15.04.2012.

kõigil tasanditel (st ka olukorras, kus probleemid on juba ilmnenud), suurendades seeläbi laste võimalusi elada kodus ning vajadusel saada kõige kiiremat ja efektiivsemat abi. Senini on Eesti lastekaitsetöös olnud rõhuasetus tagajärgedega tegelemisel.¹⁴⁷

Lastekaitsetöötaja peaks lapse ärakuulamisele lähtuma muuhulgas ka lapse heaolu hindamise mudelist, milles sisaldub lapse:

- füüsilise (toit, riietus, soojus, keskkond lapse jaoks, voodi);
- sotsiaalse (suhtumised, hoiakud, suhtemustrid);
- emotsionaalse (rahulolu, pidev hirm, ärevus, ebakindlus, hirm vanemast ilma jääda, lapse kuvand vanemast);
- kognitiivse heaolu komponentide (keskendumine ja tähelepanu) loetelu.¹⁴⁸

Sellest lähtuvalt peaks kohtule esitatav kohaliku omavalitsuse spetsialisti avaldus või arvamus tulenema ainult lapse heaolu hindamisest.¹⁴⁹ Lapse heaolu hindamise eesmärgiks on toetada lapse heaolu tagamist ja sellega koos lapse parimatest huvidest lähtumist. Lisaks tuleks välja selgitada sinna juurde lapse heaolu ohustavad ja/või toetavad tegurid, lapse eest hoolitsejate ressursid ja tugevused, et kavandada lapsest lähtuv parim sekkumine.¹⁵⁰ Vanema vaidluste puhul lapse elukoha ja/või lastega kohtumiste korralduse osas on oluline, et lapse heaolu hindamine on toimunud mõlemat vanemat kaasates. Selle tulemuse saavutamiseks võib olla vajalik mitme kohaliku omavalitsuse koostöö, kui vanemad elavad eraldi erinevate omavalitsuste piires. Lastekaitse spetsialisti ülesandeks on kaasata vanemad, laps ja teised perega tegelenud spetsialistid. Samas võib lapse heaolust lähtudes osutada kitsaskohaks subjektiivsus: suhtumine, hoiakud, oskused, oskus tööd planeerida, oskus lapse heaolu mõtestada. Mida väiksema lapsega on tegu, seda keerulisem on hinnangut anda. Kui

¹⁴⁷ Sotsiaalministeerium. Laste ja pere arengukava 2012-2020. *Op. cit.*

¹⁴⁸ M. Ratnik. M. Pajo koolitusmaterjalid 12. aprillil 2012. a Õiguskantsleri kantsleis toimunud Riigikohtu koolitusosakonna poolt korraldatud koolitusel "Lapse huvid tsiviilkohtumenetluses". M. Ratnik töötab pereterapeudina MTÜ Pere ja Laste Nõuandekeskuses, M. Pajo töötab lastekaitse spetsialistina Viljandi Maavalitsuses.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ M. Ratniku. M. Pajo koostatud koolitusmaterjalid. *Op. cit.*

lapse heaolu ei hinnata, siis võib tekkida oht, et spetsialisti fookus liigub kas vanemate heaolule, vanemate haletsemisele, ühe vanema eelistamisele jms.¹⁵¹

Kui perekonnavaidlus on jõudnud kohtusse, on sotsiaaltöötaja roll hädavajalik, et esindada last ja anda kohtule ülevaade lapse vajadustest, õigustest, soovidest ja seisukohtadest. Sotsiaaltöötaja aruande esmane fookus peaks olema suunatud lapse heaolu hindamisele ja seal peaksid leidma kajastamist ka asjakohased soovitused lapse kasvatamiseks. Praktikast tähendab see seda, et lastekaitse spetsialist peab saama lapsega hea kontakti, et laps ennast talle avaks ja oma soove avaldaks. Sotsiaaltöötaja kohustuseks on kindlustada lapse heaolu esile seadmine teiste protsessiosaliste seas.¹⁵² Siinjuures on olulise tähtsusega, kuidas lastekaitsetöötaja kui indiviid näeb last, kuna see mõjutab tema esitatud vastuseid kohtule. Näiteks omavad osad sotsiaaltöötajad ettekujutust lapsepõlvest kui perioodist, mil laps on võimetu ja sõltuv vaid täiskasvanust. Sellistel juhudel õigustatakse kergekäeliselt ka olukordi, kus täiskasvanud langetavad otsuse lapse eest. Nimetatud suhtumine peab aga muutuma ja vaja on luua võimalused nii lapse ärakuulamiseks kui ka reageerimiseks, kuidas lapse seisukohtadega otsuse tegemisel arvestada. Siiski võib sellise suhtumise rakendumiseni praktikas olla pikk tee ja see võib menetlust keerulisemaks muuta, kuna väljakutse seisneb selles, et esiplaanile tuleb seada lapse vabadus osaleda teda puudutavas vaidluses.¹⁵³

Sotsiaaltöövaldkonnas on laialdaselt levinud eksiarvamus, et kui vanemad on nõus (kuna nemad on õigustatud pooled protsessis), siis ei ole vajadust lapse kaasamiseks ega ära kuulamiseks. Tagajärjeks on miljonid lapsed maailmas, keda ei informeerita üliolulise tähtsusega valikust nende elus. Selline praktika läheb vastuollu mitmete tõendatud seisukohtadega, mis leiavad, et lapsele on kasulik, kui talle antakse võimalus oma elus valikuid teha.¹⁵⁴

Lapse jaoks on oluline, et sotsiaaltöötaja annab talle konsultatsiooni käigus eakohast informatsiooni ja kohtleb last kui aktiivset osalejat, mitte ei koorma teda otsuse tegemisega. Antud artikli raames intervjueriti 30 last, kellest 83% soovis osa võtta

¹⁵¹ M. Ratniku. M. Pajo koostatud koolitusmaterjalid. *Op. cit.*

¹⁵² K. Weatherall, J. Duffy. Are We Listening to Children? An Examination of the Child's Voice in Social Work Reports to the Court following Parental Separation Disputes. - *Child Care in Practice*, Vol. 14, No. 3. July 2008, p. 276.

¹⁵³ *Ibid.*, p. 278.

¹⁵⁴ *Ibid.*, p. 279.

otsuse tegemise protsessist, kuid rohkem kui pooled lastest leidsid, et neile seda võimalust sotsiaaltöötaja poolt ei pakutud. Lapsed ja noored tundsid, et neid oli peresuhete korraldamisest välja jäetud ning sotsiaaltöötaja ja vanemate poolt ebapiisavalt nõustatud. Samuti väljendasid lapsed rahulolematust kohtu poolt välja pakutud sotsiaalteenustega, kuna professionaalidel puudus oskus märgata lapse ahastust antud olukorras, lisaks puudusid ka asjakohased pikaajalised teenused lapse ja pere toetamiseks.¹⁵⁵ Sellise olukorra üheks tekkepõhjuseks on asjaolu, et sotsiaaltöötaja hindab vanemate lahusprotsessis olevate laste abivajaduse tähtsust või hädavajalikkust madalamaks kui tööd teiste lastega, kes on nn puudust kannatavad lapsed.¹⁵⁶

Eestis puudub koordineerimismehhanism lastekaitsevaldkonna arendamisel ning lapse õiguste tagamisel. Seetõttu ei vaadelda ega lahendata ühtselt lapse õiguste kaitsega seonduvaid küsimusi. Kõik õigusaktid, mis puudutavad lapsi, peavad olema läbi vaadatud ilma ühegi erandita LÕK-i artikkel 3¹⁵⁷ põhimõttest lähtuvalt. Käesoleval ajal selline nõue jätkuvalt puudub, mis võimaldab tekkida olukorral, kus lapse huvide esikohale seadmine õigusloomes pole tagatud. Oluline on tõhustada ministeeriumide ja muude institutsioonide vahelise tegevuse koordineerimist, hindamaks lastega seotud teemade, meetmete ja tegevuste olukorda. Erinevate ministeeriumide, aga ka muude institutsioonide ja asutuste vaheline koostöö, kelle haldusala või tegevus ühel või teisel moel lapsi või lastekaitset puudutab, vajab selgeid raame ning ühest arusaama infovahetusest. Vajalik on, et institutsioonid, kes oma tegevustes laste ja lastekaitsega kokku puutuvad, pööraksid tähelepanu enda haldusalast lähtuva informatsiooni kvaliteetsele kogumisele ja vahetamisele teiste institutsioonidega. Vaid ühise koostöö tulemusena on võimalik saada kvaliteetseid andmeid ja statistikat ning hinnata laste ja lastekaitse olukorda tervikuna.¹⁵⁸

Lastele avalikke teenuseid pakkudes on vajalik, et iga valdkonna spetsialistid oskaksid ära tunda lapse erinevaid arengulisi vajadusi. Selleks tuleb tõsta lastega tegelevate spetsialistide teadlikkust ja pädevust lapse vajadustest, vajaduste hindamisest ja sekkumiste määramisest ning juurutada selged ja üheselt mõistetavad

¹⁵⁵ K. Weatherall, J. Duffy. *Op. cit.*, p. 280.

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 286.

¹⁵⁷ Lapse huvide esikohale seadmine LÕK art 3.

¹⁵⁸ Sotsiaalministeeriumi poolt koostatud lastekaitse kontseptsioon. *Op. cit.*, lk 6.

protseduurid juhtumite menetlemiseks. Osutatava abi kvaliteedi küsimuse juurde kuulub lastekaitsetöötajate arvu ja kvalifikatsiooni küsimus. Optimaalseks on peetud suhet üks lastekaitsetöötaja 1000 lapse kohta. Kuid 2010. aastal oli Eestis kokku 178 lastekaitsetöötajat, mis teeb 1378 last ühe töötaja kohta. Siiski ei ole lastekaitsetöötajate arvu suurendamine eesmärk omaette, sest see ainuüksi ei taga kvaliteetset teenust. Olulisemaks küsimuseks on töötajate kvalifikatsiooni tõstmine.¹⁵⁹ Kvalifikatsiooni tõstmine tähendab muidugi seda, et sotsiaaltöötajad vajavad hädasti erialast haridust ja vastavaid koolitusi, kuidas oma tööd efektiivsemalt korraldada, sh ka lapse ärakuulamist läbi viia.

Praktikas tuleb tihtipeale ette ka selliseid olukordi¹⁶⁰, kus perekonnavaidlusesse on kaasatud mitu sotsiaaltöötajat läbi erinevate kohalike omavalitsuste, sest vanemad elavad erinevates piirkondades. Nimetatud kohtuotsusest nähtub, et vanemad ei suuda saada kokkuleppele lapse elukoha määramise osas, samas on mõlemad piisavalt võimekad ja huvitatud lapsele elukohta pakkuma. Antud kaasuses on lastekaitsetöötajate poolt kohtule esitatud kolm erinevat seisukohta, mis kõik on üksteise suhtes vastuolulised. Sellises olukorras oleks soovitatav sotsiaaltöötajatel eelnevalt omavahel suhelda ja konsulteerida, kuidas antud lapse huvidele ja vajadustele koostööd tehes läheneda. Seega on olemas vajadus kindlate juhtnööride olemasolu järele, mis aitaksid sotsiaaltöötajal perekonnavaidlustes osalemisel hoida fookust selgelt lapse huvidel, mitte omavahelisel nn ületrumpamisel.

Samuti on paljud otsused lastekaitsetöös nn kaalutusotsused, kus ei ole ette antud kindlaid ja üheseid otsustuskriteeriume. Kuigi iga juhtumit ongi vaja eraldi kaaluda, paneb see lastekaitsetöötajale väga suure vastutuse. Seetõttu on vajadus lastekaitsetöö juhtumi menetlemise abivahendite ning ühtse kasutajasõbraliku hindamisraamistiku järele, mis on abiks kaalutusotsuste langetamisel.¹⁶¹

¹⁵⁹ M. Selg. Lapse ja perekonna hindamise juhend. Sotsiaalministeerium (2009). Arvutivõrgus.

Kättesaadav:

http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/kasulik/Lapse_ja_perekonna_hindamine_2009.pdf, 13.04.2012.

¹⁶⁰ Tallinna Ringkonnakohtu 27.02.2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-57183. I.S avaldus ainuotsustusõiguse saamiseks lapse viibimiskoha määramisel ja koolivaliku tegemisel ning lapsega suhtlemiskorra kindlaksmääramiseks ning A.S avaldus otsustusõiguse saamiseks lapse viibimiskoha valiku tegemisel ja suhtluskorra määramiseks.

¹⁶¹ Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020. *Op. cit.*

Kehtiv lastekaitseadus ütleb, et sotsiaaltalitluses peavad lastekaitsetööd tegema vastava erialase ettevalmistusega ja selleks tööks sobivad inimesed.¹⁶² See pole aga piisavalt täpne. Vajadus on täpsemalt reguleerida, kes tohib lastega töötada. Samuti ei ole tänastes seadustes ja metoodilistes juhistes piisavalt hästi lahti kirjutatud kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja tööülesanded.

Võrgustikukoostöö, st spetsialistide ja ametnike koostöö lapse probleemide lahendamiseks, toimib täna erinevates kohtades erinevalt. Peamiselt toetutakse koostöös isiklikele suhetele. Kuigi ei saa alahinnata positiivsete isikutevaheliste suhete vajalikkust, ei saa siiski kogu võrgustikutööd sellele üles ehitada. Nii võib praktikas tekkida olukord, kus lapse probleeme ei lahendata komplekselt ja lapse huvidest lähtuvalt, vaid pigem ametkondadekeskselt. Kõigile lastega töötavatele spetsialistidele oleks vaja kehtestada tööks sobilikkuse nõuded, välistades sealhulgas kriminaalkaristusega isikud. Lisaks tuleks seadustada lastega töötavate inimeste tausta kontrollimine, et vältida ebasobivate ja ebaausate kavatsustega inimeste töötamine lastega.¹⁶³

Sotsiaaltöötaja või lastekaitse spetsialist sekkub perekonnavaidlusesse siis, kui tema poole pöördub kohus, lapsevanem, laps ise või mõni muu kõrvaline isik. Sotsiaaltöötaja kuulab ära pöörduja mure ja teeb endast oleneva, et saavutada kohtuväline kõiki osapooli rahuldav kompromiss.

Näiteks ühes lapse elukoha määramise vaidluses¹⁶⁴, kus tegemist oli 6-aastase poisiga, lähtus sotsiaaltöötaja lapse elukoha üle otsustamisel vaid vanemate arvamusest ja jättis lapse soovid ära kuulamata. Sotsiaaltöötaja asus seisukohale, et lapse vanemad peaksid omavahelise lepituse ja läbirääkimise tulemusena saavutama kokkuleppe, mis on lapse jaoks parim. Siiski oleks spetsialist lapse huvides pidanud küsima ka lapse isiklikku seisukohta, kuna 6-aastane laps on võimeline oma vaateid piisavalt hästi väljendama.

¹⁶² Lastekaitseadus § 6 lg 2.

¹⁶³ Sotsiaalministeeriumi poolt koostatud lastekaitse kontseptsioon. *Op. cit.*, lk 7-8.

¹⁶⁴ Pärnu Maakohtu 05.05.2010. a määrus tsiviilasjas nr 2-09-23400. U.K avaldus lapse elukoha määramiseks.

Samas leidub ka vastupidiseid näiteid¹⁶⁵, kus lastekaitsetöötaja on suhelnud ja küsitlenud eakohasel viisil 3-aastast last. Nimetatud kaasuses näitas lastekaitse spetsialist lapsele vanemate pulmapilti ja küsis, kas laps teab nimetada pildil olevaid isikuid. Laps tundis pulmapildilt ära vaid ema, isa lapse elus ei osalenud, neil puudus omavaheline kontakt ja teda laps ei mäletanud. Selline info on sotsiaaltöötaja jaoks lapse huvides tegutsemisel väga olulise tähtsusega, sest kui lapsel puudub oma teadliku elu jooksul suhe isaga ja isa ei ole teadlikult lapse elus osalenud, siis oleks lapsele väga traumeeriv „võõraga“ järsku suhtlema hakata.

Lisaks eeltoodule võib lastekaitsetöötaja soovitada perel pöörduda kokkuleppe saavutamiseks perelepitaja (teemat käsitletakse pikemalt punktis 3.3) poole, ta võib esitada ka juba käimasoleva kohtuvaidluse raames sellise soovitusliku kohtunikule. Näiteks tegi Tallinna linna lastekaitsetöötaja¹⁶⁶ kohtule ettepaneku suunata pooled perenõustamisele, mille järel oleks lapsel võimalik isaga tihedamalt ja pikemalt kohtuda.

Selleks, et edendada lapse vajadusi ja õigusi, on sotsiaaltöötaja praktikas oluline pidada silmas kahte juhtnööri.¹⁶⁷ Esiteks peavad eraõiguslikes vaidlustes osalevad lapsed olema koheldud võrdväärselt avalikõiguslikes vaidlustes osalevate lastega – seda eelkõige esindamisega seotud õiguste osas. Teiseks peavad sotsiaaltöötajad laiendama oma pädevust, et võimaldada lastel osaleda otsuse tegemise protsessil, mida saab laps teostada läbi toetava spetsialisti. Kompetentsi tekkimiseks on vajalik sotsiaaltöötajate täiendõppe koolituste kvaliteedi tõstmine ja sotsiaaltöö väärtustamine suures plaanis riigi poolt.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Harju Maakohtu 14.10.2011.a otsus tsiviilasjas nr 2-11-32811. H.S-G hagi A.G vastu abielu lahutamiseks ning avaldus M.A.G suhtes ühise hooldusõiguse lõpetamiseks.

¹⁶⁶ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 07.06.2011. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11. A.R hagi R.O vastu abielu lahutamiseks ja ühisvara jagamiseks, elatise saamiseks ning lastega suhtlemiskorra määramiseks.

¹⁶⁷ K. Weatherall. J. Duffy. *Op. cit.*, pp. 289-290.

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 290.

2.3. Lapse advokaadid ja teised kaitsjad

On oluline, et riik seisaks hea selle eest, et laste õigused saaksid kaitstud. Laps ei suuda ise enda eest välja astuda ja oma huve kaitsta. Õiguskoostöö Euroopa Komitee poolt Ministrite Komiteele esitatud ja viimase poolt heaks kiidetud ning Strasbourgis 25. jaanuaril 1996. a allkirjastatud konventsioonis¹⁶⁹ on öeldud, et õigusakti eesmärk on lapse huvidest lähtuvalt toetada tema õigusi, anda talle menetlusõigused ja kergendada õiguste kasutamist, kindlustades, et laps on ise või teiste isikute või asutuste kaudu informeeritud temaga seotud kohtumenetlusest ja ta saab selles osaleda.¹⁷⁰

Nimetatud konventsioonis käsitletakse lapsega seotud kohtumenetlusena perekonnamenetlust, eriti vanemakohustuse täitmisega seotud asjade lahendamist, näiteks lapse elukoht ja vanema side lapsega. Lapse huvides on oluline, et talle antakse võimalus oma huvide eest iseseisvalt seista. Nii nagu ka eelpool mainitud, ei ole teatud olukordades hätta sattunud lapsel abi saamiseks kellegi poole pöörduda. Sellisel juhul oleks sarnaselt lastepsühholoogile üheks võimaluseks pöörduda juristi poole.¹⁷¹

Eelnevalt nimetatud konventsiooni kohaselt on lapsel muuhulgas õigus asja arutada ja väljendada oma arvamust, saada infot tema arvamusega nõustumise ja igasuguse otsuse võimalike tagajärgede kohta, samuti on lapsel õigus nimetada oma esindaja. Samas on kohtu ülesandeks lapsega seotud menetluse puhul enne otsustamist kaaluda, kas tema kasutuses olevast infost piisab, et teha otsus lapse huvides ning vajadusel hankida lisainfot, esmajoones vanema kohustuse täitjalt. Kohus peab mõistlikul määral arvestama lapse arvamust.¹⁷²

Tuginedes eeltoodule, saab öelda, et nimetatud õigusakti kohaselt suhtutakse lapsesse kui võrdsesse, kellel on kõik protsessuaalsed õigused, sealhulgas ise või enda valitud esindaja kaudu võtta osa kohtuistungist ja asja igakülgselt arutamisest.

¹⁶⁹ European Convention on the Exercise of Children's Rights. *Op. cit.*

¹⁷⁰ *Ibid.*, Article 3 – Right to be informed and express his or her views in proceedings.

¹⁷¹ *Ibid.*, Article 4 – Right to apply for the appointment of a special representative.

¹⁷² *Ibid.*

Eesti seadused ei näe ette võimalust lapsel ise endale esindajat valida. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku kohaselt võib kohus nii hagilises kui ka hagita perekonnaasjas määrata tsiviilmenetlusvõimetule isikule teda puudutavas menetluses esindaja, kui see on vajalik tsiviilmenetlusteovõimetu isiku huvide kaitseks.¹⁷³ Samas jätab TsMS täpsustamata, kes võib olla selleks huvitatud isikuks, kel on õigus taotleda lapsele sõltumatu esindaja määramist. Samas on kohtul küll õigus määrata alaealisele lapsele esindaja, kui ilmneb, et lapse ja tema seadusliku esindaja vahel võib olla huvide konflikt, kuid selline olukord võib üldse mitte välja paista.

Ameerika Advokaatide Ühing (*The American Bar Association*) on välja töötanud juhtnöörid lapse advokaadile lapse huvide kaitsmisel. Selle dokumendiga tunnustatakse, et laps on eraldiseisev indiviid, kellel on õigus oma isiklikele vaadetele. Selleks, et kindlustada lapse iseseisev ärakuulamine, peab lapse advokaat aitama tal väljendada oma seisukohta.¹⁷⁴ Ameerikas on levinud kolm peamist lapse advokaadi rolli perekonnaasjades.¹⁷⁵ Esimene nendest on nn tõelise advokaadi/nõuandja mudel, mille puhul advokaat esindab lapse huve samamoodi nagu ta esindaks täiskasvanu huve. Teiseks on laste parimate huvide kaitsja mudel ehk *guardian ad litem*, mis on kõige levinum lapse kaitsja mudel Ameerikas.

Näiteks Wisconsinis osariigis määratakse kohtu poolt lapse õiguste kaitseks *guardian ad litem* ehk advokaat, kes abistab kohtunikku lapse osas parima otsuse tegemisel hooldusõiguse, lapsendamise ja lapsetoetuse küsimustes. Selline kaitsja määratakse tavapäraselt alles siis, kui lepitusmenetlus (mis on üldjuhul kohustuslik) ei ole piisavat tulemust andnud. *Guardian ad litem* kaasatakse menetlusse tavaliselt asja lahendamise alguses, kuid kohus saab kaitsja kaasata ka muudes menetluse etappides, kui lapse huvide kaitse seda nõuab. Lapse kaitsja kuulab ära lapse seisukoha, võtab osa läbirääkimistest, kaasab vajadusel menetlusse eksperdid, uurib, kas lapse suhtes esineb koduvägivalda, ja osaleb kõikidel kohtuistungitel. Samuti kohtub kaitsja lapse mõlema vanemaga eraldi enda kontoris ja otsustab, millal ja kuidas on parim aeg kohtuda lapsega ja millistes tingimustes oleks see lapsele kõige mugavam. Samuti on

¹⁷³ TsMS § 217 lg 3.

¹⁷⁴ American Bar Association. Standards of Practice for Lawyers who Represent Children. Arvutis: <http://www.abanet.org/child/repstandwhole.pdf>, 10.02.2012.

¹⁷⁵ M. L. Breger. Against the Dilution of A Child's Voice in Court. - International & Comparative Law Review no 20 (2010) p. 182.

tal õigus tutvuda lapse kooli, lasteaia, meditsiinilise ja vaimse tervise alase informatsiooniga.¹⁷⁶ Siiski ei ole sellisel advokaadil kohustust last ära kuulata või välja selgitada, millised on lapse tegelikud soovid. Seepärast leiavad kriitikud, et *guardian ad litem*'i näol on tegemist advokaadiga, kes pigem teenib rohkem kohtu kui lapse huve.¹⁷⁷ Kolmas variant on hübriid kahest esimest advokaadi tüübist ja sellisel juhul nimetatakse lapse kaitsjat *jurist guardian ad litem*'iks, mis võtab kokku esimese ja teise mudeli paradigmat. Näiteks Michigani Statute võtab sellise lapse kaitsja rolli kokku järgnevalt: „Lapse soovid on juristile olulised välja selgitamiseks lapse parimad huvid. Lapse kaitsja peab kaaluma lapse seisukohta tulenevalt tema küpsusest ja arengutasemest“.¹⁷⁸ Seega võib advokaat hübriidmudeli puhul minna vastuollu lapse vaadetega põhjendusel, et laps ei olnud piisavalt küps selle küsimuse üle otsustama. Probleemid teise ja kolmanda mudeli puhul seisnevad selles, et advokaadile on ainuisikuliselt jäetud liiga suur tõlgendusruum iga konkreetse lapse parimate huvide määratlemisel.¹⁷⁹

Uus-Meremaal peab enamus juhtudel seadustest tulenevalt perekonnavaidlustes laste kaasamisel protsessis osalema ka lapse advokaat. Siiski eelistatakse pigem lapse mitte kaasamist kohtuvaidlustesse, kuid kui laps isiklikult avaldab soovi kohtunikuga rääkimiseks, peab kohtunik sellega arvestama. Siiski esineb Uus-Meremaal raskusi lapse õigusliku esindamisega. Näiteks ei kohtu advokaadid tihti peale isiklikult lapsega, keda nad esindavad, isegi kui seaduses on selline kohustus seatud. Selle tulemuseks on olukord, kus lapse seisukohta on valesti tõlgendatud või pole seda üldse arvesse võetud.¹⁸⁰

Saksamaal on võimalik lapse heaolu tagamiseks kaasata menetlusse protsessihooldaja (*Verfahrenspfleger*). Protsessihooldaja kannab hoolt selle eest, et kõik

¹⁷⁶ State Bar of Wisconsin. Guardians ad Litem in Family Court. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.wisbar.org/AM/Template.cfm?Section=Consumer_Resources&Template=/CM/ContentDisplay.cfmContentId=92176, 06.03.2012.

¹⁷⁷ M. L. Breger. *Op.cit.*, p. 183.

¹⁷⁸ Michigan Legislature. Section 712A.17d Lawyer-guardian ad litem; powers and duties.

Arvutivõrgus. Kättesaadav:

[http://www.legislature.mi.gov/\(S\(5wenpe55ocnbebygw2psgp45\)\)/mileg.aspx?page=GetObject&objectname=mcl-712A-17d](http://www.legislature.mi.gov/(S(5wenpe55ocnbebygw2psgp45))/mileg.aspx?page=GetObject&objectname=mcl-712A-17d), 09.04.2012.

¹⁷⁹ M. L. Breger. *Op. cit.*, p. 184.

¹⁸⁰ Child, youth and Family. Lastekaitsesüsteem, mis tegeleb muuhulgas ka laste perekonnaõiguslike küsimustega. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.cyf.govt.nz/youth-justice/index.html>, 10.02.2012.

menetlusosalised arvestaksid eelkõige lapse heaoluga. Saarbürkeni Liidumaaülemkohus on öelnud¹⁸¹, et juhtudel, kus ühelt vanemalt võetakse hooldusõigus ära, oleks soovitav kasutada protsessihooldaja abi. Stuttgarti Liidumaaülemkohus nõudis protsessihooldaja kasutamist kaasuses, kus lapsed olid niivõrd häiritud, et kohtul puudus võimalus lastega suhelda ning selle kaudu nende tahet kindlaks teha. Kui üks vanem nõuab protsessihooldaja kaasamist, ei saa teine vanem seda nõuet vaidlustada, kuna protsessihooldaja kaasamise näol on Saksamaal tegemist põhiõiguse laiendamisega.¹⁸²

Eestis määratakse lapsele advokatuuri poolt kaitsja, kelle kohustuseks peaks olema tegutsemine lapse huvidest lähtudes. Praktikas on välja kujunenud teatud advokaadid, kes tegelevad laste kaitsmisega. Kuid kuna vaidlused on erinevad ja samuti on erinev iga laps, siis peaksid siiski olema teatud kriteeriumid sellisele advokaadile, kelle kliendiks on laps. Lapse hääle jõuab läbi advokaadi kohtusse juba „lahjendatud“ kujul, kuna advokaat näeb lapse olukorda enda vaatevinklist ja tekitab sellega takistuse lapse tõelise hääle jõudmiseks kohuniku kõrvu.¹⁸³ Tõenäoliselt oleks lapse ärakuulamine kohtuniku poolt otse kõige ausam võimalus lapse seisukoha teada saamiseks. Siiski, nagu juba eelnevalt teada, on selline kontakt lapse ja kohtuniku vahel praktikas küllalt harv nähtus, seda siis nii ajalise ressursi kui ka muude erinevate põhjuste tõttu. Perekonnavaidlustes, kus riik on määranud lapsele kaitsja, on väga oluline määratleda, millist rolli kaitsja täidab – kas ta keskendub lapse vajaduste välja selgitamisele või täidab lihtsalt kohtuteenri rolli. Lapse elukoha määramine, vanematega suhtluskorra paika panemine või lapsendamine on lapse jaoks kõige olulisemad otsused tema elus antud hetkel ja kindlasti ka kõige traumeerivamad. Laps, kes on selle lahingu keskel, tunneb ennast nagnii jõuetuna, seega on sellises olukorras oluline lapse ärakuulamine moonutamata kujul. Lapse advokaadi kohustuseks on anda kohtule teada, mis on antud olukorras parim sellele konkreetsele lapsele. Hetkel siiski ei ole kuskil kirjas kohustust, et advokaat peaks lapse isiklikult ära kuulama või välja selgitama, millised on lapse soovid.¹⁸⁴

¹⁸¹ U. Wanitzek. Die Rechtsprechung zum Recht der elterlichen Sorge und des Umgangs seit 2006. - Zeitschrift für das gesamte Familienrecht. 55. Jahrgang, Heft 10, 15. Mai 2008, S. 947.

¹⁸² *Ibid.*

¹⁸³ M. L. Breger. *Op. cit.*, p. 176.

¹⁸⁴ *Ibid.*, pp. 182-183.

Kohtupraktikat vaadates hakkab esmapilgul silma, et Eestis tegutsevad lapse advokaadid suhtlevad lapsega liiga vähesel määral. Näiteks ühes lapse elukoha määramise kaasuses¹⁸⁵ kohtus lapse advokaat 11-aastase poisiga vaid ühe korra ja sedagi vanema juuresolekul, mis seab kahtluse alla, kas selliselt piiratud tingimustel on üldse võimalik lapse seisukohta välja selgitada. Samas teisel juhul, kus advokaat külastas 4-aastast last,¹⁸⁶ piirdus lapsega suhtlemine vaid lapse elamistingimuste vaatluse ja pinnapealse suhtlemisega lapse igapäevarutiinist.

Advokaadid peavad menetluses arvestama eelkõige lapse heaoluga.¹⁸⁷ Advokaadi ülesanne lapse esindamisel ei põhine pelgalt pimedalt lapse ütluste järgimisel, vaid vaja on süvenemist nüanssidesse, millest laps räägib, et aidata lapsel kindlaks teha tema tegelikud soovid. Advokaat peaks konsulteerima lapsega samamoodi, nagu iga teisegi kliendi puhul. Kui laps peaks ütleva „ma soovin elada oma ema juures“, siis selline ongi selle lapse seisukoht, kuid laps võib seda sama väljendada ka komplitseeritumalt: „ma ei taha elada isa juures“ või „vanemad lubasid, et ma ei pea kooli minema, kui sulle sellest räägin“ või „ma tunnen ennast süüdi, kui vanematest niimoodi räägin“. Need on lapse selgitused, kuid lapse advokaat peab nägema nendest lausetest kaugemale ja uurima välja, mis emotsioonid tegelikult nende lausete taga peituvad, ja ära kuulama lapse tõelise arvamuse. Nii peaks advokaat toimima ka kohtus ja väljendama kohtule lapse tegelikku seisukohta samamoodi, nagu ta toimib iga teisegi kliendi puhul advokaadi kohustusi kandes.¹⁸⁸ Pealegi on advokaadi hääle kohtus vaid üks paljude seas ja ei pruugi olla sugugi otsustava kaaluga. Kohus võib lisaks lapse advokaadile ära kuulata ka hulga muid spetsialiste, nagu näiteks kohaliku omavalitsuse poolt määratud sotsiaaltöötaja, vahel ka haridustöötaja või psühholoogi. Lõpuks kui kohus on kõik osapooled ära kuulanud, langetab kohtunik lõpliku otsuse, hinnates kõiki seisukohti kogumis.

Teine teema, mis võib lapse advokaadi puhul tõusetuda, on olukord, kus tegemist on lapsega, kes ei oska ennast verbaalselt väljendada. Need on lapsed, kes ei ole võimelised oma seisukohti kõnes veel väljendama tulenevalt siis oma eest või

¹⁸⁵ Tallinna Ringkonnakohtu otsus tsiviilasjas nr 2-09-66820. *Op. cit.*

¹⁸⁶ Tallinna Ringkonnakohtu otsus tsiviilasjas nr 2-10-57183. *Op. cit.*

¹⁸⁷ Kölch, M. Fegert, J. Die umgangsrechtliche Praxis aus Sicht der Kinder- und Jugendpsychiatrie. - Zeitschrift für das gesamte Familienrecht. 2008 no 17, S. 1579.

¹⁸⁸ M. L. Breger. *Op. cit.*, p. 191.

puudest, ja neid ei saa ära kuulata või kohtule edastada nende vaateid tavapärasel viisil. Juhtiv perekonnaõiguse professor Martin Guggenheim¹⁸⁹ ütleb julgelt välja, et mitteverbaalse lapse esindamine advokaadi poolt on farss, kuna sellise lapse esindamine paneb advokaadi olukorda, kus advokaat on sunnitud asendama lapse vaated enda seisukohaga. Sellisele järeldusele jõuab professor läbi häiritud vanainimeste näite, kelle puhul peab advokaat tegema nende elu eelnevaid eelistusi ja isiksust arvestades parima valiku nende asemel. Sama ei saa advokaat teha aga lapse huvides, kellel ei ole kogemustepagasit varasemast elust ja kelle eluväärtused ja hinnangud ei ole veel avaldunud. Teadlane leiab, et sellisel juhul ei vajaks laps üldse advokaati.

Tihti peale kui tegemist on mitteverbaalsete lastega, otsustavad advokaadid lapsega otse mitte kohtuda, tuues põhjuseks asjaolu, et laps ei oska suhelda. Kuid need kaitsjad, kes otsustavad lapsega mitte kohtuda, peaksid mõtlema teiste võimaluste peale, kuidas last ikkagi ära kuulata. Näiteks Ameerika New Yorgi osariigis nõustab ja koolitab Noorte Õiguste Koda (*Juvenile Rights Practice of New York City*) oma advokaate, kuidas välja lugeda lapse käitumisest tema füüsilise heaolu olukorda, jälgides lapse läbisäämist vanemate või hooldajaga ja kuidas tõlgendada lapse käitumist.¹⁹⁰ Sellise olukorra vältimiseks on mitmel pool Ameerikas lapse advokaadil enne, kui talle antakse õigus lapsi esindada, kohustus läbida vastav lastega suhtlemise koolitus, mis sarnaneb mõningal määral puuetega inimestega suhtlemise koolitusele.¹⁹¹ Ka mujal riikides rõhutatakse lapse kaitsja erikoolituse ja erioskuste vajaduse tähtsust, et tagada parimal võimalikul moel lapse osalemine perekonnavaidluses.¹⁹² Sellisest vaatevinklist lähenemine lapsele (sh ka mitteverbaalsele) annab rikkaliku ja nüanssiderohke tähenduse lapse esindamisele ja hoiab ära advokaadi kergekäelise suhtumise lastesse. Eestis ei ole lapse esindajatele konkreetseid kriteeriumeid ega standardeid kuskil kirjas, vaid kaudselt võib

¹⁸⁹ M. Guggenheim. A Paradigm for Determining the Role of Counsel for Children. - Fordham Law Review 64 (1996), p 139.

¹⁹⁰ The Legal Aid Society. Juvenile Rights Practice. Eraõiguslik juriidilisi teenuseid pakkuv organisatsioon, mis tegeleb laste kaitsmisega perekonnavaidlustes. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legal-aid.org/en/juvenilerights/juvenilepractice.aspx> 09.04.2012.

¹⁹¹ J.K. Peters. How Children Are Heard in Child Protective Proceedings, in the United States and Around the World 2005: Survey Findings, Initial Observations, and Areas for Further Study. - Nevada Law Journal, 6, 966, 2005-2006, p. 1028.

¹⁹² N. Taylor. P. Tapp. M. Henaghan. *Op. cit.*, p. 79.

advokaatide eetikakoodeksist¹⁹³ välja lugeda, et advokaat peab õigusteenuse osutamisel tegutsema üksnes kliendi, st lapse huvides (§ 8 lg 1).

Kui me annaksime lastele sõna otsutamaks kaitsja vajaduse üle, siis mõni laps võib leida, et ta ei vaja üldse advokaadi abi, kuna advokaat ei väljenda nagunii lapse tõelist häält. Parim võimalik lahendus lapse huvide kaitsmiseks oleks see, kui advokaat täidaks lapse n-ö suuvoodri rolli ja väljendaks lapse seisukohti otse kohtunikule. Paratamatult läheb ka siin osa lapse jutust kaduma, nagu näiteks hääletoon, rõhuasetus, lausete täpne sõnastus ja emotsioonid oma vaadete väljendamisel. Kuid kui advokaat lisab omapoolse tõlgendusega lapse soovidele jumet või mis veelgi halvem – ignoreerib lapse eelistusi täielikult, siis lapse enda häälest ei ole protsessi ajal enam midagi järele jäänud.¹⁹⁴

Veel leidub arvamusi, et ideaalsel juhul peaks advokaadi roll perekonnavaidlustes toimuma tihedas koostöös lastekaitsetöötajaga, et saaks kujuneda objektiivne arvamus. Sellisel juhul peaks advokaat esindama lastekaitsetöötaja arvamust kohtus koos kõigi esindaja kohustustega ning sotsiaaltöötajal on kohtus vajaduse korral tunnistaja roll, kes selgitab, kaitseb ja teeb ettepanekuid lapse osas. Selleks, et advokaat sellise rolli kandmisega toime tuleks, on vaja eelnevalt läbida pedagoogiline koolitus, mis hõlmab lapse arengulist osa, koduvägivalla jälgede märkamist lastel ja lapse heaolu hindamist.¹⁹⁵ Lapse ärakuulamine võib advokaadi jaoks olla tõeline väljakutse, eriti kui lapse kaitsja on eelnevalt lastega kokku puutunud vaid vanema rolli kandes.¹⁹⁶

Lapse kaitsja peab olema kõrge tasemega kvalifitseeritud professionaal ja kohtud peaksid hindama advokaadi tööd ja küsima osapooltelt tagasisidet. Need kaitsjad, kes lastega seotud tööülesandeid adekvaatselt täita ei suuda, tuleb sellelt töölt kõrvaldada. Samuti peaksid sellise advokaadi rolli jaoks olema eraldi juhised, mis loovad raamistiku isiku eelduste kohta laste esindamise osas.¹⁹⁷

¹⁹³ Eesti advokatuuri eetikakoodeks. Vastu võetud 08.04.199. a üldkogu otsusega nr 5. Arvutivõrgus.

Kättesaadav:

<http://www.advokatuur.ee/?id=175&PHPSESSID=609a546f49696785867f95398ae11ab0>, 23.04.2012.

¹⁹⁴ M. L. Breger. *Op. cit.*, p. 177.

¹⁹⁵ G. Herman. Lawyers for Children in a Perfect World. - American Journal of Family Law; Winter 2008, Vol 21 Issue 4, pp. 110.

¹⁹⁶ J.K. Peters. *Op. cit.*, p. 1028.

¹⁹⁷ G. Herman. *Op. cit.*, p. 111.

Eeltoodu põhjal saab asuda seisukohale, et äärmiselt oluline on seada teatud nõuded advokaatidele, kes lapsi esindavad ja kaitsevad. Vajalikud isikuomadused on oskus lapsele läheneda ja teda kuulata, samuti peab meeldima lapsega suhelda. Advokaat peab läbima vastavad pedagoogilised ja psühholoogilised koolitused, et ta suudaks lapse tundeid tõlgendada jne. Lapse esindamine ei tohiks olla ebapädevate ja tööpuuduse käes kannatavate advokaatide nn kerge leib, sest kergekäeline suhtumine lapse esindamisesse toob endaga kaasa lapse huvide ohustamise nende kaitsmise asemel.

2.4. Psühholoogi ja teiste ekspertide roll lapse ärakuulamisel

Selles punktis hinnatakse alaealiste psühhiaatria vaatepunktist erinevaid asjaolusid, mis puudutavad perekonnaõiguslikku menetlust laste ja vanemate vahelise suhtluse reguleerimisel.

Nendel juhtudel, kus laps ei soovi või ei ole suuteline oma seisukohti kohtu ees avaldama, tekib vajadus menetlusse kaasata ekspert, kes selgitaks välja lapse arvamuse.¹⁹⁸

Iga perekonnaõigusliku ekspertiisi tuumaks on perekondlike suhete ning vanemlike oskuste ja isikujoonte hindamise kõrval lapse isiklik areng. Lapse areng ei sõltu vaid tema bioloogilisest vanusest, pigem tuleb siinkohal hinnata erinevaid faktoreid, nagu näiteks lapse individuaalset arendamist, sotsiaalset kuuluvust, ümbruskonda, milles laps elab, informatsiooni, mille osaliseks laps saab jne. Eelnimetatud faktorid omavad erilist tähtsust lapse noores eas (s.o 0-3 aastat), kuna selles vanuses on neil eriline mõju lapse edasisele arengule ja sotsiaalsetele võimetele. Põhilised eeldused sotsiaalsele suhtlemisele luuakse selles vanuses ja sellest tulenevalt omab puuduv kontakt ühe vanemaga kaugemaleulatuvat mõju.¹⁹⁹ Põhimõtteliselt on laps pärast esimest eluaastat võimeline end täiskasvanutest eristama, samuti ka täiskasvanute käitumist enda omast eristama. Tundmatus olukorras orienteerub laps lähtudes hooldaja

¹⁹⁸ N. Taylor. P. Tapp. M. Henaghan. *Op. cit.*, p. 78.

¹⁹⁹ Kölch, M. Fegert. *Op. cit.*, S. 1574-1575.

käitumisest, seepärast on lapski hirmunud näoga, kui ema ehmatab või midagi kardab. Paljude laste puhul on pärast kaheaastaseks saamist see võime niivõrd arenenud, et ta on võimeline end ise kehaliselt väljendama ning tal tekib empaatiavõime. Pärast kolmandat eluaastat on laps võimeline oma emotsionaalseid lootusi ja soove vanemaga arutama. See faas kestab tavaliselt kuni hilise teismeeani. Ühe kuulsama ja ulatuslikuma Euroopa uuringu käigus²⁰⁰ selgus, et vanemate lahusus kujutab riskifaktorit lapse psüühilisele arengule, seda isegi olukorras, kus lahutuste protsent on väga kõrge ning lahutuskogemused ning üksikvanemad „normaalse“ tegelikkuse juurde kuuluvad. Eelnimetatud uuringu käigus selgus, et esineb seos üksikkasvatuse ning psüühilise häire esinemise vahel lastel: nimelt üksikvanemate lastel esines kaks korda rohkem psüühilisi häireid kui lastel, kes kasvasid koos mõlema vanemaga. Ühe teise uuringu käigus (*Fergusson et al. 1994*) uuriti pea 1000 last nende sünnist kuni 15-aastaseks saamiseni ning selgus, et lastel, kes elasid enne 5. eluaastat üle vanemate lahutuse, esines kaks kuni kolm korda tihedamini emotsionaalseid ja sotsiaalseid häireid. Lisaks esines nendel noortel, kes elasid teismeeas vanemate lahkuminekku üle, kõrgendatud risk narkootiliste ainete kuritarvitamisele.²⁰¹

Perekonnaõiguslikes vaidlustes, kus küsitakse psühholoogi või psühhiaatri arvamust ning ekspertiisi, võib eeldada, et sellest võib tekkida konflikt ning see võib lapsele koormav olla. Ülekuulatavate laste arvates on nende vanematel rasked konfliktid, kuna vanemad teevad teineteist maha, kogetakse peresisest vägivalda, kas või ainult suulist. Emotsionaalsed pinged lähevad teravaks olukordades, kus last kasutatakse pandina, partneri asendajana või instrumendina teise poole mõjutamiseks vanematevahelises võitluses.²⁰²

Kui tavaliselt lähenetakse perekonnaõiguslikule menetlusele lahenduse saavutamise lootusega, siis on kohtunikel spetsialiste kaasates samuti lootus, et tulemuseks on lahendusele orienteeritud ekspertiis. Samaaegselt tekib siin problemaatiline olukord, kus ühelt poolt soovitakse menetlust kiirendada, mille juures arvestatakse ajalise kulu kahjustava mõjuga ning lapse pikaajalise koormamisega lahendamata tülisituatsioonis ning teisel pool on soov vahendada ja leida kaalutud lahendus probleemile. Igasugune

²⁰⁰ H. Meltzer. Et al. (2003) The mental health of young people looked after by local authorities in Great Britain: summary report, London: The Stationery Office.

²⁰¹ *Ibid.*, s. 1575-1576.

²⁰² Kölch, M. Fegert. *Op. cit.*, s. 1576.

lihtsustamine lahenduse leidmise eesmärgil või ka lootus leida lihtne ja kõiki rahuldav lahendus sellises menetluses, kus menetlusosalised on emotsionaalselt pinges, on küll mõisteta, kuid ebareaalne. Sellest tulenevalt peab spetsialist seadma kõige olulisemaks lapse heaolu. Sellepärast tuleb ekspertiisi käigus hinnata kõiki asjaolusid konkreetse menetluse raames.²⁰³ Ekspertiisi poolt kohtule esitatud aruanne võib ka suunata kohut tegema teatud valikuid või eelistusi, mida laps on avaldanud, ning seeläbi on lapse õigus olla ärakuulatud seotud lapse jaoks parima valiku tegemisega.²⁰⁴

Lisaks tuleb samuti arvestada asjaoluga, et mõnedel juhtudel võib lapsel ka pärast pikemat suhtluspausi tekkida soov suhelda vanemaga ning see võib arengupsühholoogiliselt väga suure tähtsusega olla. Näiteks võib poisslapsel olla soov puberteedieas isaga taas kontakti leida. Tihti on tegemist lapse fantaasiaga ideaalsest ettekujutusest kadunud vanemast, millel puudub igasugune seos reaalsusega. Sellisel juhul suhtlust takistades ei kao fantaasia kuhugi. Tähtis oleks lasta lapsel kokku puutuda reaalse olukorraga, et laps saaks aru, millise olukorraga tegelikult tegemist on. See ei tähenda aga seda, et ebausaldusväärne või lapse heaolu kahjustav kontakt oleks parem kui puuduv kontakt.²⁰⁵ Spetsialisti ülesanne on vastava vanema motivatsiooni – nii selle vanema, kelle juures laps elab ning kes on suhtlemise vastu, kui ka selle vanema, kes suhtlemist soovib – kontrollida, sõltumata sellest, millise lõpliku otsuse spetsialist langetama peab. Tihtipeale tuleb sellises situatsioonis ka kindlaks teha, kas suhtlemissoovi taga peitub hirm, et teine pool ei hoolitse lapse eest piisavalt hästi. Lapse heaolu silmas pidades tuleb arvestada asjaoluga, et pidev kontakt lapse ja mõlema vanema vahel võimaldab lapsel õpetlikke kogemusi saada ja areneda vastavalt oma vanusele.²⁰⁶ Näitena saab siin välja tuua ühe juhtumi²⁰⁷, kus psühholoog oli korduvalt kohtunud ja vestelnud lapsega, kes kartis ja keeldus isaga suhtlemisest, kuna vanemate lahkumine ja toimunud sündmused olid tekitanud lapse maailmas segadust. Psühholoog leidis, et lapse jaoks on oluline harjuda oma elujärgse perekonna uue korraldusega, kuid samuti on oluline side pidamine oma bioloogilise vanemaga.

²⁰³ *Ibid.*, s. 1577.

²⁰⁴ N. Taylor. P. Tapp. M. Henaghan. *Op. cit.*, p. 78.

²⁰⁵ Kölch, M. Fegert. *Op. cit.*, s. 1577.

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ Harju Maakohtu 28.01.2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-10887. H.K avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramise nõudes.

Lapse tahtega arvestamine peaks olema spetsialisti jaoks kohustuslik, isegi juhul kui lapse motivatsiooni tuleb kontrollida lähtuvalt tervikkontekstist. Spetsialist peab üles leidma ja arvestama eesmärgiga, mida laps oma tahteavaldusega saavutada soovis. Paljud lapsed tunnevad ennast oma vanemate probleemides süüdi. Enamjaolt on lapse suurimaks sooviks konflikti lahendamine ning see, et ta ei oleks enam konflikti tuum. Selline lapse soov on õigustatud ning peab omama samasugust jõudu nagu vanemate soovid kontaktiks või selle keelamiseks. Kui laps ei soovi ühe vanemaga suhelda, peaks vanem mõtlema, mida ta valesti on teinud. Kui selline olukord reaalselt tekkima peaks, tuleks uurida selle tagamaid ning sellisele lapse soovile ka vastu tulla.²⁰⁸

Suhtlemise reguleerimise puhul on juhtnööriks asjaolu, et vanem, kelle juures laps elab, omab lapse üle suuremat mõju ning seda mõju vastustustundlikult tajudes võimaldab ta lapsele ka teise vanemaga suhtlemise. Seda muidugi juhtudel, kus ei esine mõjuvaid põhjuseid selle keelamiseks. Sellise käitumise eeltingimuseks on austus teise vanema suhtes, nagu näiteks oskus vanemast lapse juuresolekul mitte halvasti rääkida ning ka see, et laps ei peaks ennast halvasti tundma, kui ta teise vanemaga lõbusalt aega veedab.²⁰⁹

Ekspertiisi läbiviimise praktikas võib esineda olukordi, kus üks vanem kahtlustab, et toimub lapse seksuaalne kuritarvitamine. Need on nende juhtumite kõrval, kus ühte vanemat vaimselt haigeks tituleeritakse, kindlasti ühed raskemad. Siin on eriti oluline, et lapse heaolu oleks esmajärjekorras tagatud. Vastupidi menetlusosaliste ja kohtuniku arvamusele, ei ole spetsialist antud juhul kohustatud detektiivi rolli kandma ning kindlaks tegema, kas ka reaalsuses esineb lapse kuritarvitamise olukord. Ekslik on arvamus, et lapse kuritarvitamist on sellise menetluse käigus võimalik tuvastada. Lapse heaolu silmas pidades tuleb ekspertiisi käigus teistsugused prioriteedid paika panna, eelkõige sellised, mis seostuvad lapse arenguga. Lapse kaitsmise kohustus lasub vanematel, lastekaitsetöötajal ja kohtutel. Asjatundja saab perekonnaõiguslikus menetluses vaid olemasoleva materjali ning oma uuringute tulemusel hinnata, kas kontakt süüdistatava vanemaga lapsele otsest kahju tekitab või kuidas avaldub lapse suhtumine soovi vanemaga suhelda ning millised võivad olla tema motiivid (näiteks hirm kontakt ühe vanemaga täiesti ära kaotada, kui „saladus“ päevavalgele tuleb),

²⁰⁸ Kölch, M. Fegert. *Op. cit.*, s. 1577.

²⁰⁹ *Ibid.*

lisaks veel hinnang, kuidas suudab laps end ründe eest kaitsta. Vanema vaimne haigus ei pruugi suhtluse katkestamise põhjuseks olla, nagu see ei tähenda ka vanemlike kohustuste täitmise võimetust. Vaid põhjalik kontroll selle üle, kuidas vanema haigus lapse kasvamist ning individuaalset arengut mõjutab, võib üksikjuhtumil õigustada sutlemisõiguse katkestamist.²¹⁰

Psühholoogidel on võimalik valida laste ärakuulamisel mitmete erinevate meetodite vahel ning üheks selliseks meetodiks on visuaalkunstipõhised projektiivsed harjutused ja tehnikad.²¹¹ Tegemist on juhendatud joonistamisega, mida hakati kasutama kliiniliste psühholoogide ja psühhiaatrite poolt juba 19. saj lõpus ja mille valmimise käigus joonistuse autor struktureerib spontaanselt teadvustamata (tundetaseandil) materjali ja muudab iseenda ning abistaja jaoks nähtavaks oma sisemised kujutluspildid/tajumused suhetest talle oluliste inimestega. Kunstipõhised projektiivsed tehnikad abistavad nii verbaalsetes kui ka loovteraapiates lapse kaasamisel ja psühholoogiliste kaitsete vähendamisel, sest joonistamisülesandel on aktiveeriv mõju ning olenemata sellest, et kasutatakse juhendatud instruktsioone, võimaldab see lapse joonistuse sisule ja struktuurile mitmeti läheneda. Samuti võimaldavad projektiivsed joonistused hinnata lapse arengulisi ja tunnetuslikke karakteristikuid seotuna intellektiga; toetada last tema mõtete, tunnete, ootuste, püüdluste, fantaasiate ning vajaduste väljendamisel, mis võivad olla kajastatud pildis ja/või ilmsiks tulla pildi juurde selgituse andmisel. Nimetatud tehnikatega saab koguda infot lapse probleemilahendusliku käitumise, elustiili ja emotsionaalse funktsioneerimise kohta ning hinnata lapse edenemist.²¹²

Näiteks ühes vanema õiguste äravõtmise kaasuses²¹³, kus vanemad elasid lahus ja 3-aastane laps veetis teise vanemaga nädalavahetused, tekkis emal kahtlus, et last kuritarvitatakse seksuaalselt. Menetluse käigus kuulas psühholoog lapse osaliselt ära, nii et lasi tal ennast väljendada läbi joonistuste. Inimese kujutamises olid ilmsed eripärad, mis viitasid tugevale seksuaalsele traumale – laps joonistas inimese vaid

²¹⁰ *Ibid.*, s. 1578.

²¹¹ M. Ratnik. Visuaalkunstipõhised projektiivsed harjutused. Kursust tutvustav materjal. Perede ja Laste Nõuandekeskus. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.perenou.ee/index.php?id=10595>; <https://www.tlu.ee/files/arts/10412/Marikbb33bf11c9cecc49d3575227e337cd2c7.pdf>, 13.04.2012.

²¹² M. Ratnik. *Op. cit.*

²¹³ Harju Maakohtu 10.03.2009. a määrus tsiviilasjas nr 2-08-47369. Avaldus vanema õiguste äravõtmiseks.

kuni keskosani, jalgu ja ka käsi ta pildil ei kujutanud. Kui mõni kehapiirkond on lapsele „ohtlik“ ja seotud ebameeldivate mälestustega, jätab laps selle tavaliselt kujutamata. Lapse joonistatud nägudes peegeldus hirm, suu oli kõvasti kokku surutud, kõrvad puudusid (ilmsed märgid tugevast keelust rääkida ja soovist seda enam mitte kuulda). Perekonnanägu kujutas laps ennast piiratud alal (tugitoolis) koos sõbrannadega, kusjuures kõigil neil puudusid käed ja jalad. Selle pildi kaudu luges psühholoog välja, et järelikult oli laps pidanud käte ja jalgadega tegema midagi sellist, mida ta oma alateadvusest tahtis välja jätta. Psühholoog leidis, et selles juhtumis oli lapse suhtes toime pandud selline psüühiline ja ilmselt ka seksuaalne kuritegu, mille mõjud võisid avalduda veel aastate pärast. Kohus tegi ainuõige otsuse, millega võttis ühelt vanemalt õigused lapse suhtes ära.

Alaealiste psühhiaatria vaatepunktist on perekonnavaidluste menetluses oluline lapse areng, suhtlemise kestvus vanematega ning selle kvaliteet. Alati tuleb kontrollida, kas suhtes esines vägivalda (lapse suhtes või vanemate vahel), kas esines seksuaalset kuritarvitamist ning kas vanema psüühiline haigus on niivõrd raske, et see mõjutab suhtlemise võimalikkust lapsega. Enamus juhtudel ei ole see nii. Kui sellised kriteeriumid esinevad, siis tuleb neid kaaluda ja neid arvestades otsus langetada. Lapse tahtega tuleb otsuses kindlasti arvestada. Asjatundja kaasamine on mõistlik ja vajalik alati, kui esinevad küsitavad riskifaktorid, nagu näiteks vägivald, vanema psüühiline haigus või lapse käitumise erisus. Lõpuks tuleb vanematele selgeks teha, et nende suhtlemisõigusele lapsega vastandub lapse õigus positiivsele arengule ning et eesmärgiks ei ole mitte suhtluse reguleerimine, vaid lapse isiklik areng.²¹⁴

Kuna iga perekonnavaidlus on omanäoline, siis võib tekkida vajadus kaasata menetlusse just pediaater. Pediaatrid suudavad pakkuda olulisi juhiseid ja toetust lastele, kes osalevad õigussüsteemis. Üheskoos spetsialisti erialateadmiste ja kogemustega lapse arengust ja oskusliku lähenemisega lapsele suudavad pediaatrid pakkuda lapsele tuge, konsultatsiooni ja vajadusel ka arstiabi. Mõnede vaidluste puhul võib pediaater saata kogu protsessi, eriti kui tegemist on stressirohke juhtumiga, kus osutub vajalikuks lapse paranemisprotsessi jälgimine. Teistel juhtudel kaasatakse pediaatrid aga vaid põgusaks kokkupuuteks, et saada spetsialisti arvamust näiteks

²¹⁴ Kölch, M. Fegert. *Op. cit.*, s. 1581.

pikale veninud kohtuprotsessi puhul. Pediaatri kaasamine on üks paljudest võimalustest, mis aitab last enne ja pärast ärakuulamist kohtuvaidlustes. Praktikas kasutatakse pediaatreid enamasti kriminaalõiguses, kus laps peab menetluses osalema tunnistajana. Perekonnavaidluste puhul piisab tavapäraselt pediaatri antud ülevaatest lapse tervisliku seisundi kohta.²¹⁵ Samuti on oluline varajane sekkumine, mille juures on tähtis osa perearstidel ja haridustöötajatel, kes esmajärjekorras puutuvad kokku laste ja nende peredega. Varases eas lapse erivajaduste märkamine on keeruline ja nõuab sellealaseid teadmisi. Samas, õigeaegne märkamine ja vajadustele vastav sekkumine aitab kaasa sellele, et psühholoogilistest probleemidest ei kujune välja hilisemaid raskeid psüühikahäireid.²¹⁶

²¹⁵ The Child in Court. American Academy of Pediatrics. Committee on Psychological Aspects of Child and Family Health. Arvutivõrgus. Kättesaadav:

<http://aapolicy.aappublications.org/cgi/content/full/pediatrics;104/5/1145>, 15.03.2012.

²¹⁶ Sotsiaalministeerium. Laste ja pere arengukava 2012-2020. *Op. cit.*

3. ETTEPANEKUD LAPSE ÄRAKUULAMISE EDENDAMISEKS

3.1. Suurem toetus perekonnavaidluses osalevale lapsele

Selleks, et lapsed saaksid paremini mõista, mida kujutab endast perekonnavaidlusprotsess, selles osaleda ja olla ärakuulatud, vajavad nad piisavat tuge ja informatsiooni.

Lapsed vajavad teavat sellisel kujul, mis on neile edastatud vastavalt lapse arengutasemele, koos selgitustega, mis hakkab nendega juhtuma perekonnavaidluse protsessi eel ja käigus. Samuti vajavad nad teavet selle kohta, millised on nende õigused ja milline on nende osa kogu pika ja emotsionaalse protsessi vältel. Lahkumineva pere lapse jaoks on olulise tähtsusega üldine teave, mis täiskavanute jaoks on täiesti iseenesestmõistetav, aga lapse jaoks võib sellise info puudumine olla kahjulike mõjudega.²¹⁷

Sama tähtis kui informatsioon ise on ka viis, kuidas seda lapsele edastatakse. Selline informatsioon peab olema lapsele edasi antud sellisel kujul, et:

- arvesse on võetud lapse küpsust ja arengutaset (keelekasutus, esitlusviis jne);
- arvesse on võetud lapse tundlikkust ja vajadusi antud teema suhtes (kultuuriline taust, puue, väärkohtlemise toimumine jne);
- laps tunneb ennast turvaliselt ja julgeb esitada pärast kohtumist asjakohaseid küsimusi. Kui laps soovib küsimusi esitada hiljem, peab talle seda võimaldama.²¹⁸

Lapse osalemine vaidluses võiks ideaalis toimuda erinevate etappide kaupa ja ka erinevate viiside läbi pikema aja jooksul. Seega praktikas ei peaks olema tegu n-ö ühekorde sündmusega, vaid protsessiga, mis kulgeb läbi erinevate etappide.

Kõige algsemal tasandil võiks see olenevalt olukorrast tähendada laste informeerimist sellest, mida vanemate lahkuminek tähendab. See on laste suhtes säästvam võimalus kui näiteks selline suhtumine, kus lastele öeldakse, et üks

²¹⁷ S. Williams. *Op. cit.*, p. 85.

²¹⁸ *Ibid.*, p. 86.

vanematest „läks mõneks ajaks ära“. Lastega rääkimisel viisil, mis on neile mõistetav, on omad teatud eelised. Vastasel juhul tunnevad lapsed hirmu ja ebakindlust ning nende ettekujutus olukorrast on tavapäraselt palju hullem kui tegelik olukord reaalsuses.

Järgmine etapp seisneb selles, et kui lapsed on teadlikud sellest, et vanemad hakkavad lahku minema või on juba lahutatud, siis neil võib tekkida soov kellegagi sel teemal vestelda ja see enda jaoks n-ö selgeks rääkida. Seega on võimalus olla ära kuulatud üks viis kaasa rääkimiseks. Teine asi on aga hoopis see, kellega on laps üldse nõus oma vaateid jagama. Selline seisukoht tuleb välja ka erinevatest hulgalistest uuringutest, kus lapsed eelistasid rääkida inimesega, keda nad tunnevad ja usaldavad või veel parem, kui kellegagi perekonna seest. Kõige vähem eelistasid lapsed rääkida „väljaspoolse“ professionaaliga.²¹⁹

Lastega võib samuti nõu pidada nende vaadete osas või lapsed võivad ka ise anda omapoolset tagasisidet erinevate eelistuse osas pärast lahkuminekku toimumist. Siinkohal võib kõne alla tulla eelistus selle osas, kuidas nad tahaksid oma aega jaotada vanemate vahel. Samuti võivad selguda lapse eelistused oluliste valdkondade kohta lapse elus, näiteks, kui tähtis on lapse jaoks samas koolis edasi käimine, võimalus säilitada olemasolevaid sõprussuhteid, tegeleda edasi sama spordialaga või loomingulise tegevusega. Arvestades eelnimetatud tegevuste tähtsusega lapse jaoks, on võimalik sõlmida sellised kokkulepped, mis on lapse jaoks aktsepteeritavad ja toimivad. Lisaks saavad ka lapsed vestluse käigus teha omapoolseid ettepanekuid läbirääkimiste õnnestumiseks. Näiteks ühes kaasuses käisid kaks last vanuses 9- ja 11- aastane vanematele välja enda jaoks parima lahenduse, mille peale nad omavahelise arutelu käigus olid jõudnud.²²⁰ Kuivõrd laste vanemad ei olnud mediatsiooni käigus suutelised saavutama omavahel kokkulepet laste elamiskoha suhtes, siis olid neile abiks laste konkreetset eelistused. Lapsed rääkisid, et nad on teadlikud vanemate kurbusest, kui lapsed ei saa nende juures viibida, ja nende jaoks ei ole esmatähtis omavahel koos aega veeta. Nii nad soovitasid teha sellise graafiku, mille alusel üks lastest veetis teatud osa ajast koos emaga, teine laps samal ajal isaga ning seejärel tuli aeg, kus lapsed said olla koos ühe vanema juures. Selline ettepanek

²¹⁹ C. Smart. B. Neale. It's My Life Too – Children's Perspectives on Post-Divorce Parenting. - Family Law (2000) 30, pp. 163-169.

²²⁰ R. Chrisholm. Children's Participation in Family Court Litigation. - Australian Journal of Family Law (1999) 13, pp. 197-218.

võeti nimetatud kaasuses mõlema vanema poolt vastu kergendustunde ja ülevate emotsioonidega ning see sai aluseks vanematevahelise konflikti lõpule.

Eeltoodud näite põhjal saab teha järelduse, et vanematel on oluliselt kergem aktsepteerida seisukohti, mis tulevad nende endi laste poolt, kui neid korraldusi, mida jagavad perekonna sisekliimat mittetundvad isikud.

Erialases lapse inimõiguste temaatikat kajastavas kirjanduses²²¹ on mindud isegi nii detailseks, et on võetud seisukoht, mille kohaselt tuleb edendada laste ligipääsu kvaliteetsele elektroonilisele- ja trükimeediale, massimeediale, raamatutele, ajakirjadele, raamatukogudele, raadio- ja televisiooniprogrammidele, et lapsed saaksid olla kursis enda õigustega ja seeläbi edukamalt osaleda sotsiaalelus. Laste jaoks peaks olema loodud selline koht, kust nad saavad sõltumatut informatsiooni ja kus nende küsimustele vastatakse.²²² Selline lähenemine on kindlasti toetav suuremate koolilaste puhul, kuid väiksemad lapsed vajavad siiski personaalset lähenemist konkreetse täiskasvanu kaudu. Sama seisukoht on välja tulnud ka Kanadas läbi viidud uuringust²²³, mille kohaselt on lapse jaoks väga oluline, et leiduks kas või üks hooliv täiskasvanu, kes last toetab ja tema seisukoha ära kuulab. Nimetatud inimene peaks olema kättesaadav vaid lapse jaoks (mitte teistele pereliikmetele) ja tema ülesandeks on selgitada lapsele tema ümber toimuvat ja vastata lapse küsimustele, samuti valmistada last ette ärakuulamiseks ja anda teavet last puudutavate otsuste osas. Selline roll on mitteteraapiline ja annab võimaluse luua usaldusel, austusel ja mõistmisel põhinev suhe lapse ja tugisiku vahel. Ettevaatusabinõuna on eelnevalt vajalik läbi viia ka isiku taustauuring, samuti on vajalik luua võimalused kaebuste esitamiseks, kui laps ei peaks sellise tugisiku tegevusega rahule jääma. Sellisel viisil saab välistada ka lapse asjatut asetamist ohvriolukorda, kuna lapsed on perekonna lagunemisel niigi kergesti haavatavad.²²⁴

Kanadas on olemas sellised juristid, kes on kaasatud perekonnavaidlusesse algusest peale ja kelle pearolliks on lapsele toeks olla.²²⁵ Samuti leidub Ameerikas spetsiaalse väljaõppe saanud ja kontrollitud tasutaga vabatahtlikke, tuntud kui C.A.S.A. (*Court*

²²¹ S. Langlaude. On How to Build a Positive Understanding of the Child's Right to Freedom of Expression. - Human Rights Law Review 10:1 (2010), pp. 43.

²²² *Ibid.*, p. 44.

²²³ International Institute for Child Rights and Development. *Op.cit.*

²²⁴ S. Williams. *Op. cit.*, p. 86.

²²⁵ *Ibid.*, p. 87.

Appointed Special Advocates)²²⁶ vabatahtlikud, kes kannavad sarnast rolli lapse toetamisel ja informeerimisel vaidlusprotsessi jooksul.

Igapäevaselt puutuvad nii sotsiaaltöötajad, laste advokaadid, psühholoogid jm esindajad (edaspidi nimetatud ka spetsialistid või professionaalid) kui ka kohtunikud kokku erinevate otsustustega, mille aluseks peavad olema lapse huvid – need on otsused, mis sügavalt puudutavad laste ja nende perede elusid. Töös eelmistes peatükkides käsitletud erinevad uuringud näitavad kõik üheselt, et lapsed soovivad anda oma panust nende otsuste tegemisse, mis neid puudutavad, ja nad leiavad, et nende poolt jagatav informatsioon on oluline ning aitab teha paremaid otsuseid kõigi jaoks.²²⁷

Lapsega kokku puutuvatel spetsialistidel on väga raske leida mittevõistlevaid viise lapse kaasamiseks perekonnavaidlustesse, sest tsiviilprotsessi olemus ei muuda seda ärakuulatava lapse jaoks just kergemaks.²²⁸

Alljärgnevalt on välja toodud käesoleva uurimustöö eelnevate peatükkide ja IICRD arvamuse põhjal koostatud 10 soovituslikku nõuannet lapsega kokku puutuvale praktikule, kuidas lapse ärakuulamisel lapse heolu huvides toimida.

Teadvusta perekonna laialimineku mõju lapsele. Lapsed, samamoodi nagu täiskasvanudki, on sügavalt mõjutatud toimunud sündmustest. Laste psühholoogiline ja sotsiaalne areng, samuti heaolu on vanemate lahkuminekuga korral kannatada saanud.²²⁹ Kui laps jäetakse teda puudutava otsuse tegemisest välja, siis selle tulemusel võivad tal tekkida järgmised kõrvalmõjud: äralõigatud tunne maailmast/üksildus, ärevus, hirm, kurbus, segadus, viha, raskused toimetulekul stressiga, igatsus ühe vanema tähelepanu järele, eemaldumine vanema-lapse suhtest, üldine kaotustunne ja usalduse kaotus vanemate ja täiskasvanute vastu. Kui aga

²²⁶ Court Appointed Special Advocates for Children (CASA) on ühendus, mille alla kuulub 995 programmi, mis tegutsevad vabatahtlike toetamisega laste õiguste ja huvide kaitsmise teostamisel kohtus. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.casaforchildren.org/site/c.mtJSJ7MPIsE/b.5301303/k.6FB1/About_Us_CASA_for_Children.htm, 16.04.2012.

²²⁷ S. Williams, C. Heykoop. Ten Tips for Legal Professionals. Meaningful Child Participation in Family Justice Processes. International Institute for Child Rights and Development 2010, p. 3. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://iicrd.org/system/files/TenTipsforLegalProfessionals.pdf>, 15.04.2012.

²²⁸ *Ibid.*, p. 4.

²²⁹ *Ibid.*, p. 5.

varakult seada esiplaanile lapse vajadused, siis on edukalt võimalik maandada vaidluse pingelisust ja vähendada selle kestvust. Lapsed soovivad võimalust kaasarääkimiseks, lapse vaadete ärakuulamine võib olla kasulik nii lastele endale kui ka peredele. Näitena saab siinkohal ära tuua ühe lapse arvamuse²³⁰, kes avaldas psühholoogile ärakuulamise käigus põhjused, miks ta pelgab isaga kohtuda. Selle põhjal said nii kohtunik kui ka psühholoog koostööd tehes lapse huvidest lähtudes vähendada lapse ja isa kohtumisi, kuna emotsionaalne lahusus oli mõjunud lapsele selliselt, et ta oli hakanud isa kartma.

Toeta last ja tema õigusi. Nagu eelnevalt juba käsitletud (vt punkt 1.1) , tuleneb lapse õigus olla ärakuulatud LÕK-i artiklist 12. Seega tuleb igale lapsele (olenemata vanusest) anda võimalus olla teda puudutavas õigusvaidluses ära kuulatud. Konkreetne viis ja võimalus, kuidas seda iga konkreetse lapse puhul efektiivselt läbi viia, on juba professionaali otsustada.²³¹ Võimalusi, nagu läbivalt käesolevas töös juba analüüsitud, on mitmeid ja laias valikus, tuleb vaid see õige vastavalt lapse arengutasemele valida.

Arvesta, et lapse võimed alles arenevad. LÕK-i artikkel 5 käsitleb lapse arenevate võimete kontseptsiooni, mille kohaselt suudavad lapsed kasvades ja arenedes võtta rohkem vastutust ning selles osas mängivad täiskasvanud inimesed suurt rolli.²³² Lapse osalemisvõimalust mõjutavad paljud näitajad, kaasa arvatud vanus, küpsus ja arenguline tase, verbaalne väljendamisoskus, tahe osaleda, kultuurilised faktorid, perekonnadünaamika, siseriiklik seadusandlus ja lapse emotsionaalne haavatavus. Enamik lapsi suudab juba alates 3. eluaastast pädevalt osaleda perekonnavaidlustes, alates 7. eluaastast on lapsed võimelised jagama oma seisukohti professionaaliga, kellel on olemas üldised teadmised lapse ärakuulamisest.²³³

Anna lapsele eakohast informatsiooni. Informatsioon aitab vähendada laste kaootilisust, ärevust ja/või enese süüdistamist. Lapsed vajavad asjakohast teavet oma olukorra ja üldise pildi kohta, sellisel viisil, mida nad suudavad mõista. Samas tuleb olla teadlik sellest, et lapsele antav informatsioon võib mõjutada lapse arvamust.

²³⁰ HMK lahend nr 2-10-10887. *Op. cit.*

²³¹ S. Williams. C. Heykoop. *Op. cit.*, p. 6.

²³² S. Langlaude. *Op. cit.*, p. 38.

²³³ S. Williams. C. Heykoop. *Op. cit.*, p. 7.

Näiteks ühes kaasuses soovis kolme lapse ema asuda oma uue partneriga teisele maale elama ja laste nõustaja küsis, kuidas lapsed kujutavad ette oma uut elukorraldust teisel maal.²³⁴ Samuti rõhutab ka Euroopa lapseõiguste rakendamise konventsioon lapse eakohase informeerimise olulisust, nagu eelnevalt juba töös käsitletud (vt punkt 2.1).²³⁵ Oluline on ka selge, lugupidav selgitus, kuidas edasine juriidiline protsess välja hakkab nägema ja milline on lapse roll selles. Lapsed tahavad ausalt teada, kellega nad oma vaateid peaksid jagama ja millised on tagajärjed.²³⁶ Samuti on siinkohal asjakohane jagada lapsele teavet erinevate teenuste kohta, et nad saaksid teha oma valiku, kuidas nad soovivad olla ärakuulatud.

Loo toetav õhustik lapse osalemiseks. Lastega perekonnavaidluses kokku puutuvatel professionaalidel on võimalus lapsi kaitsta, samas austades osapoolte huvi jõuda lahenduseni. Lapse soov ennast avada sõltub sellest, millised on lapse eelnevad kogemused ärakuulamisel või seisukoha väljendamisest.²³⁷ Neil on võimalus luua lastele toetav keskkond läbi selle, et kohe alguses selgitatakse välja, kuidas seada esikohale lapse parimad huvid. Selleks on vaja harida ka vanemaid ja nõustajaid, kuidas nende endi käitumine lapsi mõjutab. Näiteks vanemad peavad aru saama, et pikaleveninud pingelisel tüdil võivad olla negatiivsed mõjud ühe vanema ja lapse suhetele.²³⁸ Samuti tuleb hoiduda lapse ees ühe vanema või pereliikme halvustamisest ja mahategemisest. Alati tuleb meeles pidada, et lapse seisukoht ja lapse huvid ei pruugi ega peagi kattuma. Kuula last ja proovi asetada ennast tema olukorda, et mõista lapse seisukohta ja tee see teatavaks ka otsusetegijatele.

Kuula ära lapse seisukoht. Olenamata sellest, kas tegu on kohtuniku, sotsiaaltöötaja, lapse esindaja, mediaatori, psühholoogi vms spetsialistiga, on neil alati võimalus laps ära kuulata (vt punkt 2). Siia alla kuuluvad ka sellised tegevused, kui laps osaleb peremediatsioonil (vt punkt 3.3), kohtub privaatsest kohtunikuga või on ärakuulamisel kolmanda neutraalse osapoole juuresolekul, kes kõik annavad lapsele omal viisil teavet vaidluse kohta. Siinjuures on oluline pöörata tähelepanu teatud seikadele, nagu näiteks isiklikud eelarvamused, iganenud teadmised, oletused, kultuuriline taust.

²³⁴ R. Hunter. *Op. cit.*, p. 291.

²³⁵ European Convention on the Exercise of Children's Rights, Article 6.

²³⁶ S. Williams. C. Heykoop. *Op. cit.*, p. 8.

²³⁷ R. Hunter. *Op. cit.*, p. 291.

²³⁸ S. Williams. C. Heykoop. *Op. cit.*, p. 9.

Vajalik on loa küsimine kõikidelt osapooltelt; pane paika alusreeglid, millest ärakuulamisel juhinduda; lepi osapooltega kokku, et neile antakse lapse vaadete osas tagasisidet või kui laps soovib midagi jätta enda ja professionaali vaheliseks saladuseks, siis seda peab austama. Selgita lapsele protsessi ja lapse osa selles, ootusi, kellega lapse arvamust jagatakse, konfidentsiaalsust jms.²³⁹ Kuula. Kuula. Kuula.

Kindlusta, et täiskasvanud võtaksid lapse seisukohta arvesse. Spetsialisti ülesandeks on kindlustada ja märgata, et lapse vaadetega ka arvestatakse, sest just lapse vaadete ja huvide kaalumisel jõutakse otsuse tegemiseni (vt pikemalt punktis 1.3). Alljärgnev näide toob välja, kuidas vanemad ja 11-aastane laps saavad üksteisest mööda rääkida:

„Külastuspäev toimub siis, kui mina selleks soovi avaldan, kuid see ajab mind täiesti segadusse. Ma pean helistama ise isale ja kui see vanematele parasjagu ei sobi, siis jääb see ära. Aga mina tahaksin väga isa näha.“²⁴⁰

Eeltoodud näitest nähtub, et sellise situatsiooni puhul ei ole vanemad tegelikult mõistnud, mida tähendab lapse huvides tegutsemine. Lapse huvides on kohtuda ja suhelda mõlema vanemaga ning vanematel on kohustus seda ka vastavalt korraldada.²⁴¹

Kinnita lapsele, et tema ei ole otsustaja. Lapse tahte arvestamine ei tohi jätta lapsele muljet, et otsuse langetab tema ise või et ta peab vanemate vahel otsustama.²⁴² Lapsed, kes on valmis oma vaateid jagama, peavad saama kinnitust, et nemad ei ole vastutavad oma perekonna lõppotsuse eest. Seega tuleb lapsele selgitada, et otsuse tegemine on suurte pädevuses, kuid lapse vaateid võetakse täie tõsidusega – koos teiste tõenditega – kogu otsutamisprotsessi jooksul.²⁴³ Selline suhtumine aitab lastel maha võtta pingeid, mida nad tavaliselt oma rollis tunnevad.

Anna lapsele tagasisidet. Uuringud näitavad, et kui lastele anda neid puudutavates otsustes sõnaõigus, tunnetavad nad, et neid on ära kuulatud ja nad mõistavad toimunut

²³⁹ S. Williams. C. Heykoop. *Op. cit.*, p. 10.

²⁴⁰ *Ibid.*, p. 11.

²⁴¹ PkS § 123 lg 1.

²⁴² E. Liiv. *Op. cit.*, lk. 261.

²⁴³ S. Williams. C. Heykoop. *Op. cit.*, p. 12.

ja seda, mida otsustati. Sellisel juhul tunnevad lapsed ennast hästi, olenemata otsuse sisust.²⁴⁴ Professionaalidel on alati võimalus anda lastele tagasisidet, mis nende esitatud seisukohtadest sai, samuti kinnitada lapsele, et tema vaateid võeti arvesse. Näiteks üheks võimaluseks on kohtunikul kirjutada otsus arusaadaval viisil või kohandada mingi osa otsusest lapse jaoks. Kuid professionaal võib konsulteerida ka lapsevanematega, kuidas oleks kohane lapsele otsusest teatada.²⁴⁵ Juhul kui kohtunik või perenõustaja on otse lapsega rääkinud, siis nüüd on sobiv aeg uuesti kohtuda ja selgitada, millised on tagajärjed. Samuti võib selles faasis kaasata neutraalse osapoole, kes võtab selgituskohustuse enda peale ning vastab ka lapse tekkivatele küsimustele.

Kontrolli üle. Nagu käesoleva peatüki alguses juba käsitletud, ei ole lapse osalemine ühekordne sündmus, vaid jätkuv osa juriidilisest vaidlusest. Informatsiooni jagamine toimuva kohta mõjutab lapsi, seega on oluline, et lapsele antakse ruumi esitada küsimusi ja avaldada oma arvamust. Eelkõige on see tähtis sellistel juhtudel, kus lapsed ja nende pered on kaasatud pikkadesse vaidlustesse. Näiteks 8-aastane laps, kes väljendas oma arvamust pikale veninud protsessi alguses, võib kasvades ja kahe, kolme või viie aasta jooksul oma seisukohta muuta.²⁴⁶ Samas võib ette tulla lapse meeleolu muutust ka lühema perioodi vältel. Näiteks laps, kes on isaga veetnud pika ja meeleoluka nädalavahetuse, võib esmaspäeval leida, et just isa on see inimene, kelle juures ta soovib elada. Samas ema, kes toob lapse ärakuulamisele pärast eelmisel õhtul toimunud vaidlust koolitööde üle, ei pruugi olla lapse poolt sama soositud.²⁴⁷

3.2. Perekonnakohtu eelised tavakohtu ees

Mitmetes riikides, nagu näiteks Saksamaal, Suurbritannias, Austraalias, Kanadas ja Ameerika Ühendriikides, on perekonnavaidluste tarbeks eraldi perekonnakohtud, mis lahendavad erinevaid pere- ja noorteprobleeme, nagu näiteks abielulahutus,

²⁴⁴ P. Parkinson. J. Cashmore. Children's and Parent's Perceptions of Children's Participation in Decision-Making After Parental Separation and Divorce. *Op. cit.*, p. 96-102.

²⁴⁵ S. Williams. C. Heykoop. *Op. cit.*, p. 13.

²⁴⁶ *Ibid.*, p. 14.

²⁴⁷ R. Hunter. *Op. cit.*, p. 291.

lapsendamine, hooldusõigus, suhtluskorra reguleerimine, eestkoste määramine, aga lisaks eelnevatele tsiviilasjadele ka alaealiste õigusrikkumisi.

Perekonnoakohtus on lapse õigused oluliselt paremini kaitstud kui tavakohtus, sest spetsialiseerunud kohtus töötavad vastava väljaõppe saanud spetsialistid, kes oskavad pöörata lapse probleemidele tähelepanu ja välja pakkuda lahendusi (näiteks spetsialisti kaasamine).²⁴⁸ Selline erialane spetsialiseerumine saab toimida üksnes ühtses perekonnoakohtus.

Suurbritannias loodi lähtuvalt LÕK-ist 1997. a perekonnoakohus, mille kasuks räägivad kohtunikud, kes omavad spetsiaalset koolitust lapse arengutaseme ja vajaduste osas.²⁴⁹ Pühendumine perekonnoasjadele läbi aastate on võimaldanud probleemiga süvitsi minna ja töötada välja meetmed, mis aitavad lapsi võimalikult palju säästa. Näiteks on eelnimetatud kohtus arvestatud laste ja nende perede heaoluga. Sellest tulenevalt ei kanna kohtunikud talaari, osapooled istuvad kõik ümarlaua taga, et leida lahendusi tekkinud olukorrale ja kogu kohtu personal annab oma panuse selleks, et luua sõbralik ja informatiivne õhustik. Samuti on perekonnoakohtul erinevate vanuserühmade tarvis olemas vastavalt sisustatud lastetoad. Selline integreeritud lähenemine toetab laste osalemist perekonnavaidlustel, eriti kui kaasatakse erinevaid teenuseid ja professionaale. Näiteks võimalus pakkuda nõustamisteenust ja õigusabi koos koolitatud kohtunikuga tähendab seda, et laps saab kasutada neid abistavaid võimalusi lähtuvalt oma vajadustest.²⁵⁰

Saksamaal on kõigi abielu ja abielulahutusega kaasnevate asjade osas GVG § 23b järgi vastavalt nende funktsioonidele pädevad perekonnoakohtud.²⁵¹ Eestis lahendavad perekonnoasju maakohtud, ringkonnoakohtud ja Riigikohus, meil ei ole eraldi perekonnoakohtuid. Kuigi esmapilgul võivad perekonnoasjad tunduda väga lihtsad ja elulised, on tegelikult tegemist väga keerukate ja kaalukate otsustega, millel on inimeste eludele pikaajaline mõju. Samuti on Ameerikas laialdaselt levinud perekonno- ja noortekohtud, kus lahendatakse erinevaid perekonnavaidlusi alates abielulahutusest kuni hooldusõiguse ja elatise väljamõistmiseni, samuti noortega

²⁴⁸ Aucamp, F.P. A Family Court for Virginia. - University of Richmond Law Review, Vol 13, pp. 885-886.

²⁴⁹ London Region Family Courts Centres. Londoni piirkonna perekonnoakohtute süsteem.

Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukxi/2003/2960/contents/made>, 10.02.2012.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ A. Lüderitz. Perekonnoõigus 2005, lk 165.

seotud õigusrikkumisi. Sellise kohtusüsteemi loomisel lähtuti põhimõttest, mille kohaselt saaks kõik eelnimetatud lauses välja toodud vaidlusküsimused nn ühe katuse alla paigutada.²⁵²

Perekonnakohtus on võimalik koondada ühte struktuuri mitmeid erinevaid teenuseid just perekonnavaidluste otstarbeks, mis teenib eelkõige laste heaolu, seda seetõttu, et ühe katuse all on võimalik pakkuda kompleksseid lahendusi erinevate teenuste ja ekspertide näol. Näiteks kui kohtumajas on juba tööl psühholoogiline nõustaja, lapse juriidiline nõustaja ning spetsialiseerunud kohtunikud, siis lapsel on ligipääs nendele teenustele kohe, kui selline vajadus peaks ilmema.²⁵³

Eeltoodu põhjal saab perekonnakohtu kasuks välja tuua neli peamist argumenti: kohtulik järjepidevus peredega, informeeritud kohtunikud ja paremad otsused perede jaoks, peresõbralikkus ja mugavus ning lisateenuste kättesaadavus. Alljärgnevalt analüüsitakse nimetatud perekonnakohtusüsteemi eeliste sisu lähemalt.

Kohtulik järjepidevus perekondadega. Ühe külje pealt on kohtunikul võimalik saada ülevaade ühe perekonnaga seotud erinevatest kohtuasjadest. Teise külje pealt on aga perekonnal erinevate juhtumite puhul üks ja sama kohtunik, kes juba perekonda teab.²⁵⁴ Selline lähenemine ei ole alati reeglilik, sest teatud juhtudel on just vajalik erinevate kohtunike kaasamine asja lahendamisesse, kuna võib ette tulla olukordi, kus perekonna suhted kohtuga muutuvad liialt familiaarseks. Samas võib kohtuniku puhul tekkida oht, et ta võib tööalaselt n-ö läbi põleda, kuna kohtunik peab igapäevaselt tegelema inimeste murede ja sotsiaalsete probleemidega ehk teisisõnu perekonna „musta pesuga“. Siiski kaalub ühe kohtuniku järjepidev tegelemine sama perekonnaga üles kõik eelnimetatud riskid, kuna üks ja sama kohtunik suudab tegutseda efektiivsemalt ja teha parema otsuse kui mitu erinevat kohtunikku sama perekonnavaidluse juures.²⁵⁵

²⁵² R.W. Page. What is a Family Court? Family Courts: An Effective Judicial Approach. - Juvenile & Family Court Journal 1993, Vol 7, pp. 8-9.

²⁵³ S. Williams. *Op. cit.*, p. 74.

²⁵⁴ R.W. Page. *Op. cit.*, p. 9.

²⁵⁵ H.T. Rubin. Families in Court: Will a Family Court Do It Better? - Behavioral Sciences and the Law (1998), no 16, pp. 173-174.

Informeeritud kohtunikud ja paremad otsused perede jaoks. See on üks kaalukamaid argumente perekonnaprobleemide eelistamisel tavakohtule. Paljude riikide kohtusüsteemides lahendatakse perekonnaprobleemi erinevates kohtutes, kus puudub kontakt teiste kohtutega. Tulemuseks võib olla selline olukord, kus kohtunikul puudub informatsioon, mida teine kohtunik on teinud ja millistest põhjustest lähtuvalt. Näiteks üks kohtunik lahutab poolte abielu ja määrab lapse elukohaks isa elukohta, samas teadmata, et isa on kriminaalkorras karistatud lapse väärkohtlemise eest.²⁵⁶ Eestis on eelnimetatud olukorra esinemine küllaltki vähetõenäoline, kuna kohtunike igapäevases töös on kasutusel üleriigiline kohtute infosüsteem (KIS)²⁵⁷ ja tõenäoliselt tuleks selline juhtum ilmsiks ka menetlusosaliste endi poolt esitatud seisukohtadest. Samas võib siin esineda oht, kus liiga informeeritud kohtunikul kujuneb juba enne otsuse tegemist välja isiklik seisukoht, mis takistab tal edasi liikuda parema otsuse tegemise suunas. See on täiesti võimalik. Kuid sellisel juhul saab sellise olukorra ilmsiks tulekul kohtuniku antud jutumi lahendamise ajutiselt kõrvaldada.²⁵⁸

Peresõbralikkus ja mugavus. Erinevad pereliikmed üldjuhul ei soovi jagada oma perekonna üksikasju erinevate ametiisikute vahel. Eriti kui see puudutab laste kaasamist perekonnaprobleemidesse ja erinevates ametkondades käimist ja arvamuste kogumist. Kohtunik, kes perekonda tunneb ja sellega tegeleb, suudab palju tõhusamalt ära kuulamise läbi viia. Lisaks on perekonnaprobleemi ruumid sisse seatud selliselt, et vältida range kohturuumi õhustiku tekkimist, mis tavakohtus on just taotluslik. Seega on perekonnaprobleemil suurem potentsiaal, et kaasa aidata ühtse, toetava ja täielikuma sekkumisega perekonnaprobleemi lahendamisele. Perekonnaprobleemil kui laia spektriga spetsialiseerunud asutusel on olemas ka erialateadmised perekonna vajadustest ning võimalused laiematele seostele, mis on suunatud perede informeerimisele, toetamisele ja abistamisele.²⁵⁹

Efektiivselt koordineeritud toetavad lisateenused peredele. Perekonnaprobleemi struktuur pakub suurepäraselt võimalust tõhustada koostööd erinevate teenustpakkuvate spetsialistide kaasamise näol kas siis tervet peret kaasates või individuaalselt

²⁵⁶ *Ibid.*, p. 175.

²⁵⁷ Eesti kohtusüsteemi tutvustav kodulehekül. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.kohus.ee/kohtulahendid/index.aspx>, 14.04.2012.

²⁵⁸ H.T. Rubin. *Op. cit.*, p. 176.

²⁵⁹ *Ibid.*, pp. 178-179.

lähenedes. Sellisel moel on võimalik vähendada kohtuniku ainuisikulist mõju ja saada objektiivne tulemus läbi õiglase, kiire, ökonoomse ja läbipaistva arutelu, eesmärgiks saavutada lapse huvidest lähtuv kohtuotsus. Siia alla kuuluvad nii kohtu palgal olevad perelepitajad kui ka väljastpoolt kohtumaja palgatud mediaatorid, sotsiaaltöötajad, eestkoste hindajad, psühholoogid ja psühhiaatrid, koduvägivalla eksperdid ja muu vastav personal.²⁶⁰ Vanemate ja pere koostöö saavutamiseks saavad nõustajad kasutada selliseid koolitusprogramme, mis suunavad osalejate tähelepanu emotsionaalsest ja juriidilisest küljest abielulahutuses osalevate laste vajadustele, samuti muudele võimalustele, kuidas pärast abielu lõppemist omavahel konstruktiivselt suhelda.

Lapse kaitsjaid ja advokaate on kohtul õigus palgata nii avalikust- kui ka erasfäärist, vastavalt konkreetse juhtumi erivajadusest lähtuvalt. Kohtumõju ulatus on tunduvalt suurem, kui toetavad spetsialistid töötavad kohtu alluvuses, kuna kohtuvälised eksperdid tegelevad lahenduste leidmise ja koostöö võimaluste otsimise asemel kohtule suunatud kriitikaga.²⁶¹ Näiteks on paljud teenusepakkujad väga kõrgelt spetsialiseerunud, omades rõhusasetust pigem probleemi lahendamisele kui selle ennetamisele, mis aga raskendab teraapilist lähenemist perekonnaõiguslike otsuste tegemisel. Paljudel juhtudel soovivad kohtunikud esindajatel omavahel laua taha istuda ja proovida saavutada kompromiss. Perekonnakohtus on kohtunikul sellist olukorda lihtsam korraldada, kui esindajad ja pereliikmed on juba eelnevalt spetsialistidega koos proovinud omavahelist kokkulepet saavutada.²⁶²

Autor asub eeltoodu põhjal seisukohale, et ka Eesti justitsüsteemis tasub kaaluda perekonnakohtute positiivsete külgede rakendamist. Perekonnavaidluste spetsialiseerunud eriharidusega kohtunikud, last ja perekonda toetavad ekspertteenused ja pingevaba õhustik oleksid kindlasti suureks abiks lahenduse leidmisel sellise keerulise ning raske elusündmuse keerises, nagu perekonnavaidlus seda paraku on.

²⁶⁰ *Ibid.*, p. 179.

²⁶¹ H.T. Rubin. *Op. cit.*, p. 180.

²⁶² *Ibid.*, pp. 181-183.

3.3. Lapsi kaasava mediatsiooni pakutavad võimalused

Kaasaegne perevaidluse lahendamine ei pea alati toimuma formaliseeritud kohtumenetluse käigus. Poolte jõudmisel konsensuseni kohtu(menetluse) abita on mitmeid häid külgi nii poolte endi kui ka üldise konfliktide lahendamise kultuuri arengu jaoks Eestis.²⁶³ Nagu juba eelnevalt mainitud (vt lk 3), siis on abielulahutuste kasv tõusev "trend" üle Euroopa. Justiitsüsteemid mitmetes riikides on seetõttu ülekoormatud ja otsivad lahendusi alternatiivsete võimaluste näol. Samuti on sellega kaasnenud kulude tõus nii indiviididele otse kui ka valitsustele ning tõusnud teadlikkus sellest, et õigussüsteem kui mehhanism on limiteeritud valikutega perekonnavaidluste lahendamisel teinud mediatsioonist alternatiivi või siis on sellest saanud osa juriidilisest protsessist.²⁶⁴ Mediatsioon annab võimaluse vähendada vanematevahelise konflikti suurust ja sellest situatsioonist tingitud kahjulike mõjude ulatust lastele, kes satuvad vanemate lahkumineku keskmesse.

Rostocki Liidumaaülemkohus (*Oberlandesgericht Rostock*) on öelnud, et vanematel ei ole mitte vaid kohustus lubada lapsel suhelda teise lapsevanemaga, vaid neil on ka kohustus sellist suhtlust edendada²⁶⁵, ehk teisisõnu lasub neil kohustus teha omavahel koostööd.

Mediaatori rolliks on:

- pakkuda osapooltele turvaline ja neutraalne kohtumispaik;
- kujundada turvaline ja erapooletu õhkkond, kus mõlemad osapooled tunnevad end võrdselt aktsepteerituna;
- juhtida lepitusprotsessi, suunates osapooli omavahelisele koostööle. Eelduseks tulemuslikule lepitusele on osapoolte usk ja soov olukorrale lahendus leida;

²⁶³ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 487 SE. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/?eelnou_nimi=lepitusseaduse+eelnõu&tk_valik=tk_toos&pealkiri_otsi=pealkiri_ainult&eelnou_nr=487+SE&akppp=-1&akpkk=-1&akpaa=-1&lkppp=-1&lkpkk=-1&lkpaa=-1&koosseis=12&juhtivkomisjon=%25&algataja=%25&eelnou_type=%25&x=24&y=13&op=ems&page=en_laiendatudtulemused&etapp=&emshelp=true, 22.04.2012.

²⁶⁴ A.L. James. G.M. Haugen. M. Rantalaiho. R. Marples. The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England. - International Journal of Children's Rights 18 (2010), p. 315.

²⁶⁵ U. Wanitzek. Op. cit., S. 943.

- aidata osapooltel tulla toime raskete emotsionaalsete küsimustega, mis on tekitanud arusaamatusi omavahelises suhtes, ning aidata neil mõista teineteise seisukohti;
- aidata osapooltel leida lahendus, mis sobiks mõlemale;
- aidata osapooltel vormistada toimiv kokkulepe.²⁶⁶

Riigiti on see, kes võib olla lepitajaks ja milliseid lepitusorganeid eksisteerib, väga erinev.²⁶⁷ Lepitajad võivad olla lihtsalt eraõiguslikud isikud, kes osutavad seda turul tavalise teenusena (levinud Iirimaal ja Suurbritannias)²⁶⁸. Riik ei pruugi eraõiguslike lepitajate tegevust või nende kvaliteeti reguleerida, jättes selle lepitajate iseregulatsiooni hooleks (Saksamaal). Sellisel juhul tegutsevad praktikas sageli kutseorganisatsioonid, mis valvavad ise organisatsiooni kuuluvate lepitajate taset. Riik võib eraõiguslike lepitajate üle ka ise järelvalvet teostada, kandes neid nimekirja ja kontrollides perioodiliselt nende kutseoskusi (Austrias). Lepitajad võivad olla ka riigi poolt asutatud ja finantseeritavad ning olla osaks riigihaldusaparaadist (Soomes, Rootsis, Saksamaal)²⁶⁹; sellisel juhul on nende tegevus ka õigusaktidega reguleeritud. Lõpuks võib lepitamine toimuda ka kohtute juures (nagu eelnevalt käsitletud punktis 3.2) ja kohtunike poolt kohtusüsteemi raames.

Järgnevalt uuritakse lähemalt, kuidas toimuvad perelepitusprotsessid Suurbritannias ja Norras. Nimetatud riigid on osutunud valituks seetõttu, et mõlemas riigis on mediatsiooni kasutamine perekonnavaidlustes tõusvalt populaarne, samas esineb erinevusi lähenemisviisides, lisaks on mõlemal riigil perelepituses muljetavaldav kogemustepagas.

Suurbritannias on mediatsioonile pandav rõhuasetus tuntav juba valitsuse kaudu, kus 1996. a perekonnaseaduse aktis (*Family Law Act*)²⁷⁰ suurenesid avaliku sektori kaudu rahastatud mediatsiooni võimalused ja valitsus näitas selle sammuga, et mediatsioon

²⁶⁶ Eesti Lepitajate ühing, mis tegeleb perelepitajate valdkonna väljaarendamisega üle Eesti Vabariigi. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.lepitus.ee/perelepitus.html>, 15.03.2012.

²⁶⁷ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. *Op.cit.*

²⁶⁸ Mediation in UK - kodulehekülg lepitajate teenuste kohta Ühendkuningriikides. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mediationuk.org.uk/>, 22.04.2012.

²⁶⁹ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. *Op.cit.*

²⁷⁰ Family Law Act 1996 c.27. Ühendkuningriikide perekonnaseadus. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/contents>, 23.04.2012.

peaks olema esimene eelistatud võimalus kohtutee asemel perekonnavaidluse lahendamisel. Suurbritannia arvates on lapse heaolu nimel oluline vähendada kohtulikku sekkumist sellistesse olukordadesse, lastes vanematel endil võtta vastutus lahenduse leidmisel ja oma laste tulevikuplaanide korraldamisel. Seega on lapse parimates huvides tegutsemine võrdsustatud sellega, kui saab lahendatud vanematevaheline konfliktisituatsioon. Kuigi Suurbritannias ei ole mediatsioon kohustuslik ja kohus ei saanud varem nõuda mediatsioonil osalemist, siis nüüd on see muutumas. Nimelt on kohtul õigus anda range korraldus või soovitada pehmemalt paaril osaleda mediatsiooni võimaluste infokoolitusel või vanemate informeerimisprogrammis. Üks olulisemaid organisatsioone, mis on spetsialiseerunud mediatsiooniteenustele just laste huvide välja selgitamisel ja laste ärakuulamisel, on CAFCASS (vt ka ülaltoodud punkti 2.2). Suurbritannia peremediatsiooni kolledži²⁷¹ praktiseerimise kodeks rõhutab, et kogu mediatsiooniprotsessi põhirõhk peab olema suunatud lapse huvidele. Kodeks kehtestab perelepitajatele kohustuse suunata vanemaid mõtlema oma lapse soovide ja tunnete üle, samuti otsutama, kas lapsi tasuks otse kaasata lepitusprotsessi.²⁷²

Norra kuningriigis on alates 2007. aastast peremediatsioon kohustuslik nii abielupaaridele kui ka vabaabielus elavatele paaridele, kes hakkavad lahku minema ja kellel on alla 16-aastaseid lapsi. Kahele juhule kolmest eelneb enne abielulahutuse sisse andmist kohustuslik peremediatsioon või vabaabielus olevate isikute puhul eeliste saamine, kuid mediatsioon on kohustuslik ka hooldusõigusega seotud vaidluste puhul enne kohtusse pöördumist. Perelepitusteenuste osutamiseks on Norra riik välja arendanud mitmekülgse lepitusteenuste võrgustiku.²⁷³ Kui peaks juhtuma, et hooldusõigusega seotud vaidlus jõuab kohtusse enne, siis võib ka kohtusiseselt saada perenõustamisteenust sellel eesmärgil, et vanemad saavutaksid lapse osas kokkuleppe. Uuringud (Skjorten, 2005) näitavad, et ligi 90% vanematest saavutab kokkuleppe kas enne või siis peremediatsiooni käigus ja kaob vajadus kohtu poole pöördumiseks.

²⁷¹ UK College of Family Mediators. Arvutivõrgus. Kättesaadav:

http://www.collegeofmediators.co.uk/index.php?option=com_rokdownloads&view=file&Itemid=28
04.04.2012.

²⁷² A.L. James, G.M. Haugen, M. Rantalaiho, R. Marples. *Op. cit.*, pp. 316-320.

²⁷³ Norway.no. Tegemist on virtuaalse portaaliga, kust leiab laia valiku avaliku sektori poolt pakutavaid nõustamisteenuseid ja kus on ära toodud arvukate perenõustajate kontaktid terve Norra riigi piires. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.norway.no/styresmakter/kvaliste.asp?id=45581>,
23.04.2012.

Norras viivad peremediatsioonid läbi enamjaolt perenõustamiskeskused ja enamik mediaatoreid omavad psühholoogi, sotsiaaltöö või sellesarnast haridust, kuigi mõningatel juhtudel tegutsevad selles valdkonnas ka kirikuõpetajad ja advokaadid.²⁷⁴ Kohustusliku peremediatsiooni eesmärgiks on saavutada kokkulepped laste osas – vanemlik vastutus, kelle juures laps elama hakkab ja suhtluskorra määramine – lapse parimatest huvidest lähtudes. Eesmärgiks on saavutada kirjalik kokkulepe, kuid see ei ole hädavajalik²⁷⁵ ja abielu lahutamiseks on vajalik vaid tõend, mis näitab, et nad on osalenud ühetunnisel kohustuslikul mediatsiooniseansil, olenemata sellest, kas selle käigus kokkuleppele jõutakse või mitte. Norra riik pakub perele kuni kolme tasuta vabatahtlikku peremediatsiooni seanssi ning pärast seda veel lisaks kolme järgmist seanssi, kui mediaator peab seda põhjendatuks. On leitud, et vanematevaheline kokkulepe eraldiseisvana ei ole piisavalt tõhus laste elu korraldamisel, et tagatud saaksid lapse huvid. Selleks tekkiski vajadus universaalse süsteemi järele, mis jälgiks, et lapse huvid oleksid iga juhtumi puhul kesksel kohal. Siiski on üllatav, et Norras on lapse osalemine peremediatsioonis siiani pigem erand kui reegel ja lapsele sõna andmine sõltub sellest, kas vanemad seda toetavad või mitte.²⁷⁶

Erinevus nende kahe riigi vahel seisneb veel ka selles, et kui Norras ei ole kokkulepet, kuidas peaks lapsi mediatsiooniprotsessi kaasama, siis Suurbritannias on see konkreetse mediaatori otsustada, kuidas ta hindab konkreetset juhtumit ja olukorda, kas laps tuleks kaasata eraldi või koos vanematega otse lepitusmenetlusse.

Austraalia on alates 1995. aasta perekonnareformi seadusest võtnud kasutusele mitmeid uusi meetmeid, et täiendada erinevaid praktikaid perekonna ja eriti laste nõustamises ja mediatsioonis.²⁷⁷ Muudatused õigusregulatsioonis on tõstnud vanemliku vastutuse ulatust ja julgustanud vanemaid aktiivselt arvestama lapse parimate huvidega ning kasutama alternatiivseid meetmeid, et lahendada perekonnakonflikte ja arusaamatusi. Samuti on Austraalia võtnud suuna lapse huvide

²⁷⁴ A.L. James. G.M. Haugen. M. Rantalaaho. R. Marples. *Op. cit.*, pp. 321-322.

²⁷⁵ Kokkulepe, mis on vanemate poolt kirja pandud, ei oma sellises kontekstis juriidilist kaalu ja sellele ei saa vaidluse puhul tugineda. Vanematel on õigus küsida maakonna kubernerilt kokkuleppe jõustamist, kuid vastasel juhul ei ole see kohustuslik ja riigil ei ole kontrolli sellise kokkuleppe üle.

²⁷⁶ A.L. James. G.M. Haugen. M. Rantalaaho. R. Marples. *Op. cit.*, pp. 323-325.

²⁷⁷ Australian Government. Child inclusive practice in family and child counseling and family and child mediation. 2006 s. 3, The Project Story. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.facs.gov.au/internet/facsinternet.nsf/aboutfacs/programs/families-CIPcontents.htm>, 23.03.2012.

välja selgitamiseks nõustamis- ja mediatsiooniprotsessides. Austraalia valitsus leiab, et sellisest lähenemisest said kasu kõik pooled – nii lapsed kui ka nende vanemad.

Austraalias 183 perekonna hulgas nelja aasta jooksul läbi viidud uuring²⁷⁸ näitas, et need pered, kes käisid koos lastega mediatsiooniseansil, kogesid oluliselt paremaid omavahelisi suhteid ja sattusid samuti väiksema tõenäosusega kohtuvaidlustesse. Need lapsed, kes olid saanud oma tundeid ja arvamust väljendada, ütlesid, et neil oli vähem stressi. Nüüd juba varasesse teismeliseikka jõudnud lapsed, kes kaasati neli aastat tagasi mediatsiooni, käituvad hiljem, võrreldes nende lastega, keda ei kaasatud peremediatsiooni, oluliselt paremini ning samuti on nad rahul oma praeguse elukorraldusega. Samuti naudivad last kaasavas mediatsioonis osalenud isad paremaid suhteid oma lastega. Kuigi paljudel isadel oli esialgu vähem aega oma lastega suhtlemiseks, on neil tänaseks lapsega koos veedetud päevade arv suurenenud, võrreldes selles grupis osalenud isadega, kes last kaasavas mediatsioonis ei osalenud.²⁷⁹

Eestis peab kohtunik last puudutavas vaidluses nii vara kui võimalik ja igas menetlusstaadiumis püüdma suunata asjaosalisi vaidlusküsimust kokkuleppel lahendama.²⁸⁰ Selleks saab kohus lepitusseaduse²⁸¹ § 11 lg 2 alusel saata lapsevanemad perenõustaja juurde.

Riigikohus on väljendanud seisukohta²⁸², et lepitusmenetluse esmane eesmärk on lahendada lepitusosaliste vaidlus nende kokkuleppel ning et lepitusmenetlus algab LepS § 11 lg 1 järgi eelkõige juhul, kui lepitusosalised on jõudnud kokkuleppele asja lahendamises lepitaja juures ning lepitaja on alustanud lepitusmenetlust. Seega toimub lepitusmenetlus üldjuhul siis, kui pooled soovivad omavahelise vaidlusküsimuse lepitaja vahendusel lahendada. Samas loetakse lepitusmenetlus LepS § 11 lg 1 järgi alanuks ka siis, kui kohus on saatnud isikud asja lahendamiseks lepitaja juurde. Sellest tulenevalt saab kohus TsMS § 4 lg 4 ja LepS-i eelnimetatud sätete järgi saata menetlusosalised vaidluse kokkuleppel lahendamiseks lepitaja vastuvõtule.

²⁷⁸ J. McIntosh. C. Long. L. Moloney. Child- Focused and Child- Inclusive Mediation: A Comparative Study of Outcomes. - Journal of Family Studies. April 2004, Vol. 10, No. 1, pp. 87-95.

²⁷⁹ A. Horin. Divorced from your child's reality. Family Law Web Guide. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.familylawwebguide.com.au/news/pg/news/view/607/index.php&filter=10>, 16.01.2012.

²⁸⁰ TsMS § 561 lg 1.

²⁸¹ Lepitusseadus, vastu võetud 18. novembril 2009. – RT I 2009, 59, 385.

²⁸² RKTL määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-64-10. *Op. cit.*

Kuigi kohtupraktikas leidub viiteid selle kohta, et kohus on suunanud ja saatnud²⁸³ osapooled perelepitaja juurde, on juhtinud tähelepanu võimalusele kasutada perenõustaja abi²⁸⁴ ja ka soovitanud²⁸⁵ lapsevanematel nõustamisteenust kasutada, siis ei ole antud otsustes kajastatud, kas lepitusteenusest oli osapooltele ka reaalselt abi kokkuleppe saavutamiseks. Samas esineb ka olukordi²⁸⁶, kus perelepitus ei toonud oodatud tulemusi sel põhjusel, et üks osapooltest ei pidanud oluliseks perenõustaja vastuvõtule ilmuda.

Eestis toimub lepitajaga kohtumisi olenevalt osapoolte koostöövalmidusest keskmiselt kolm kuni kuus korda. Üldjuhul toimuvad kohtumised koos partneriga, kui lepitaja ei ole otsustanud esimesel kohtumisel teisiti. Mõnikord on kohtumine partneriga ühise laua taga pärast emotsionaalset erimeelsuste avaldamist raske ning nende paaride puhul kohtub lepitaja alguses kummagi osapoolega eraldi. Keskmiselt kestab individuaalne kohtumine üks tund ja ühiskohtumine ehk seanss poolteist tundi.²⁸⁷ Enamikel juhtudel lõpevad lepitusprotsessid kirjaliku kokkuleppega, kus on kirja pandud osapoolte omavahelised suusõnalised kokkulepped koos kõigi asjasse puutuvate detailidega. Kui kokkulepe on osaks juriidilisest lahutusprotsessist või soovivad osapooled ise kokkuleppe seadustada, võivad nad taotleda selleks seaduslikku kinnitust.

Kui lahku minna otsustanud paaril on raskusi oma laste informeerimisega, siis võib pakkuda neile võimalust rääkida pere uuest elukorraldusest lepitaja juuresolekul ja toel.²⁸⁸ Samas on spetsialistid²⁸⁹ arvamisel, et mediatsioon on tulemuslik vaid siis, kui see on pikaajaline, st minimaalselt peaksid regulaarsed kohtumised ja koostöö perelepitajaga kestma vähemalt pool aastat.

²⁸³ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 30.05.2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-32-11. K.P avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks.

²⁸⁴ Harju Maakohtu 17.06.2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-49720. K.L avaldus K.L ja K.M.L suhtlemiskorra kindlaks määramiseks.

²⁸⁵ Harju Maakohtu 04.03.2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-48396. R.I avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks.

²⁸⁶ Harju Maakohtu 06.04.2010. a määrus tsiviilasjas nr 2-08-62535. A.P avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks.

²⁸⁷ Eesti Lepitajate Ühing. *Op. cit.*

²⁸⁸ *Ibid.*

²⁸⁹ M. Ratnik, M. Pajo. *Op. cit.*

Vaidluste lahendamisel vastastikuse konsensuse saavutamise teel on poolte jaoks mitmeid eeliseid: tagatud on mõlema poole rahulolu lõpptulemusega (või vähemalt selle vabatahtlik aktsepteerimine), menetlus on kokuvõttes kiirem, vähem formaliseeritud, kulud on väiksemad ning võimalik on arvestada juriidiliselt mitterelevantsete, kuid poolte jaoks oluliste asjaoludega.²⁹⁰

Siiski peab tõdema, et Eestis on perelepitusteenus hetkel paljudele peredele kättesaamatu, seda spetsialistide vähesuse ja samuti kalli hinna tõttu. 2011. aastal oli Tallinnas töötavate spetsialistide hind järgmine: 1 h seanss maksis ühele inimesele keskmiselt 40 eurot ja 1,5 h seanss paarile 60 eurot²⁹¹. Kuigi praktikas on esinenud juhtumeid, kus vanemad maksavad alguses teenuse eest ise (kumbki 50% maksumusest = 100%) ja siis, kui perelepitusteenus lõppenud, esitavad avalduse kohalikule omavalitsusele koos avaldusega, et kohalik omavalitsus kompenseeriks nende pereteraapia kulud. Sellisel puhul otsustab kohaliku omavalitsuse sotsiaalkomisjon, kas ja kui suures mahus selline teenus kompenseeritakse.²⁹²

Siiski peaks lepitusteenuse osutamine peredele olema senisest rohkem soovitatud nii sotsiaaltöötajate kui ka kohtunike poolt, et jõuda lapse parimate huvide osas kokkuleppele. Samuti on riigil läbi õnnestunud perelepitusteenuse võimalik märkimisväärselt kokku hoida kohtuvaidluste pealt. Ja muidugi on suurimateks kasusaajateks laps ja tema perekond, kes suudavad ka pärast pere lahkuminekut omavahelisi suhteid lapse huvidest lähtuvalt hoida.

²⁹⁰ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. *Op. cit.*

²⁹¹ Eesti Lepitajate Ühing. *Op. cit.*

²⁹² M. Ratnik, M. Pajo. *Op. cit.*

KOKKUVÕTE

Laps on ühiskonna täisväärtuslik liige ja lapse arvamus on oluline. Lapsel on õigus väljendada oma vaateid igas teda puudutavas küsimuses ning tal on õigus, et tema arvamus ära kuulatakse ja sellega arvestatakse. See tähendab, et lapsel on õigus avaldada oma arvamust kõigis küsimustes, mis puudutavad teda otseselt või kaudselt.

Nagu töös tõestamist on leidnud, siis vanus ei ole siinjuures oluline kriteerium. Last tuleb kohelda kui pere- ja ühiskonna aktiivset liiget, kellel on oma arusaam, huvid ja arvamus. Lapse õigus olla ära kuulatud tähendab õigust suuliselt, kirjalikult, kunsti vormis või mõnel muul lapsele sobival viisil oma arvamust ja seisukohta väljendada, samuti õigust küsida ja saada informatsiooni. Sellist lapse õigust võib piirata üksnes siis, kui see läheb vastuollu lapse huvidega, tuleneb seadusest, on vajalik teiste isikute või hea maine austamiseks. Lapsel on õigus väljendada oma seisukohti teda puudutavas perekonnavaidluses ja teistel asjasse puutuvatel isikutel on kohustus neid igas lapsega seotud küsimuses ka arvesse võtta.

Lapse ära kuulamise eesmärk perekonnavaidlustes seisneb selles, et saaks lahendatud vanematevaheline vaidlusküsimus ja oleks võimalik teha otsus, mis kõige enam vastaks lapse huvidele. Kuigi see ei ole eesmärk omaette, tunnevad lapsed reeglina kõige paremini oma vanemaid ja oskavad valgustada vanematevahelise konflikti asjaolusid. Vanemad lapsed oskavad anda ideid või teha ettepanekuid, kuidas kohtu vahendusel saavutada vähemalt osaliselt mõlemat vanemat rahuldav kompromiss.

Töös käsitlemist leidnud teiste riikide praktika ei ole lapse ära kuulamise osas sugugi pilvitu, ka seal esineb mitmeid kitsaskohti, kuid siiski on meil nii mõndagi õppida riikidelt, kus lapse ära kuulamine toimib üldjoontes rahuldavalt. Näiteks Eestis tuleks lapsi ära kuulata tunduvalt nooremalt, kui see hetkel seadustes seisab ja praktikas toimub. Teiste riikide kohtupraktikast selgub, et last on väga edukalt võimalik ära kuulata juba 4. eluaastast alates, mõnedel juhtudel ka nooremalt. Sama seisukohta toetavad ka mitmed teaduslikud uuringud, kus laste ära kuulamise võimalusi ja laste

endi arvamuste ärakuulamist on uuritud pikkade aastate jooksul. Tulemused näitavad selgelt, et üldjuhul tahavad lapsed oma elu puudutavates küsimustes kaasa rääkida.

Eestis võiks lapsi kohustuslikult kohtus ära kuulata alates 7. eluaastast ja see võiks ka seaduses nii sõnastatud olla. Kõige olulisem on lapse küsitlejal eelnevalt selgeks teha lapse sotsiaalne ja emotsionaalne küpsus, selleks ei piisa vaid vanuse teadmisest, sest vahel on ka 3-aastane laps piisavalt võimekas oma seisukohta väljendama.

Sellega leidis kinnitust töö autori poolt püstitatud hüpotees, mille kohaselt on lapse ärakuulamise teostamine Eestis ebaselge, kuna valdav osa spetsialiste, kes peaksid lapsi ära kuulama, ei lähtu LÕK-i artikkel 12-st, mille kohaselt tuleb perekonnavaidluses ära kuulata iga lapse seisukoht. Ka meie siseriiklik seadusandlus peaks suuremal määral toetama laste ärakuulamist läbi erinevate seaduseparagrahvide, kus tegutsetakse lapse huvidest lähtuvalt. Tegutsemine lapse huvidest lähtuvalt saab toimuda vaid sellisel juhul, kui selleks on ära kuulatud lapse isiklik seisukoht, ja seda ka väikelaste puhul.

Kui kohtunik on töö autori arvates kohustatud ära kuulama lapse alates 7. eluaastast, siis reeglina peaksid nooremad lapsed olema teiste lapsega kokku puutuvate spetsialistide (sotsiaaltöötaja, lapse advokaat, psühholoog jne) poolt ära kuulatud igas vanuses ja eranditult. Selleks tuleb spetsialistil leida igale lapsele sobiv võimalus ja lähenemisviis.

Töös leidis kinnitust ka teisena püstitatud hüpotees, mille kohaselt puuduvad lastega kokku puutuvatel spetsialistidel konkreetsed juhtnöörid lapse ärakuulamise läbi viimiseks. Vajalik ja asjakohane oleks viia vastavatesse seadustesse sisse konkreetsed nõuded inimestele, kes üldse tohiksid lapsi perekonnavaidlustes ära kuulata, ning samuti praktilised juhtnöörid, kuidas teostada ärakuulamist last säästval ja lugupidaval viisil. Näiteks võiks üheks selliseks nõudeks spetsialistile olla järjepidev osavõtt koolitustest, kus antakse kaasajastatud infot lastest ja nendega suhtlemise võimalustest.

Eriti teravalt hakkas uurimustöö käigus silma asjaolu, et Eestis ei ole lapse advokaatidele erinevalt teistest riikidest kehtestatud mitte ühtegi erikriteeriumi.

Ometigi peaks lapsele määratud advokaat oskama suhelda erinevas vanuses lastega ja selleks peaks olema lapse kaitsjaks saamise eelduseks vastavate pedagoogiliste ja psühholoogiliste koolituste läbimine. Hetkel Eestis valitsevat kohtupraktikat vaadates tundub siiski, et lapse advokaadiks olemine on mitmete lapse esindajate jaoks nn lihtne võimalus raha teenimiseks. Selline suhtumine tuleks aga välistada lapse advokaadile teatud kriteeriumite kohaldamisega, et mitte ohtu seada laste huve nende kaitsmise asemel. Lisaks peaksid kohtud hindama advokaadi tööd ja küsima osapooltelt tagasisidet. Need advokaadid, kes lapse kaitsja rolli täitmisega hakkama ei saa, tuleb sellelt töölt kõrvaldada.

Selleks, et laste kaasamine ja ärakuulamine perekonnavaidlustes oleks efektiivsem, on hädavajalik välja koolitada spetsiaalsete oskustega sotsiaaltöötajad, kohtunikud, juristid ja psühholoogid, kes oskavad lapse ärakuulamisele läheneda selliselt, et arvesse on võetud lapse küpsust ja arengutaset, lapse tundlikkust ja vajadusi ning tagatud oleks, et laps tunneb ennast spetsialistiga vesteldes turvaliselt.

Lapse huvide kaitsmisel on oluline roll ja osakaal ka perekonnohtul, mille eeliseks on vastavalt sisustatud lastetoad ja kohtus töötavad eriteadmistega spetsialistid, kes saavad vajaduse ilmnemisel kohe lapse huvidest lähtuvalt last toetada. Eesti on väike riik ja meil oleks ebareaalne hakata looma eraldi perekonnohtuid, kuid siiski tasuks maakohutusse, kus lapsi üldjuhul ära kuulatakse, palgata lapse nõustaja. Selline nõustaja oskab last toetada ja osaleda lapse ärakuulamise protseduuri juures, samuti vajadusel soovitada perele erinevaid lisateenuseid.

Veel parem oleks aga, kui perekonnavaidlus ei jõuakski üldse kohtuni välja, vaid saaks lahendatud peremediatsiooni vahendusel. Selleks võiks ka meil mediatsioonil osalemine enne abielu lahutamist, kui peres on alla 16-aastaseid lapsi, olla kohustuslik nagu näiteks Norras. Selline lähenemisviis eeldaks riigipoolset toetust lepitusteenuse elluviimisel, kuid tuleb lõppkokkuvõttes siiski odavam kui pikale veninud kohtuvaidlus. Perelepitus annab osapooltele võimaluse omavahel lastega seotud küsimustes kokkuleppele jõuda odavamal, efektiivsemal ja kiiremal viisil. Samuti näitavad uuringud, et lapsi kaasaval mediatsioonil osalenud peredes naudid vanemad lastega oluliselt paremaid suhteid kui need pered, kes seda võimalust ei kasutanud.

Tulenevalt eeltoodust teeb töö autor ettepaneku muuta TsMS § 552 prim lg 1 teksti järgmiselt: „Kohus kuulab last puudutavas asjas ära vähemalt 7-aastase lapse isiklikult, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Kohus võib ära kuulata ka noorema lapse. Kohus kuulab lapse ära lapsele tavapärasel keskkonnas, kui see on kohtu arvates asja huvides vajalik. Vajaduse korral kuulatakse laps ära psühhiaatri, psühholoogi või sotsiaaltöötaja juuresolekul. Kohus võib ärakuulamise juurde lubada ka muid isikuid, kui laps või tema esindaja sellele vastu ei vaidle“.

HEARING CHILD'S OPINION IN FAMILY DISPUTES

In the last two decades, the world has seen livelier discussion on the topic of the legal status of the child and determining a child's interests in a number of different legal fields. The development of society and the legal realm has reached the point where it is increasingly believed that a determination of what is best for a child cannot take place without determining the opinion of the child.

A number of problems can arise in connection with hearing the child's opinion in family disputes. One of these is defining the criterion of the child's age. Based on Section 552 prim of the Code of Civil Procedure, a court of the Republic of Estonia shall, in a matter concerning a child, hear testimony in person from a child of at least 10 years of age unless provided for otherwise in legislation. A court may hear a younger child. But Article 12 (1) of the Convention on the Rights of the Child states that States Parties will assure to the child who is capable of forming his or her own opinions the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child. Nevertheless, Article 12 must be viewed and interpreted more broadly, as only hearing the child is not enough; it is also necessary to consider the child's opinions, meaning that the expectations and interests of the child must be reflected in the decision to be made.

The master's degree thesis used the comparative research method, the comparative material being above all the principles developed by America, Great Britain, Germany, Canada and Australia. The source material for the thesis is largely international. To a lesser extent, Estonian legal literature, valid and past legal acts and explanatory memoranda in Estonia, international conventions, foreign legal literature, judicial practice and two extensive studies from the Australian and Canadian legal system were used. With regard to foreign language material, the author relied on English language journal articles, and to a lesser extent German language legal literature.

The first part of the work focuses on the question of why a minor should be given a say, what this entails and what the possibilities are for determining the child's

opinion. The concept of “children’s rights” in different countries is treated, whether and on what conditions a child should be involved in a family dispute to allow him or her to express an opinion. Also listed are other decision making criteria such as the child’s age and mental age.

The second half of the thesis analyzes how the practical side of hearing a child works via judges, social workers, child’s attorney, psychology and other experts.

The third part of the thesis is aimed at the possibility of promoting children’s rights in the Republic of Estonia. This chapter lists various possibilities and practical guidance that professionals in contact with children can use to support the child’s participation at a stressful time such as a divorce. In addition, the advantages offered by a family court are analyzed along with the relative importance of child-inclusive mediation as an approach that is the least taxing for all parties in the family dispute.

In the master’s thesis, the author reached the following key positions:

A child’s right to be heard means the right to express his or her opinion orally, in writing, in the form of artwork or some other manner appropriate for the child, as well as the right to ask for and receive information. Such a right can only be restricted when it comes into conflict with the interests of the child, required by law, or necessary to honour other persons or good reputation. The work confirms the fact that the age of a child is not an important criterion with regard to be heard. The most important thing is that the interviewer of the child should initially determine the child’s social and emotional maturity, as age alone is not sufficient. Sometimes even a three-year-old child is sufficiently competent to express his or her opinion.

In Estonia, children’s opinions should be heard starting at a younger age than legislation currently stipulates or is done in practice. The same position is supported by a number of scientific studies that clearly show that in general, children want to have a say in matters affecting their lives. In the opinion of the author of this thesis, judges should be required to listen to children’s opinion starting from age seven, and as a rule, younger children must be interviewed by specialists (social worker, child’s attorney, psychologist etc) no matter what the child’s age, with no exceptions. The specialist must find a suitable opportunity and approach for every child.

The thesis confirmed the fact that specialists dealing with children in Estonia lack concrete guidelines for carrying out such interviews. It would be necessary and relevant to introduce into corresponding legislation concrete requirements as to which professions should be allowed to interview children in family disputes in the first place, as well as practical guidelines as to how to handle the interview in a manner that respects the child's rights and is not overly stressful. For instance, one such requirement for a specialist could be that he or she take part consistently in trainings which dispense up to date information on children and possibilities for interacting with them.

To more effectively hear children's opinions and involve them in family disputes, it will be essential to train social workers, judges, lawyers and psychologists with specialized skills who are able to approach interviews with children in a manner taking into account the maturity and development of the child and the sensitivity and needs of the child, and allowing the child to feel secure while talking to the specialist.

Estonia is small and it would be irrational to start developing separate family courts. Yet it would be good for county courts – where children are generally heard – to hire a child counsellor. Such a counsellor would be able to support children and take part in the procedure of eliciting the child's opinion, as well as to recommend various additional services to the family. It would be even better if family disputes did not even pass to the judicial stage, but would be resolved by way of family mediation. One such measure could be to make mediation compulsory before divorce in families that have children under age 16. Such an approach would require the support of the state in implementing conciliation service, but it would ultimately be cheaper than a protracted court battle: all parties would stand to gain from it.

KASUTATUD LÜHENDID

BGB	Bürgerliches Gesetzbuch (<i>Saksamaa Liiduvabariigi tsiviilseadustik</i>)
BVerfG	Das Bundesverfassungsgericht (<i>Saksamaa Liidu Põhiseduskohus</i>)
CEFL	Commission on European Family Law (<i>Euroopa perekonnaõiguse komisjon</i>)
KG	Kammergericht (<i>Berlini piirkonna kõrgem kohus</i>)
LaKS	Eesti Vabariigi lastekaitse seadus
LepS	Lepitusseadus
LÕK	ÜRO lapse õiguste konventsioon
nn	nii nimetatud
nö	nii öelda
OLG	Oberlandesgericht (<i>Saksamaa kõrgem piirkondlik kohus</i>)
PkS	Perekonnaseadus
pm	põhimõte
TsMS	Tsiviilkohtumenetluse seadustik
TsÜS	Tsiviilseadustiku üldosa seadus

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. American Bar Association. Standards of Practice for Lawyers who Represent Children. Arvutis: <http://www.abanet.org/child/repstandwhole.pdf>, 10.02.2012.
2. Archard, D. Skivenes, M. Hearing the Child. – Child and Family Social Work 2009, 14, pp. 391-399.
3. Archard, D., Skivenes, M. Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views. - International Journal of Children's Rights 17 (2009), pp. 1-21.
4. Aucamp, F.P. A Family Court for Virginia. - University of Richmond Law Review, Vol 13, pp. 885 – 895.
5. Australian Government. Child inclusive practice in family and child counseling and family and child mediation. 2006 s. 3, The Project Story. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.facs.gov.au/internet/facsinternet.nsf.aboutfacs/programs/families-CIPcontents.htm>, 23.03.2012.
6. Australian Government. Child inclusive practice in family and child counseling and family and child mediation. 2006 s. 3, The Project Story. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.facs.gov.au/internet/facsinternet.nsf.aboutfacs/programs/families-CIPcontents.htm>, 23.03.2012.
7. Auväärt, L. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu Ülikooli kirjastus. Tartu, 1999.
8. Boele-Woelki, K., Braat, B., Curry-Sumner, I. European Family Law in Action. Volume III: Parental Responsibilities. Antwerp-Oxford: Intersentia, 2005.
9. Breger, M.L. Against the Dilution of A Child's Voice in Court. - International & Comparative Law Review no 20 (2010), pp. 175-194.
10. Child, youth and Family. Lastekaitse süsteem, mis tegeleb muuhulgas ka laste perekonnaõiguslike küsimustega. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.cyf.govt.nz/youth-justice/index.html>, 10.02.2012.
11. Children and Family Court Advisory and Support Service (CAFCASS). Tegemist on riikliku laste ja perede toetussüsteemiga, mis seisab laste õiguste eest perekonnavaidlustes. Samuti teeb CAFCASS kohtutele ettepanekuid lapse

- huvidest lähtudes. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.cafcass.gov.uk/>, 15.04.2012.
12. Chrisholm, R. Children's Participation in Family Court Litigation. - Australian Journal of Family Law (1999) 13, pp. 197-218.
 13. Commission on European Family Law. Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.ceflonline.net/Reports/pdf2/>, 22.04.2012.
 14. Court Appointed Special Advocates for Children (CASA) on ühendus, mis tegutseb vabatahtlike toetamisega laste õiguste ja huvide kaitsmisel kohtus. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.casaforchildren.org/site/c.mtJSJ7MPIsE/b.5301303/k.6FB1/About_Us_CASA_for_Children.htm, 16.04.2012.
 15. DeWitt Gregory, J., Swisher, P.N., Wolf, S.L. Understanding Family Law. 2nd ed. Newark, New York: LexisNexis Group, 2001.
 16. Douglas, G. Children's Perspectives and Experience of Divorce. Economic and Social Research Council. Research L129251014 2000. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.esrc.ac.uk/my-esrc/grants/L129251014/read>, 12.02.2012.
 17. Eesti advokatuuri kodulehekülg. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.advokatuur.ee/>, 23.04.2012.
 18. Eesti Lepitajate ühing, mis tegeleb perelepitajate valdkonna väljaarendamisega üle Eesti Vabariigi. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.lepitus.ee/perelepitusest.html>, 15.03.2012.
 19. European Convention on the exercise of Children's Rights. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/HTML/160.htm>, 02.04.2012.
 20. Fisher, R.P., Greiselman, R.E. Memory Enhancing Techniques for Investigative Interviewing: The Cognitive Interview. Springfield 1992.
 21. Fitzgerald, R., Graham, A. The Changing Status of Children Within Family Law. From Vision to Reality? - Griffith Law Review (2011), Vol 20 no 2, pp. 430-448.
 22. Guggenheim, M. A Paradigm for Determining the Role of Counsel for Children. - Fordham Law Review 64 (1996), pp. 1399-1433.
 23. Henagan, M. What Does a Child's Right to Be Heard in Legal Proceedings Really Mean? ABA Custody Standards Do Not Go Far Enough. – Family Law Quarterly, Vol 42, No 1, Spring 2008, pp. 117-129.

24. Henberg, A, Lastekaitse seaduse alusanalüüs. Sotsiaalministeerium 2003.
Arvutiõrgus. Kättesaadav:
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Lastekaitse_seaduse_alusanalueues.pdf, 01.02.2012.
25. Herman, G. Lawyers for Children in a Perfect World. - American Journal of Family Law; Winter 2008, Vol 21 Issue 4, pp. 110-111.
26. Hodgkin, R., Holmberg, B. Lapse arenevad võimed. VI essee. Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas. Tallinn, 2005. Print Best.
27. Hodgkin, R., Newell, P. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child – Fully Revised Edition. Unicef, 2002. Arvutiõrgus.
Kättesaadav: http://www.unicef.org/publications/index_43110.html, 14.04.2012.
28. Horin, A. Divorced from your child's reality. Family Law Web Guide.
Arvutiõrgus. Kättesaadav:
<http://www.familylawwebguide.com.au/news/pg/news/view/607/index.php&filter=10>, 16.01.2012.
29. Hunter, R. Close encounter of a judicial kind: "hearing" children's "voices" in family law proceedings. - Child and Family Law Quarterly, Vol 19, No 3, 2007, pp. 283-303.
30. International Institute for Child Rights and Development (IICRD). Teaduslik instituut, mis tegeleb LÕK-ist tulenevate laste õiguste ja arengu tagamisega, kasutades selleks innovatiivseid uuringuid ja võimalusi. Arvutiõrgus.
Kättesaadav: <http://www.iicrd.org/>, 20.02.2012.
31. James, A.L., Haugen, G.M., Rantalaaho, M., Marples, R. The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England. - International Journal of Children's Rights 18 (2010), pp. 313-333.
32. Kask, K. Menetlejate küsitlemistehnikad. Alla 14-aastaste laste ülekuulamisprotokollide analüüs. - Juridica 2010 nr 2, lk 120-125.
33. Kölch, M. Fegert, J. Die umgangsrechtliche Praxis aus Sicht der Kinder- und Jugendpsychiatrie. - Zeitschrift für das gesamte Familienrecht. 2008 no 17, S. 1573-1668.
34. Krappmann, L. The Weight of the Child's view (Article 12 of the Convention on the Rights of the Child). International Journal of Children's Rights, 2010/18, pp. 501-513.

35. Langlaude, S. On How to Build a Positive Understanding of the Child's Right to Freedom of Expression. – Human Rights Law Review 10:1 (2010), pp. 33-66.
36. Lepitusseaduse eelnõu (487 SE) seletuskiri. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://www.riigikogu.ee/?eelnou_nimi=lepitusseaduse+eelnou&tk_valik=tk_toos&pealkiri_otsi=pealkiri_ainult&eelnou_nr=487+SE&akppp=-1&akpkk=-1&akpaa=-1&lkppp=-1&lkpkk=-1&lkpaa=-1&koosseis=12&juhtivkomisjon=%25&algataja=%25&eelnou_type=%25&x=24&y=13&op=ems&page=en_laiendatudtulemused&etapp=&emshelp=true,
 22.04.2012.
37. Liiv, E. Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses. - Juridica 2006, nr 4, lk 257-261.
38. London Region Family Courts Centres. Londoni piirkonna perekonnaprobleemide süsteem. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
<http://www.legislation.gov.uk/ukxi/2003/2960/contents/made>, 10.02.2012.
39. Lücker-Babel, M.F. The right of the child to express views and to be heard: An attempt to interpret Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child. - The International Journal of Children's Rights. 1995, Vol. 3, pp. 391-404.
40. Lüderitz, A. Perekonnaprobleemid: õpik: Günther Beitzke alustatud teose 27., ulatuslikult ümbertöötatud trükk / Alexander Lüderitz. Tallinn, Juura, 2005.
41. McIntosh, J., Long, C. Moloney, L. Child- Focused and Child- Inclusive Mediation: A Comparative Study of Outcomes. - Journal of Family Studies. April 2004, Vol. 10, No. 1: pp. 87-95.
42. Mediation in UK - kodulehekülj lepitajate teenuste kohta Ühendkuningriikides. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mediationuk.org.uk/>, 22.04.2012.
43. Meltzer, H. Et al. (2003) The mental health of young people looked after by local authorities in Great Britain: summary report, London: The Stationery Office 2003.
44. Page, R.W. What is a Family Court? Family Courts: An Effective Judicial Approach. - Juvenile & Family Court Journal 1993, Vol 7, pp. 7-14.
45. Parkinson, P., Cashmore, J. Children's and Parent's Perceptions of Children's Participation in Decision-Making After Parental Separation and Divorce. - Family Court Review, (2008) Vol. 46, No. 1, pp. 91-104. Social Science Research Network. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1128043, 26.03.2012.

46. Parkinson, P., Cashmore, J. The Voice of A Child in Family Law Disputes. Oxford University Press 2008.
47. Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE III) seletuskiri. 28.05.2007. Arvutivõrgus.
Kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=95322&u=20120205152301>, 15.03.2012.
48. Peters, J.K. How Children Are Heard in Child Protective Proceedings, in the United States and Around the World 2005: Survey Findings, Initial Observations, and Areas for Further Study. – Nevada Law Journal, 6, 2005-2006, pp. 966-1110.
49. Ratnik, M. Visuaalkunstipõhised projektiivsed harjutused. Kursust tutvustav materjal. Perede ja Laste Nõuandekeskus. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
<http://www.perenou.ee/index.php?id=10595>;
<https://www.tlu.ee/files/arts/10412/Marikbb33bf11c9cec49d3575227e337cd2c7.pdf>, 13.04.2012.
50. Ratnik, M., Pajo, M. koolitusmaterjalid 12. aprillil 2012. a Õiguskantsleri kantseleis toimunud Riigikohtu koolitusosakonna poolt korraldatud koolitusel “Lapse huvid tsiviilkohtumenetluses”.
51. Riigikohus. Riigikohtu kodulehekülg. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
<http://www.riigikohus.ee/>, 12.04.2012.
52. Rubin, H.T. Families in Court: Will a Family Court Do It Better? - Behavioral Sciences and the Law (1998), no 16, pp. 169-183.
53. Save the Children. It’s all about Children, May 2011. Tegevusstandardid laste kaasamiseks otsustetegemise protsessi. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://web.stc-resources.org/wp-content/uploads/2012/02/Child_Informed_UNCRC_Reporting.pdf, 15.04.2012.
54. Selg, M. Lapse ja perekonna hindamise juhend. Sotsiaalministeerium (2009). Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/kasulik/Lapse_ja_perekonna_hindamine_2009.pdf, 13.04.2012.
55. Smart, C., Neale, B. It’s My Life Too – Children’s Perspectives on Post-Divorce Parenting. - Family Law (2000) 30, pp. 163-169.
56. Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020. Arvutivõrgus. Kättesaadav:

- http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf, 13.04.2012.
57. Sotsiaalministeeriumi poolt koostatud lastekaitse konseptsioon. Kiidetud heaks Vabariigi Valitsuse protokollilise otsusega 27.01.2005. a. Arvutivõrgus. Kättesaadav: https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/sotsiaalministeerium/LASTEKAITSE_20KONTSEPTSIOON_201_plik.pdf, 14.04.2012.
58. State Bar of Wisconsin. Guardians ad Litem in Family Court. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.wisbar.org/AM/Template.cfm?Section=Consumer_Resources&Template=/CM/ContentDisplay.cfmContentId=92176, 06.03.2012.
59. Taylor, N., Tapp, P., Henaghan, P.M. Respecting Children's Participation in Family Law Proceedings. - International Journal of Children's Rights 15 (2007), pp. 61-82.
60. The Child in Court. American Academy of Pediatrics. Committee on Psychological Aspects of Child and Family Health. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://aapolicy.aappublications.org/cgi/content/full/pediatrics;104/5/1145>, 15.03.2012.
61. The Legal Aid Society. Juvenile Rights Practice. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legal-aid.org/en/juvenilerights/juvenilepractice.aspx> 09.04.2012.
62. The Legal Aid Society. Juvenile Rights Practice. Eraõiguslik juriidilisi teenuseid pakkuv organisatsioon, mis tegeleb laste kaitsmisega perekonnavaidlustes. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legal-aid.org/en/juvenilerights/juvenilepractice.aspx> 09.04.2012.
63. The United Nations Commission on Human Rights. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/index.htm>, 10.04.2012.
64. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seotud seaduse muutmise seaduse eelnõu (194 SE II) seletuskiri. 11.02.2008. Lk. 38. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=240492&u=20110426121029>, 11.04.2012.
65. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27. märts 2002. - RT I 2002, 35, 216.
66. UK College of Family Mediators. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.collegeofmediators.co.uk/index.php?option=com_rokdownloads&view=file&Itemid=28 04.04.2012.

67. United Nations. Convention on the Right of the Child. Committee on the Right of the Child. General comment No. 7 (2005). Implementing child rights in early childhood. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/GeneralComment7Rev1.pdf>, 15.03.2012.
68. Wanitzek, U. Die Rechtsprechung zum Recht der elterlichen Sorge und des Umgangs seit 2006. - Zeitschrift für das gesamte Familienrecht. 55. Jahrgang, Heft 10, 15. Mai 2008, S. 933-1032.
69. Weatherall, K., Duffy, J. Are We Listening to Children? An Examination of the Child's Voice in Social Work Reports to the Court following Parental Separation Disputes. - Child Care in Practice, Vol. 14, No. 3. July 2008, pp. 275-292.
70. Williams, S. Through the Eyes of Young People: Meaningful Child Participation in BC Family Court Processes. International Institute for Child Rights and Development. Research 2006, pp. . Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.iicrd.org/work/projects/justice/hear_the_child, 23.03.2012.
71. Williams, S., Heykoop, C. Ten Tips for Legal Professionals. Meaningful Child Participation in Family Justice Processes. International Institute for Child Rights and Development 2010, p. 3. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://iicrd.org/system/files/TenTipsforLegalProfessionals.pdf>, 15.04.2012.

Kasutatud normatiivmaterjal

Eestis kehtinud ja kehtivad õigusaktid

72. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. 8. juunil 1992. – RT 1992, 28, 370; 2010, 41,240.
73. Euroopa Nõukogu määrus nr 2201/2003 (Brüssel II määrus), mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega. 27. novembril 2003. EÜT L 338, 23.12.2003.
74. Euroopa põhiseaduse leping. 26. juunil 2006. RT II 2006, 13, 35.
75. Lepitusseadus. vastu võetud 18. novembril 2009. – RT I 2009, 59, 385.
76. Perekonnaseadus. 18. novembril 2009. - RT I 2009, 60, 395; RT I, 21.12.2010, 4.
77. Sotsiaalhoolekande seadus. 8. märtsil 1995. – RT I 1995, 21, 323; 2010, 41, 240.

78. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 20. aprillil 2005. - RT I 2005,26, 197; RT I, 21.04.2011, 17.
79. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27. märts 2002. - RT I 2002, 35, 216.
80. ÜRO lapse õiguste konventsioon. 20. novembril 1989. a. – RT II 1996, 16, 56.
Eesti Vabariik ühines 26. Septembri 1991. a otsuse (RT 1991, 35, 428) alusel.

Välisriikide õigusaktid

81. Saksamaa Liitvabariigi tsiviilseadustik Bürgerliches Gesetzbuch. Vom 18.8.1896 (Zuletzt geändert durch 15.03.2012). Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>, 22.04.2012.
82. USA Minnesota osariigi 2010.a põhikiri Minnesota Statutes 2010. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <https://www.revisor.mn.gov/statutes/year=2010>, 05.02.2012.
83. Saksamaa Liitvabariigi seadus hagita menetluse kohtualluvuse kohta Reichsgesetz über die freiwilligen Gerichtsbarkeit (FGG). Vom 17.05.1898. (BGBl. I S. 470). Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://dejure.org/gesetze/FGG>, 23.04.2012.
84. Soome Vabariigi lastekaitse seadus. Suomen lastensuojelulaki § 20. 417/2007. Kehtiv alates 01. jaanuar 2008. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#P14>, 15.01.2012.
85. USA Arkansas osariigi põhikiri. Constitution Of The State Of Arkansas Of 1874 – Arkansas Code. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/arcode/Default.asp>, 25.04.2012.
86. USA Michigani osariigi seadus. Michigan Legislature. Section 712A.17d Lawyer-guardian ad litem; powers and duties. Arvutivõrgus. Kättesaadav: [http://www.legislature.mi.gov/\(S\(5wenpe55ocnbebygw2psgp45\)\)/mileg.aspx?page=GetObject&objectname=mcl-712A-17d](http://www.legislature.mi.gov/(S(5wenpe55ocnbebygw2psgp45))/mileg.aspx?page=GetObject&objectname=mcl-712A-17d), 09.04.2012.
87. Ühendkuningriikide perekonnaseadus. Family Law Act 1996 c.27. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/contents>, 23.04.2012.

Kasutatud kohtupraktika

Eesti kohtulahendid

Maakohtu lahendid

88. Harju Maakohtu 09.07.2010. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-12058. L.K-B avaldus lapse elukoha ja lapsega suhtlemise korra määramiseks.
89. Viru Maakohtu 19.07.2010. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-19229. Sillamäe linna avaldus vanemaõiguste äravõtmiseks.
90. Pärnu Maakohtu 05.05.2010. a määrus tsiviilasjas nr 2-09-23400. U.K avaldus lapse elukoha määramiseks.
91. Harju Maakohtu 14.10.2011.a otsus tsiviilasjas nr 2-11-32811. H.S-G hagi A.G vastu abielu lahutamiseks ning avaldus M.A.G suhtes ühise hooldusõiguse lõpetamiseks.
92. Harju Maakohtu 28.01.2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-10887. H.K avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramise nõudes.
93. Harju Maakohtu 10.03.2009. a määrus tsiviilasjas nr 2-08-47369. Avaldus vanema õiguste äravõtmiseks.
94. Harju Maakohtu 17.06.2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-49720. K.L avaldus K.L ja K.M.L suhtlemiskorra kindlaks määramiseks.
95. Harju Maakohtu 04.03.2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-48396. R.I avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks.
96. Harju Maakohtu 06.04.2010. a määrus tsiviilasjas nr 2-08-62535. A.P avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks.

Ringkonnakohtu lahendid

97. Tallinna Ringkonnakohtu 01.11.2010. a määrus tsiviilasjas nr 2-09-23400. U. K avaldus lapse elukoha määramiseks.
98. Tallinna Ringkonnakohtu 31.08.2010. a määrus tsiviilasjas nr 2-09-66820. U.M avaldus lapse elukoha määramiseks.
99. Tallinna Ringkonnakohtu 27.02.2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-57183. I.S avaldus ainuotsustusõiguse saamiseks lapse viibimiskoha määramisel ja koolivaliku tegemisel ning lapsega suhtlemiskorra kindlaksmääramiseks ning A.S avaldus otsustusõiguse saamiseks lapse viibimiskoha valiku tegemisel ja suhtluskorra määramiseks.

Riigikohtu lahendid

100. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 13.12.2011. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-125-11.
H.K kassatsioonkaebus Tartu Ringkonnakohtu 23.05.2011. a otsusele H.K hagi P.J vastu otsustusõiguse andmiseks laste elukoha määramiseks ja elatise tasumise kohustuse puudumise tuvastamiseks.
101. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 23.11.2011. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-98-11.
A.P määruskaebus Tallinna Ringkonnakohtu 19.04.2011. a määrusele A.P avalduses eestkostja määramiseks A. ja A.P ning V. ja I.P.
102. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 30.05.2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-32-11.
K.P avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks
103. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 07.06.2011. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11.
A.R hagi R.O vastu abielu lahutamiseks ja ühisvara jagamiseks, elatise saamiseks ning lastega suhtlemiskorra määramiseks.
104. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 30.05.2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-32-11.
K.P avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks.

Euroopa Inimõiguste Kohtu lahend

105. Euroopa Inimõiguste Kohtu 20.02.2007. a lahend (kaebus nr 16013/04: CASE OF Holger KLEINERT v. GERMANY). H. Kleinerti kaebus Saksamaa Liitvabariigi vastu Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste kaitse konventsiooni art 8 ja art 14 rikkumises. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbk.asp?sessionId=38262364&skin=hudoc-en&action=html&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=67610&highlight=>, 10.04.2012.

USA ja Saksamaa kohtulahendid

106. Beck vs Beck . 432 A.2d 63 (N.J. 1981). New Jersey Ülemkohtu 02.07.1981. a otsus M.A. Beck apellatsioonkaebus M.A. Beck hagi S.M. Beck vastu piiranguteta suhtlusõiguse määramiseks. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://www.docstoc.com/docs/37736394/BECK-V-BECK_-86-NJ-480_-see-also--LEXSEE-86-NJ-480, 07.04.2012.

107. OLG München, 27.09.2006 – 4 UF 270/06. Ema taotlus laste L.L ja N.L elukoha määramise õiguseks. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://www.lexsoft.de/cgi-bin/lexsoft/lexsoft.cgi?chosenIndex=156x89&templateID=tree_onelevel&tree_or_dner_id=0000919:UAN_nv_926&a1=156x89&c1=1&c2=01&c3=21&c4=2102,
07.04.2012.
108. KG Berlin, 22.09.2006 – 25 UF 21/06. Vanemate vaidlus 7-aastase lapse üle ühise hooldusõiguse lõpetamiseks ning ainuhooldusõiguse määramiseks.
Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://home.snafu.de/kammergericht/entscheidungen/25_UF_21-06.pdf,
07.04.2012.
109. BVerfG, 26.09.2006 – 1 BvR 1827/06. Isa kaebus GG art 6 lg 2 lause 1 rikkumises tulenevalt suhtlusõiguse korraldusest. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20060926_1bvr182706.html, 22.04.2012.

De Lege Ferenda

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 552 prim lõiget 1 muuta ja sõnastada järgnevalt:

„Kohus kuulab last puudutavas asjas ära vähemalt 7-aastase lapse isiklikult, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Kohus võib ära kuulata ka noorema lapse. Kohus kuulab lapse ära lapsele tavapärase keskkonnas, kui see on kohtu arvates asja huvides vajalik. Vajaduse korral kuulatakse laps ära psühhiaatri, psühholoogi või sotsiaaltöötaja juuresolekul. Kohus võib ärakuulamise juurde lubada ka muid isikuid, kui laps või tema esindaja sellele vastu ei vaidle.“

Lisa 1 – küsitlusankeet maakohtu kohtunikele

Austatud kohtunik,

Minu nimi on Rutt Laugus ja kirjutan magistritööd teemal „Lapse ärakuulamine perekonnavaidlustes“. Selleks, et saada tõepäraselt teavet kohtus laste ärakuulamise kohta vajan teie abi ankeedile vastamise näol. Vastamine on anonüümne ja saadud andmeid kasutatakse vaid eelnimetatud teadustöö raames.

1. Kui sageli lapsi puudutavas perekonnavaidluses kuulate ära lapse arvamuse?
2. Kas lapsi tuleks üldse perekonnavaidluste raames ära kuulata? Milline on teie seisukoht?
3. Kas üldse ja kui paljudel juhtudel kuulatakse ära nooremaid kui 10 a lapsi?
4. Millisest vanusest alates võiks juba last ära kuulata?
5. Kus kohas ja millistel tingimustel toimub lapse ärakuulamine?
6. Kes lapse ärakuulamise juures veel peale kohtuniku osalevad?
7. Kas teie arvates lapse ärakuulamine töötab hetkel praktikas?
8. Mis võiks olla teisiti ja mis aitaks kaasa lapse ärakuulamise praktikale? Millised on teie ettepanekud.
9. Kas teie arvates on lapse kaasamisest ja ärakuulamisest perekonnavaidluste lahendamisel pigem kasu või kahju?
10. Kas lapse ärakuulamiseks on kohtunikul piisav ettevalmistus või oleks alaealise ärakuulamiseks vajalik erialane koolitus?
11. Kas teie arvates võiks Eestis olla perekonnakohtud?
12. Mida soovite omalt poolt lisada?

Tänan vastamast!
Rutt Laugus
ruttlaugus@hotmail.com
Tel. 52 30 392